ARISTOTEL

Despre interpretare

HUMANITAS

Cuvînt înainte

După traducerea principalelor comentarii antice, în limba greacă, la Categorii *(partea I din* Organon*), în speță cele ale lui Porfir, Dexip și Ammonius*[1]*, înfățișăm în lucrarea de față singurele două comentarii grecești păstrate la* Despre interpretare*, partea a doua a operei aristotelice.*

Este vorba de comentariul aceluiași Ammonius (ce a trăit în secolele al V-lea–al VI-lea p. Chr.) *și cel al lui Stephanus din Alexandria (secolul al VII-lea* p. Chr.). *Pe Stephanus l-am tradus în întregime, în timp ce din comentariul lui Ammonius, prea întins, nu am tradus decît aproximativ un sfert, ceea ce însă ar putea reprezenta partea cea mai originală a interpretării.*

Este demn de menționat că Ammonius a fost, alături de Porfir desigur, printre puținii comentatori greci cunoscuți în Evul Mediu latin, lucrarea sa fiind tradusă și, mai tîrziu, tipărită în cîteva rînduri. O traducere în manuscris avea să fie folosită de Toma d'Aquino, al cărui comentariu la Despre interpretare *(întregit în 1496 de*

---

[1] *Comentarii la „Categoriile" lui Aristotel*, Editura Academiei, București, 1968.

Cajetanus) a fost renumit de-a lungul Evului Mediu latin, dar nu-și merita celebritatea, poate, decît prin remarcabila lui claritate, altminteri fiind aproape întru totul tributar lui Ammonius. Același lucru se poate spune, în parte, și despre comentariul de mai tîrziu al lui Pacius.

Pe comentatorii medievali — ca și, firește, interpretările moderne mai adîncite — traducătorul de aici i-a consultat pentru interpretarea sa. I s-a părut însă că, alături de interpretările literale ale anticilor și medievalilor, trebuie încercată și una mai largă, din perspectiva culturii europene, poate chiar din cea a tematicii puse în joc de gîndirea logică de azi.

Toate traducerile întreprinse deschid, în fapt, către marele comentariu al lui Alexandru din Afrodisia la Analiticele prime, *comentariu a cărui traducere urmează a fi publicată, ca o a treia etapă în prezentarea răsunetului avut de* Organon *în lumea greacă. Gîndul Stagiritului s-a păstrat aici, probabil, mai nealterat decît în lumea arabă și cea latină. De aceea și punem sub ochii cititorului român toate aceste texte, care, oricît de scolastice par uneori, au în ele și naivitatea și adîncimea unei gîndiri originare.*

Pentru textul lui Stephanus nu am găsit și probabil nu există nici o traducere. Pentru traducerea în limba noastră din Ammonius, am consultat pe cea latină a flamandului Moerbeke, din secolul al XIII-lea. Ca și în cazul Categoriilor, *am tradus din nou și am pus în frunte textul comentat,* Despre interpretare. *Traducerea noastră fiind literală — spre a justifica interpretările — va fi în chip firesc mai greoaie decît cele curente, în particular decît cea atît de clară a lui Mircea Florian.*

CONSTANTIN NOICA

Tratatul *Despre interpretare* al lui Aristotel

(traducere după ediția Bekker,
cu punctuația și alineatele originalului)

[illegible] de-a lungul Evului Mediu [illegible] poate, decât prin [illegible] fiind aproape între [illegible] lui Averroes [illegible] comentariul de mai târziu [illegible]

[illegible]

[illegible] în latină a flo- [illegible] al XIII-lea. [illegible] Traducerea [illegible] interpretările [illegible] a lui Mircea Florian.

CONSTANTIN NOICA

Despre interpretare

1

Mai întîi trebuie stabilit ce este un nume şi ce este 16 a
un verb, apoi ce sînt o negaţie, o afirmaţie, o enunţare şi o rostire.

Ceea ce apare în glas este un semn al celor ce sînt în cuget şi ceea ce este în scris, al celor din glas. Iar după cum nici cele scrise nu sînt aceleaşi pentru toţi, la fel nici cele glăsuite nu sînt aceleaşi; în schimb cele pentru care toate acestea sînt dintru început semne reprezintă stări de cuget, aceleaşi pentru toţi, iar lucrurile pentru care cele din urmă sînt similitudini — dintru început sînt aceleaşi. Dar despre acestea s-a vorbit în scrierea *Despre suflet*; căci ele ţin de altă lucrare. După cum în cuget gîndul este lipsit uneori de adeverire sau falsitate, alteori însă trebuie dintru început să-i revină una din acestea, la fel este şi în glăsuire; ce e fals şi ce e adevărat poartă asupra îmbinării şi diviziunii. Aşa fiind numele înseşi şi verbele se aseamănă cu gîndul fără îmbinare şi diviziune, ca de pildă cel de „om" sau cel de „alb", cînd nu li se adaugă ceva; căci ele nu sînt încă nici ceva fals, nici ceva adevărat. Iar ca dovadă a acestui lucru:

chiar și „capra-cerb“ înseamnă ceva, însă nu e nici adevărată nici falsă, dacă nu i se adaugă faptul de a fi sau a nu fi, în chip simplu sau după timp.

2

Numele este o glăsuire semnificativă pe bază de convenție, fără indicație de timp, în care nici o parte izolată nu este semnificativă; căci, în cuvîntul „Kallippos“, „(h)ippos“ nu semnifică nimic prin el însuși, ca în expresia de „kallos (h)ippos“ [cal frumos][1]. Într-adevăr, nu aidoma ca la numele simple se petrec lucrurile la cele compuse; căci în acelea, partea nu e nicidecum semnificativă, în acestea din urmă însă tinde să fie, dar nu desprinsă din ceva, așa cum, în „epaktrokeles“ [vas de pirat], „keles“ nu semnifică prin el însuși ceva. Pe de altă parte numele este prin convenție, căci nici unul dintre cuvinte nu există prin natură, ci doar ca semn, sunetele sălbatice, ca ale fiarelor, indicînd și ele ceva, dar nici unul dintre ele nefiind nume.

„Non-om“ nu este un nume. Într-adevăr, nu există (nici n-ar putea exista) nume în legătură cu ceea ce trebuie să denumească el; căci nu e vorba nici de o rostire, nici de o negație. Fie el așadar nume nedeterminat, deoarece revine deopotrivă oricărui lucru, existent ori inexistent. Cît despre „al lui
16 b Filon“ sau „lui Filon“ și cele asemenea lor, ele nu sînt nume, ci cazuri [oblice] ale numelui. Rostul

[1] Parantezele pătrate sînt ale traducătorului.

acestor formulări este, în alte privințe, legat de nume; numai că, împreună cu „este", „era" sau „va fi", ele nu exprimă adevărul ori falsul, pe cînd numele o face statornic. De pildă, „al lui Filon este" sau „nu este" nu exprimă nici adevărul nici falsitatea.

3

Verb este cuvîntul care, semnificînd în plus timpul și neavînd nici o parte desprinsă semnificativă, este statornic semn al celor spuse despre altceva. Afirm că semnifică în plus timpul, „sănătatea" fiind nume iar „însănătoșește"[2] verb; căci semnifică în plus faptul de a se petrece acum. Și el este statornic semn al celor spuse despre altceva, respectiv al celor spuse despre un subiect sau ca fiind într-un subiect.

[În schimb], pe „nu însănătoșește" și „nu îmbolnăvește"[3] nu le numesc verbe; ele semnifică în plus timpul, e drept, și statornic sînt spuse cu privire la ceva, însă pentru diferența aceasta nu e instituit un nume. Să le numim „verbe nedeterminate", fiindcă sînt spuse în chip indiferent, atît pentru ce este cît și pentru ce nu este. Deopotrivă însă „a însănătoși" sau „va însănătoși" nu sînt verbe, ci o derivare a verbului; iar ele se deosebesc de verb, în măsura în care acesta semnifică în plus timpul prezent, pe cînd celelalte pe cel înconjurător.

[2, 3] Traducerea schimbă întru cîtva înțelesul verbului grec, pentru a păstra sugestia gramaticală a lui Aristotel.

Verbele enunțate, luate ca atare, sînt nume și semnifică ceva (căci cel care vorbește își fixează gîndirea prin ele, iar cel care ascultă e reținut de sensul lor), dar ele nu semnifică încă dacă lucrul este ori nu; căci nici „a fi“ nici „a nu fi“ nu este semn al lucrului, chiar dacă spui „este“ pur și simplu. Într-adevăr, în el însuși nu reprezintă nimic; însă indică în plus o sinteză, pe care fără componente nu o poți concepe.

4

Rostirea este o glăsuire semnificativă și convențională, în care unele dintre părți sînt semnificative izolat, ca parte de vorbire însă, nu ca afirmație sau negație. Spun că, de pildă, „om“ înseamnă ceva, dar nu înseamnă faptul că el este sau nu este; totuși va fi o afirmație sau o negație dacă i se adaugă ceva. În schimb, o singură silabă din cuvîntul „omul“ nu înseamnă nimic, cum nici în cuvîntul „șoarece“ „șoa“ nu înseamnă ceva, ci este doar o glăsuire. În cele compuse partea înseamnă, este drept, ceva, dar nu prin ea însăși, cum s-a arătat mai sus.

17 a Orice rostire însă este semnificativă, nu ca instrument firesc al cugetului, cum s-a arătat, ci prin convenție. Dar nu oricare este enunțiativă, ci doar aceea căreia îi revin adeverirea și neadeverirea. Însă nu le revin tuturor; de pildă rugămintea este o rostire, dar nu e nici adevărată nici falsă. Așadar cestelalte feluri de rostire trebuie lăsate deoparte, căci cercetarea lor este mai potrivită retoricii și poeticii; acum este vorba de teoria rostirii enunțiative.

5

O primă rostire enunțiativă este afirmația, alta negația; toate celelalte sînt una prin compunere. Pe de altă parte e necesar ca orice rostire enunțiativă să fie alcătuită din verb sau un caz [o inflexiune] al verbului; și într-adevăr, dacă la „om“ nu se adaugă „este“, „era“, „va fi“ sau ceva de acest fel, nu se obține încă o rostire enunțiativă. Cum se face însă că reprezintă un singur lucru, iar nu mai multe, formularea „viețuitor pedestru biped“? Căci doar nu prin faptul că vorbele sînt alăturate se capătă unitatea. Dar revine altei scrieri să spună acest lucru. Cît despre rostirea enunțiativă, ea este ceva unitar fie cînd indică un singur lucru, fie cînd e una prin conexiune, pe cînd mai multe sînt cele care indică mai multe lucruri iar nu unul, sau cele nelegate. Așadar numele sau verbul urmează să fie socotite o simplă vorbă, întrucît nu se poate spune că se exprimă, prin pronunțarea lor, ceva ca un enunț — fie că e în joc o întrebare, fie că nu — ci vorba respectivă însăși indică numai ceva de la sine. Dintre aceste [feluri de rostire], una este enunțarea simplă, ca de pildă enunțarea a ceva despre ceva sau a ceva tăgăduit despre ceva, o alta este compusă din primele, cum ar fi o rostire anumită dintru început compusă. Iar enunțarea simplă este o glăsuire semnificativă despre ce revine sau nu revine unui lucru, după diferențierea timpurilor.

6

Afirmația este o enunțare a ceva despre ceva. Negația, în schimb, este enunțarea desprinderii a ceva de

ceva. Dar, întrucît se poate enunța și existentul ca inexistent, și inexistentul ca existent, și existentul ca existent, și inexistentul ca inexistent, iar pentru timpurile străine de prezent la fel, s-ar putea întîmpla ca tot ce a afirmat cineva să fie negat și tot ce a negat să fie afirmat — așa încît este evident că există o negație opusă oricărei afirmații și o afirmație oricărei negații — așa fiind, să numim opoziția aceasta contradicție, afirmația și negația fiind opusele în joc. Spun că enunțarea a ceva despre ceva se opune celei ce tăgăduiește același lucru, însă nu în chip omonim; și spun toate cele de același soi spre a preîntîmpina obiecțiile sofistice.

7

De vreme ce unele dintre lucruri sînt universale, altele singulare (numesc universal ceea ce prin firea
17 b sa este enunțat cu privire la mai multe, iar singular ceea ce nu se enunță așa, precum „om" este dintre cele universale, „Callias" dintre cele singulare); și de vreme ce e necesar să se spună că ceva revine ori nu, fie unuia dintre cele universale, fie unuia dintre cele singulare; dacă se spune în chip universal că-i revine ceva și că nu-i revine, înseamnă că enunțările vor fi contrare. Spun că se fac enunțări despre universal în chip universal, ca de exemplu „orice om e alb", „nici un om nu e alb". Cînd însă [enunțările se fac] despre cele universale, dar nu în chip universal, ele înseși nu sînt contrare; doar cele pe care le indică ele pot fi uneori contrare. Prin a se enunța neuniversal despre

cele universale, înțeleg rostiri ca „există om alb“, „nu există om alb“; căci omul fiind ceva universal, n-a fost luat în chip universal în enunțare; într-adevăr „orice“ [ca adjectiv] nu semnifică universalul, ci doar că îl ia în chip universal. Însă a enunța universalul în chip universal — nu duce la ceva adevărat, în cazul predicatului; căci nu va fi adevărată nici o afirmație în care universalul se enunță în chip universal la predicat, ca de pildă „orice om este orice vietuitor“. Declar deci că se opune în chip contradictoriu afirmației negația care redă ceea ce e „în chip universal“, cînd e vorba de același lucru, ca nefiind în chip universal, de exemplu „orice om este alb — nu orice om este alb“, „nici un om nu e alb — există om alb“; însă [se opun] în chip contrar afirmația universalului și negația universalului, de exemplu „orice om este alb“ — „nici un om nu e alb“ sau „orice om este drept“ — „nici un om nu e drept“. Nu e posibil ca acestea să fie simultan adevărate, pe cînd opusele se întîmplă uneori să fie adevărate simultan pentru un același lucru, ca de exemplu „nu orice om e alb“ și „există om alb“. Așadar la toate contradicțiile celor universale, luate în chip universal, e necesar ca una din părți să fie sau adevărată sau falsă, precum la toate cîte au loc în cazul celor singulare, de exemplu la „Socrate este alb“ — „Socrate nu este alb“; în schimb în cazul celor universale care nu sînt luate în chip universal, nu întotdeauna una este adevărată, cealaltă falsă. Căci este în același timp adevărat să se spună „cîte un om e alb“, „cîte un om nu e alb“ [„există om nealb“], și la fel „cîte un om nu e frumos“

și „cîte un om e frumos“ [sau „există om frumos“]. Iar dacă e urît, înseamnă și că nu e frumos; și dacă devine, înseamnă și că nu este. Lucrul ar putea părea la prima vedere absurd, deoarece „există om nealb“ pare a semnifica în același timp și că „nici un om nu e alb“; ultima [enunțare] însă nu semnifică același lucru, nici nu e necesar simultană cu prima.

Este pe de altă parte evident și că o singură negație aparține unei singure afirmații, căci negația trebuie să nege același lucru pe care îl enunță afirmația și să-l
18 a desprindă de un același, fie de unul dintre cele singulare, fie de unul dintre cele universale, și s-o facă în chip universal ori nu. Spun aceasta ca de exemplu: „Socrate este alb — Socrate nu este alb“. Dacă însă se tăgăduiește altceva, iar nu un același lucru, despre un altul, atunci nu e vorba de rostirea opusă, ci de una diferită de prima. În schimb lui „orice om e alb“ [îi e opusă] „nu orice om e alb“, iar lui „cîte un om e alb“, „nici un om nu e alb“; însă lui „există om alb“ [îi e opusă] „nu există om alb“.

Am arătat faptul că, așadar, unei singure afirmații i se opune în chip contradictoriu o singură negație și care anume sînt ele; de asemenea, faptul că cele contrarii sînt diferite, și care anume sînt ele; și că nu orice contradictorie e adevărată sau falsă, și pentru ce anume, precum și cînd e adevărată ori falsă.

8

Afirmația, ca și negația, dacă enunță un lucru despre unul singur, e una singură, fie că e vorba de

ceva universal luat în chip universal, fie că nu; de exemplu „orice om este alb — nu orice om este alb“, „există om alb — nu există om alb“, „nici un om nu e alb — cîte un om e alb“, în cazul că albul semnifică un singur lucru. Dacă însă e pus un singur nume pentru două lucruri, atunci la cele la care nu este vorba de un singur lucru nu este o singură afirmație, nici o singură negație; de pildă, dacă s-ar rîndui numele de „tunică“ pentru „cal“ și pentru „om“, [enunțarea] că „există tunică albă“ nu e o singură afirmație, după cum nici negația ei nu e una. Căci acest lucru nu se deosebește întru nimic de a spune: „există cal și om alb“; iar aceasta nu se deosebește întru nimic de a spune că „există cal alb și există om alb“. Dacă deci numele semnifică mai multe și dacă există mai multe lucruri, atunci e evident că și prima [enunțare] semnifică fie mai multe, fie nimic; căci un om nu e cal. Așa încît nici la acestea nu e necesar ca o contradictorie să fie adevărată, cealaltă falsă.

9

În cazul lucrurilor ce sînt și au fost, e necesar ca afirmația sau negația să fie sau adevărată sau falsă, iar în cazul celor universale luate ca universale, întotdeauna una este adevărată, cealaltă falsă, ca în cazul celor singulare, după cum s-a spus; în schimb în cazul celor universale care nu sînt spuse în chip universal, lucrul nu e necesar. S-a vorbit și despre acestea. Dar în cazul celor singulare și viitoare, nu e la fel. Căci dacă orice afirmație și negație sînt sau

adevărate sau false și dacă e necesar ca orice lucru să existe sau să nu existe, atunci, dacă cineva ar spune că un lucru va fi, altul însă nu ar spune la fel, neapărat unul dintre ei ar spune adevărul, de vreme ce orice afirmație și negație sînt sau adevărate sau false. Într-adevăr amîndouă lucrurile nu vor exista simultan în asemenea cazuri. Căci dacă e adevărat de spus că un lucru e alb sau nu e alb, e necesar să fie alb ori nu, și dacă este alb ori nu, atunci era adevărat să afirmi sau să negi; iar dacă nu este așa, greșești, și dacă greșești înseamnă că nu este așa, astfel încît neapărat sau afirmația sau negația este adevărată ori falsă. Prin urmare [ar rezulta că] nimic nu este, nici nu se petrece la întîmplare, sau nu are loc una din două la întîmplare — nici că va fi, nici că nu va fi — ci ambele sînt cu necesitate, nu una din două, care s-ar fi întîmplat. Căci adeverește sau cel ce afirmă, sau cel ce neagă. Altminteri s-ar putea deopotrivă ca lucrul să se ivească și să nu se ivească; într-adevăr „una din două la întîmplare“ nu se petrece sau nu se va petrece mai
18 b degrabă așa sau altfel. Pe deasupra, dacă un lucru este alb acum, era adevărat să se spună dinainte că va fi alb, așa încît era adevărat întotdeauna să se spună, despre unul oarecare dintre cele ivite, cum că este sau va fi. Dacă însă era întotdeauna adevărat să se spună că este sau va fi, nu e cu putință ca acest lucru să nu fie, acum ori în viitor. Iar ceea ce nu poate să nu se ivească e cu neputință să n-o facă; ceea ce e cu neputință să nu se ivească trebuie să se ivească. Așadar, toate cele ce urmează să fie s-ar ivi cu necesitate. Ca urmare, nimic din două nu ar fi la întîm-

plare, nici n-ar exista întîmplare; căci dacă încape întîmplare, nu e necesitate. De altfel nici nu ar fi cazul să spui că nici una din două nu e adevărată, nici „va fi" nici „nu va fi". Căci mai întîi, afirmația fiind falsă, negația nu [ar fi necesar] adevărată, iar aceasta din urmă fiind falsă, s-ar putea întîmpla ca afirmația să nu fie adevărată. Și apoi, dacă e adevărat să spui despre ceva că e alt și mare, trebuie ca amîndouă să-i revină ca atribute; iar dacă e adevărat să spui că îi vor reveni mîine, atunci îi vor și reveni mîine. Dacă însă nu e adevărat nici că „va fi", nici că „nu va fi" mîine, atunci înseamnă că nu va avea loc una din două la întîmplare, ca de exemplu o bătălie navală; căci ar trebui ca bătălia navală atît „să aibă loc" mîine, cît și „să nu aibă loc".

Dar cele de mai sus și altele de acest fel sînt fără nici o noimă. În orice afirmație și negație, fie în cazul celor universale spuse în chip universal, fie în cazul celor singulare, ar fi necesar ca, dintre opuși, unul să fie adevărat, celălalt fals, iar nici unul din doi, în cele ce se ivesc, să nu fie la întîmplare, ci toate să fie și să se ivească cu necesitate. Ar rezulta că nu ar mai trebui nici să chibzuiești, nici să te odihnești ca și cum, dacă faci așa, va fi așa, iar dacă faci altfel, va fi altfel. Nimic nu se împotrivește ca, într-al zece-miilea an de acum, unul să fi spus că avea loc un lucru, altul că nu va avea loc, astfel că în chip necesar una din cele două spuse să fi fost adevărată. Nu creează de asemenea nici o deosebire faptul că s-au rostit alternativele contradicției ori nu; căci e evident că așa se petrec lucrurile, chiar dacă cineva nu a afirmat iar un

altul nu a negat; într-adevăr, prin faptul de-a afirma
ori nega nu înseamnă că un lucru va fi ori nu va fi,
chiar dacă s-a făcut afirmația cu zece mii de ani
înainte, sau în orice timp. Astfel încît, dacă lucrul era
19 a făcut să devină adevărat, în întregul timpului, era
necesar ca el să se petreacă, iar fiecare din cele petre-
cute era întotdeauna astfel încît să se petreacă cu
necesitate. Căci ceea ce pe drept spune cineva că va
fi nu poate să nu se petreacă. Iar despre ceea ce s-a
petrecut, era adevărat întotdeauna să se spună că va
avea loc.

Dacă însă în fapt acestea sînt cu neputință — într-adevăr noi vedem bine că există un început al celor ce urmează să fie, atît pornind de la o hotărîre cît și de la o faptă, și mai vedem că, în cele ce nu sînt neîncetat în act, există deopotrivă posibilitatea de-a fi și de-a nu fi, acolo unde se întîmplă să fie amîndouă, și putința de a fi și de a nu fi, prin urmare și de a se ivi și a nu se ivi; și dacă multe ne apar lămurit ca fiind așa, ca de exemplu că această tunică poate să fie tăiată și să nu fie tăiată, ci mai întîi să se uzeze, iar de asemenea și să nu fi fost tăiată căci nu i s-ar întîmpla să se uzeze mai înainte dacă nu era posibil să nu fie tăiată, ceea ce se întîmplă și în cazul altor lucruri considerate sub raportul posibilității; — așa fiind, este evident că nu toate sînt, nici nu se petrec cu necesitate, ci la unele e indiferent care din două se întîmplă, și nu e mai mult adevărată afirmația decît negația, la altele în schimb este mai mult [adevărată] și de cele mai numeroase dăți una din ele, deși se întîmplă să se petreacă și o altă posibilitate, prima nu.

Este așadar necesar ca existentul să fie, atunci cînd este, și inexistentul să nu fie, atunci cînd nu este. Dar nu e necesar ca orice existent să fie, nici ca inexistentul să nu fie. Căci nu e același lucru [să spui că] orice existent este cu necesitate cînd este și că este pur și simplu cu necesitate. Deopotrivă în cazul inexistentului. Iar în cazul contradicției e același fel de a vorbi. E necesar ca orice să fie sau să nu fie și să fie în viitor ori să nu fie; dar nu e necesar ca cel care le-a deosebit să specifice pe una din ele. Spun de exemplu că trebuie să aibă loc mîine o bătălie navală sau să nu aibă loc, dar nu că va avea loc neapărat mîine o bătălie navală nici că nu se va petrece; e necesar doar să se petreacă sau să nu se petreacă. Astfel încît, de vreme ce rostirile sînt deopotrivă adevărate după cum sînt lucrurile, este evident că, pentru toate cîte se comportă astfel încît orice s-ar întîmpla se pot întîmpla și contrariile, e necesar să se comporte la fel și contradicția. E ceea ce se întîmplă la cele ce nici că „sînt" întotdeauna, nici că „nu sînt" întotdeauna. Căci la acestea, neapărat că o parte a contradicției e adevărată ori falsă, nu bineînțeles această parte ori cealaltă, ci oricare din ele la 19 b
întîmplare, și e mai apropiată de adevăr una din ele, dar nu încă adevărată ori falsă. Astfel încît, negreșit nu în chip necesar, pentru oricare afirmație și negație dintre cele ce se enunță, una e adevărată cealaltă falsă; căci nu întocmai ca la cele ce există se petrec lucrurile, în cazul celor ce nu există dar pot să fie și să nu fie, ci așa cum s-a spus.

10

Întrucît afirmaţia semnifică altceva, cu privire la altceva care este fie un nume, fie ceva fără nume, şi pe de altă parte întrucît ce este în afirmaţie trebuie să fie unic şi despre un lucru (ce sînt numele şi non-numele s-a spus mai sus; căci pe „non-om" nu-l socotesc nume propriu-zis, ci nume nedeterminat, iar nedeterminatul semnifică şi el, într-un sens, ceva unic, la fel cum şi „a nu însănătoşi" nu e verb, ci verb nedeterminat), orice afirmaţie şi negaţie va consta sau din nume şi verb, sau din nume nedeterminat şi verb. Însă fără de verb nu e nici o afirmaţie sau negaţie; căci „este" sau „va fi" sau „era" sau „se iveşte" şi toate cele de acest soi sînt verbe pe baza celor stabilite: ele semnifică în plus timpul. În primul rînd afirmaţia şi negaţia vor fi aşa: „există om" — „nu există om", apoi „există non-om" — „nu există non-om", iar la fel „orice om există" — „nu există orice om", „orice non-om există" — „nu există orice non-om". Iar în ce priveşte timpurile lăturalnice, la fel. Însă atunci cînd există enunţul suplimentar, ca un al treilea, opoziţiile sînt spuse în două feluri. De pildă, în „omul este drept", pe „este" îl socotesc a alcătui un al treilea în sînul afirmaţiei, fie că e [socotit] nume sau verb. Aşa încît din acest motiv vor fi în joc patru [enunţuri], dintre care două se vor comporta faţă de afirmaţie şi negaţie, în ce priveşte ordinea, ca privaţiile, pe cînd două, nu. Vreau să spun că „este" se alătură fie lui „drept" fie lui „non-drept", tot aşa şi la negaţie. Vor fi deci patru. Vom înţelege cele spuse pe baza propo-

ziţiilor: „omul este drept“, negaţia ei „omul nu este drept“; „omul este non-drept“, negaţia ei „omul nu este non-drept“; căci aici „este“ şi „nu este“ se alătură lui „drept“ şi lui „non-drept“. Ele aşadar, aşa cum se spune în *Analitice*, sînt într-astfel rînduite. La fel se comportă lucrurile chiar dacă afirmaţia este a unui nume universal, ca în „orice om este drept“. Negaţia ei este „nu orice om este drept.“ „Orice om este non-drept — nu orice om este non-drept.“ Numai că pot să nu fie laolaltă adevărate cele aşezate în diagonală; însă uneori se întîmplă să fie. Aceste perechi, aşadar, se opun, însă apar şi alte două opoziţii, dacă se adaugă ceva pe lîngă non-om ca subiect. „Non-omul este drept — non-omul nu este drept“, „non-omul este non-drept — non-omul nu este non-drept.“ Mai multe opoziţii decît atîtea nu vor fi. 20 a
Iar ele, desprinse de cele dintîi, vor reprezenta ceva în sine, ca punînd în joc numele de non-om. La propoziţiile unde „este“ nu se potriveşte, ca în cazul lui „însănătoşeşte“ sau „plimbă“, la acestea [verbul] se foloseşte, astfel pus, ca şi cum ar fi adăugat „este“, ca de exemplu „orice om însănătoşeşte“ — „nu orice om însănătoşeşte“, „orice non-om însănătoşeşte“ — „nu orice non-om însănătoşeşte“. Căci nu trebuie spus „non-orice om“, ci „nu“, negaţia, trebuie alăturat cuvîntului de „om“. „Orice“ nu semnifică universalul, ci semnifică în chip universal. Şi lucrul e evident din următoarele opoziţii: „omul însănătoşeşte“ — „omul nu însănătoşeşte“, „non-omul însănătoşeşte“ — „non-omul nu însănătoşeşte“. Căci acestea se deosebesc de primele prin faptul că nu sînt universale, aşa încît

„orice“ și „nici unul“ nu semnifică în plus decît că fie afirmația, fie negația numelui este universală. În ce privește celelalte cazuri, trebuie spuse aceleași lucruri.

De vreme ce propoziției „orice viețuitor este drept“ îi este opusă negația ce declară că „nici un viețuitor nu este drept“, este evident că ele niciodată nu vor fi simultan adevărate pentru un același caz, pe cînd cele opuse lor vor putea fi cîndva, ca de exemplu „nu orice viețuitor e drept“ și „există un viețuitor drept“. Însă ele se implică: cea [care spune că] „orice om este non-drept“ implică pe „nici un om nu este drept“, iar „există un om drept“ pe cea opusă primei, cum că „nu orice om este non drept“; căci e necesar să fie unul anumit. E evident însă că și în cazul celor singulare, dacă se face negația adevărată față de întrebare, este adevărată și afirmația. De pildă, oare Socrate e înțelept? Nu. Atunci Socrate e non-înțelept. Însă în cazul celor universale nu este adevărată cea spusă în chip asemănător, ci e adevărată negația, de exemplu: „Oare orice om e înțelept? Nu. Deci orice om e non-înțelept.“ Dar aceasta e fals. Ci e adevărată „nu orice om e înțelept“. Însă aceasta e opusă [contradictorie], pe cînd cealaltă este contrară.

Opusele pe bază de nume și verbe nedeterminate, ca de exemplu în cazul non-omului sau al non-dreptului, ar putea părea ca și un fel de negative față de nume și verb. Dar nu sînt; căci întotdeauna negația trebuie să adeverească ori nu, pe cînd cel care spune „non-om“ nu adeverește sau neadeverește mai mult, ci o face mai puțin decît cel care spune „om“, în

cazul că nu se adaugă ceva. „Orice non-om este drept“ nu semnifică același lucru cu nici una din cele [de mai sus], nici opusul ei, „nu orice non-om este drept“; în schimb „orice non-om este non-drept“ semnifică același lucru cu „nici un non-om nu este drept“.

Schimbîndu-se între ele numele și verbele, se sem- 20 b
nifică același lucru, ca de exemplu „este alb omul“ și „omul este alb“. Căci dacă nu e același înțeles, ar fi mai multe negații ale aceluiași lucru. Însă se arătase că pentru unul, e una singură. Într-adevăr pentru „este alb omul“ negația este „nu este alb omul“; pentru „omul este alb“, dacă ea nu e aceeași cu „nu este alb omul“, atunci negația va fi sau „non-omul nu este alb“, sau „omul nu este alb“. Numai că una este negația lui „non-omul este alb“, alta cea a lui „omul este alb“, așa încît ar fi două pentru una. Faptul așadar că preschimbînd numele și verbul se obține aceeași afirmație și negație este evident.

11

A afirma și a nega un singur lucru despre mai multe, sau mai multe despre unul singur, în cazul că lucrul indicat ca alcătuit din mai multe nu e ceva unitar, nu reprezintă o singură afirmație, nici o singură negație. Spun „unu“, nu în sensul că e în joc un singur nume fără ca să fie unitar ceea ce e alcătuit din mai multe astfel, omul se întîmplă să fie și viețuitor, și biped, și sociabil, dar se produce și ceva unitar din acestea; în schimb, din „alb“, din „om“ și din „a

umbla“ nu [se produce] ceva unitar. Ca urmare, dacă nu se produce o singură afirmație, nu s-ar enunța ceva unitar despre acestea, iar formularea ar fi una însă afirmațiile mai multe; la fel ar fi dacă [le-ai enunța] pe acestea despre un singur lucru: iarăși ar fi mai multe. Dacă deci întrebarea, una de ordin dialectic, reclamă un răspuns — fie pentru întreaga propoziție, fie pentru una din părțile contradicției, în cazul că rostirea interogatorie este o parte a unei singure contradicții —, răspunsul nu ar putea fi unul față de părți, căci nici [nu a fost] una întrebarea, chiar dacă el este adevărat. Dar s-a vorbit în *Topică* despre acestea. Iar în același timp este evident că întrebarea în esența lucrului nu este de ordin dialectic: trebuie să fie îngăduit cuiva să aleagă, din întrebare, oricare parte a contradicției dorește să ateste. Ci este cazul ca acela ce pune întrebarea să determine dacă omul, de pildă, trebuie socotit așa ori altfel.

Întrucît unele lucruri sînt enunțate [ca atribute] laolaltă, predicatul format din cele enunțate separat făcînd una, pe cînd altele nu, se pune întrebarea care poate fi deosebirea? Cu privire la om este adevărat să se spună separat „vietuitor“ și „biped“, dar și acestea ca făcînd una: de asemenea „om“ și „alb“, și ele ca făcînd una. Însă dacă e vorba de „curelar“ și „bun“, nu se poate spune și „curelar bun“. Căci dacă din faptul că fiecare e adevărat ar rezulta ca și ambele să fie laolaltă, atunci ar reieși multe spuse fără noimă. Într-adevăr, cu privire la om este adevărat și „om“ și „alb“, astfel că [ar fi] și întregul. Din nou, dacă e adevărat albul el însuși, atunci e adevărat și întregul,

astfel încît vom avea „alb om alb“, și așa la nesfîrșit. La fel, fie „muzician alb“, care are sens; dar și aces- 21 a
tea [pot fi] îmbinate în numeroase feluri la nesfîrșit, iar în plus dacă Socrate este Socrate și om, atunci avem și: „Socrate este Socrate-om“, iar dacă este om și biped omul este și „om-biped“.

Este deci evident că, dacă s-ar susține că îmbinările se produc în chip absolut, ar urma să se spună multe lucruri fără noimă. Cum trebuie procedat, o vom spune îndată. Dintre predicate și cele despre care ele se enunță, toate cîte se spun prin accident, fie despre același lucru, fie unul despre altul, nu vor da ceva unitar, ca de exemplu „omul este alb și muzician“, fără ca „alb“ și „muzician“ să fie una; căci ele sînt accidente amîndouă ale unui aceluiași lucru. Nici chiar dacă ar fi adevărat să se spună că „muzicianul e alb“, nu va fi ceva unitar „muzician alb“; căci „muzicianul e alb“ prin accident, așa încît „muzician alb“ nu va fi ceva unitar. Din același motiv nici „curelar bun“ nu e ceva unitar; dar „viețuitor biped“ este, căci aici nu este ceva prin accident. La fel, nu sînt de unit nici toate cîte subzistă în altul. De aceea nu sînt nici albul [spus] de mai multe ori, nici om cu viețuitor sau om cu biped; căci viețuitorul subzistă în om, ca și bipedul. Dar este adevărat să se spună așa ceva despre un lucru anumit și în chip absolut, de pildă că un anumit om este om, sau despre un om alb că e om alb. Totuși nu întotdeauna; ci în cazul cînd, în ceea ce s-a adăugat, subzistă un termen opus care implică o contradicție, lucrul nu va fi adevărat, ci fals, ca de pildă cînd spunem că omul mort este om; doar

cînd nu subzistă [așa ceva] e adevărat. Sau: cînd subzistă ceva, un lucru este statornic neadevărat, dar cînd nu subzistă, nu e statornic adevărat, ca de exemplu cînd spunem „Homer este ceva", respectiv poet. Dar înseamnă că el și este, sau nu? Căci pentru Homer se enunță prin accident că „este": într-adevăr, se enunță „este" despre Homer în sensul că este poet, dar nu în sine. Prin urmare în toate enunțările [predicative] în care nu e contrarietate, în cazul că se pun definițiile în locul numelor și că ele sînt enunțate în sine și nu prin accident, în toate ceea ce este va fi spus ca fiind adevărat și în chip absolut. În ce privește însă non-existentul, nu e adevărat să se spună, prin simplul fapt că el este luat în considerație, cum că este ceva; căci considerația asupră-i nu e că este, ci că nu este.

12

Acestea fiind precizate, trebuie cercetat cum se comportă între ele negațiile și afirmațiile lui „poate să fie" și „poate să nu fie", ale lui „se întîmplă" și „nu se întîmplă", și ale imposibilului și necesarului. Căci sînt în joc anumite nedumeriri. Într-adevăr, dacă e vorba de îmbinări, se opun între ele ca fiind contradictorii toate cîte se rînduiesc potrivit cu „a fi" și „a
21 b nu fi", ca de exemplu pentru „a fi om" negația propriu-zisă este „a nu fi om", iar nu „a fi non-om" [care e o afirmație] și pentru „a fi om alb", negația este „a nu fi om alb", iar nu „a fi om non-alb". Căci dacă despre orice este adevărată sau afirmația sau negația, atunci ar fi adevărat să se spună că „lemnul", de

pildă, „este om non-alb". Dacă însă este așa, atunci la cele la care nu se adaugă „a fi" se petrece același lucru cu partea care ia locul lui „a fi", ca de exemplu pentru „omul umblă", negația nu va fi „non-omul umblă", ci „omul nu umblă"; căci nu e nici o deosebire să spui: „omul umblă" și „omul este umblînd". Astfel încît, dacă e așa peste tot, atunci și pentru „poate să fie" negația ar fi „poate să nu fie" iar nu „nu poate să fie". Însă se dovedește că un același lucru poate și să fie și să nu fie; căci tot ce poate fi tăiat sau poate să umble poate și să nu umble și să nu fie tăiat. Iar rațiunea este că tot ce e astfel posibil nu e statornic în act, așa încît îi va reveni și negația: poate într-adevăr și să nu umble cel capabil să umble, și să nu vadă văzătorul. Dar e cu neputință ca despre un același lucru să se adeverească spusele opuse. Prin urmare, pentru „a fi posibil să fie" negația nu este „a fi posibil să nu fie". Căci rezultă din cele de mai sus: sau că simultan se spune și se refuză același lucru despre un același, sau că adaosurile pe bază de a fi și a nu fi sînt cele care produc afirmațiile și negațiile. Dacă primul lucru este cu neputință, atunci trebuie ales acesta din urmă. Prin urmare, negația lui „poate să fie" este „nu poate să fie". Același lucru se poate spune și despre „se întîmplă să fie"; căci și negația acesteia este „nu se întîmplă să fie". În cazul celorlalte se întîmplă în același mod, de exemplu în cazul necesarului și al imposibilului. Căci, după cum în cazurile de mai sus „a fi" și „a nu fi" erau adaosuri, pe cînd lucrurile-subiecte erau alb și om, la fel aici „să fie" și „să nu fie" devin subiecte, pe cînd „se poate" și „se

întîmplă“ sînt adaosuri; și la fel cum în cazul acelora „a fi“ și „a nu fi“ determină adevărul și falsul, acestea o fac pentru „a fi posibil“ și „a fi imposibil“. Cît despre negația lui „poate să nu fie“, ea nu este „nu poate să fie“, ci „nu poate să nu fie“, iar a lui „poate să fie“ nu e „poate să nu fie“, ci „nu poate să fie“. De aceea ar putea să pară că propozițiile „poate să fie“ și „poate să nu fie“ se implică una pe alta: căci un același lucru poate să fie și să nu fie; într-adevăr „poate să fie“ și „poate să nu fie“ nu par a-și fi con-
22 a tradictorii. Însă „poate să fie“ și „nu poate să fie“ niciodată nu sînt adevărate simultan despre un același lucru; căci ele se opun. Nici „poate să nu fie“ și „nu poate să nu fie“ nu sînt vreodată simultan adevărate despre un același lucru. La fel, și negația lui „e necesar să fie“ nu este „e necesar să nu fie“, ci „nu e necesar să fie“; iar a lui „e necesar să nu fie“, „nu e necesar să nu fie“. Și a lui „e imposibil să fie“ nu este „e imposibil să nu fie“, ci „nu e imposibil să fie“; a lui „e imposibil să nu fie“ este „nu e imposibil să nu fie“. Și în general, așa cum s-a spus, „a fi“ și „a nu fi“ trebuie puse drept subiecte, iar acestea, [modalitățile], ce fac afirmația ori negația, trebuie rînduite lîngă „a fi“ și „a nu fi“. Următoarele rostiri trebuie socotite a fi cele opuse: „e posibil — nu e posibil, se întîmplă — nu se întîmplă, e imposibil — nu e imposibil, e necesar — nu e necesar, e adevărat — nu e adevărat“.

13

Și implicațiile se produc în ordine, în cazul propozițiilor astfel stabilite; într-adevăr, lui „poate să fie“

îi urmează „se întîmplă să fie“, iar aceasta se converteşte cu prima, de asemenea „nu e imposibil să fie“ şi „nu e necesar să fie“; însă lui „poate să nu fie“ şi „se întîmplă să nu fie“ le urmează „nu e necesar să nu fie“ şi „nu e imposibil să nu fie“, iar lui „nu e posibil să fie“ şi lui „nu se întîmplă să fie“, [le urmează] „e necesar să nu fie“ şi „e imposibil să fie“, pe cînd lui „nu e posibil să nu fie“ şi lui „nu se întîmplă să nu fie“ [le urmează] „e necesar să fie“ şi „e imposibil să nu fie“. Se poate vedea din tablou ceea ce spunem:

poate să fie	nu poate să fie
se întîmplă să fie	nu se întîmplă să fie
nu e imposibil să fie	e imposibil să fie
nu e necesar să fie	e necesar să fie
poate să nu fie	nu poate să nu fie
se întîmplă să nu fie	nu se întîmplă să nu fie
nu e imposibil să nu fie	e imposibil să nu fie
nu e necesar să nu fie	e necesar să nu fie

Aşadar „e imposibil“ şi „nu e imposibil“ urmează lui „se întîmplă“ şi „poate“, şi lui „nu se întîmplă“ şi „nu poate“, în chip contradictoriu, însă convertibil: căci lui „se poate să fie“ îi urmează negaţia lui „imposibil“, iar negaţiei, afirmaţia; într-adevăr lui „nu poate să fie“ îi urmează „e imposibil să fie“: căci „e imposibil să fie“ este o afirmaţie, pe cînd „nu este imposibil“ e negaţie. Cît despre „e necesar“, trebuie văzut cum stau lucrurile cu el. Este evident că nu se comportă aşa, ci contrariile sînt cele ce se implică, pe cînd contradictoriile îşi sînt străine. Căci negaţia lui „e necesar să nu fie“ nu este „nu e necesar să fie“: se

22 b întîmplă ca amîndouă să fie adevărate despre același; într-adevăr „e necesar să nu fie“ înseamnă și „nu e necesar să fie“. Pricina însă pentru care necesarul nu face consecuția în același mod cu celelalte se datorește faptului că imposibilul e redat contrar necesarului, avînd aceeași validitate. Căci dacă este imposibil să fie, e necesar ca acela nu „să fie“ ci „să nu fie“, iar dacă „e imposibil să nu fie“, acela „e necesar să fie“. Așa încît, dacă acelea sînt la fel cu „poate să fie“ și „nu poate“, ele se comportă pe bază de contrarietate, întrucît [nu] semnifică același lucru necesarul și imposibilul, ci, cum s-a spus, în chip răsturnat. — Nu cumva e imposibil să stea astfel lucrurile cu contradictoriile necesarului? Într-adevăr, „a fi necesar“ [implică] pe „a fi posibil“; căci dacă n-ar face-o, ar urma negația, fiindcă e necesar fie să se afirme, fie să se nege. Așa încît, dacă nu e posibil să fie, e imposibil să fie; deci „imposibil să fie“ este „necesar să fie“, ceea ce e absurd. Dar în fapt, lui „poate să fie“ îi urmează „nu e imposibil să fie“, iar acestuia „nu e necesar să fie“; așa ar rezulta că a fi necesar este a nu fi necesar, ceea ce e absurd. Pe de altă parte „e necesar să fie“ nu urmează lui „poate să fie“, și nici lui „e necesar să nu fie“: într-adevăr acesteia se întîmplă să-i urmeze amîndouă, pe cînd dacă dintre acestea una ar fi adevărată, n-ar mai fi adevărate acelea [împreună]. Căci simultan „poate să fie“ și „să nu fie“; dacă însă e necesar să fie sau să nu fie, nu vor fi posibile amîndouă. Rămîne deci că „nu e necesar să nu fie“ urmează lui „poate să fie“. Acest lucru este adevărat și în cazul lui „e necesar să fie“. Căci de asemenea se

produce contradicția ce urmează lui „nu e posibil să fie"; într-adevăr acesteia îi urmează „e imposibil să fie" și „e necesar să nu fie", a cărei negație este „nu e necesar să nu fie". Prin urmare și aceste contradictorii se implică în felul arătat, și nimic absurd nu rezultă din propozițiile astfel instituite.

S-ar putea pune problema dacă lui „e necesar să fie" nu-i urmează „poate să fie". Într-adevăr, dacă nu-i urmează, înseamnă că va urma negația, anume „nu e posibil să fie"; iar dacă cineva ar zice că aceasta nu e contradictorie, ar spune în chip necesar că este contradictorie „poate să nu fie"; amîndouă sînt false față de „e necesar să fie". Pe de altă parte, iarăși, se pare că un același lucru poate să fie tăiat și să nu fie tăiat, să fie și să nu fie, așa încît „e necesar să fie" ar însemna „se întîmplă să nu fie". Însă acest lucru e fals. E evident în fapt că nu orice e în stare să fie, sau să umble, poate și pe cele opuse, ci sînt unele la care lucrul nu e adevărat, îndeosebi cele ce n-au o capacitate pe bază de rațiune, cum de exemplu focul este încălzitor printr-o capacitate nerațională. Capacitățile, așadar, însoțite de rațiune sînt cele ce duc la mai multe [situații] și chiar la unele contrarii, pe cînd cele 23 a neraționale nu toate, ci, așa cum am spus, focul nu e liber să încălzească ori nu, nici toate celelalte cîte sînt veșnic în act. Desigur că și unele capacități de ordin nerațional primesc simultan opusele. Dar acest lucru a fost spus în sensul că nu orice capacitate este a contrariilor, nici măcar toate cîte sînt considerate ca ținînd de aceeași clasă. Pe de altă parte unele capacități sînt omonime. Căci „posibilul" nu este spus în

chip simplu, ci o dată fiindcă e adevărat ca fiind în act, ca de pildă „capabil să umble“ fiindcă umblă și în general capabil fiindcă dintru început este în act, aceea se spune că e posibil, pe cînd altă dată e posibil fiindcă ar putea fi în act, ca de pildă capabil să umble pentru că ar putea-o face. Iar această din urmă capacitate figurează numai la cele ce se mișcă, pe cînd prima și la cele nemișcate. Pentru amîndouă însă e adevărat să se spună că „nu le e imposibil să umble“ sau că „le este“, atît pentru cel care și umblă și e în act, cît și pentru cel doar capabil să umble. Așadar ce este capabil într-astfel, nu e de spus în chip adevărat despre ce e necesar pur și simplu, pe cînd celălalt este de spus în chip adevărat. Deci de vreme ce universalul urmează particularului, putința de-a fi urmează celui ce e necesar, dar nu oricare [putință]. Și într-adevăr, necesarul și non-necesarul sînt poate un principiu al tuturor, sau de a fi sau de a nu fi, iar celelalte trebuie considerate ca implicate de acestea.

Este de bună seamă evident, din cele spuse, că existentul pe bază de necesitate este în act, așa încît dacă cele veșnice sînt anterioare, atunci și actul este anterior puterii. Iar unele sînt acte fără a [mai] fi în putere, cum sînt substanțele prime, pe cînd altele, cele care sînt anterioare prin natură, dar posterioare în timp, sînt în putere, în sfîrșit altele nu sînt defel acte, ci doar puteri.

14

Mai întîi, este oare contrară negației afirmația, sau afirmației afirmația? este așa rostirea care declară

că „orice om e drept“, față de rostirea care declară
că „nici un om nu e drept“, sau: „orice om e drept“
față de „orice om e nedrept“? De pildă la „Kallias e
drept — Kallias nu e drept — Kallias e nedrept“; care
dintre acestea sînt contrarii? Căci dacă cele glăsuite
urmează celor din gîndire, iar dacă aci este contrară
judecata contrariului, ca judecata „orice om e drept“
față de „orice om e nedrept“, atunci și în cazul
afirmațiilor glăsuite e necesar să fie la fel. Dacă însă
acolo nu e contrară judecata contrariului, atunci nici
afirmația nu va fi contrară afirmației, ci va fi negația
menționată. Astfel încît trebuie cercetat care fel de
judecată adevărată este contrară judecății false, dacă
e cea a negației sau cea care socotește că există con-
trariul. Iată ce vreau să spun. Există o anumită jude-
cată adevărată pentru bine, cum că e bun, iar o alta 23 b
falsă, cum că nu e bun, dar și o alta, cum că e rău.
Care dintre acestea este în fapt contrară adevărului?
Și de vreme ce este una, potrivit cu care din ele două
va fi cea contrară? A socoti că judecățile contrare se
determină prin faptul că sînt ale lucrurilor contrare
este fals. Căci spre a spune pentru bine că este bun
și pentru rău că este rău, o aceeași [enunțare], poate,
este adevărată, fie că sînt mai multe [judecăți] fie că
e una. Însă acestea [binele și răul] sînt contrare. Dar
nu pentru că sînt ale unor lucruri contrare sînt
[judecățile] contrare, ci mai degrabă prin faptul că
sînt enunțate în chip contrar. Dacă în fapt există
pentru bine o judecată cum că este ceva bun, dar și
o altă, că nu este bun, și dacă există altceva care nu-i

revine nici nu poate reveni, atunci nu trebuie adoptată nici una dintre celelalte [judecăți], nici toate cele care socotesc că revine ceea ce nu revine, nici cîte socotesc că nu revine ceea ce revine (căci ambele duc la nesfîrșit de multe, atît cele ce socotesc că revine ce nu revine, cît și că nu revine ce revine), ci numai cele în care sălășluiește eroarea. Acestea însă sînt cele din care se desprind procesele devenirii. Iar procesele devenirii izvorăsc din opuși, așadar și erorile. Dacă deci binele este și bun și non-rău, iar primul lucru este prin el însuși, al doilea prin accident (căci i s-a întîmplat să nu fie rău), pe de altă parte dacă este mai adevărat pentru fiecare ce este prin sine, atunci și la fals se întîmplă ca la adevăr. Așadar că „binele nu e bun" este fals pentru ceva ce există prin sine, pe cînd că „e rău" este pentru ceva ce e prin accident. Înseamnă deci că e mai falsă pentru bine negația lui decît judecata contrariului. Însă pretutindeni cel mai grav greșește cel care adoptă judecata contrară; într-adevăr cele contrare fac parte dintre cele ce diferă cel mai mult cu privire la același lucru. Deci dacă una dintre judecăți e contrară, iar cea mai accentuat contrară este a negației, este evident că aceasta din urmă va fi contrară. În schimb că „binele este rău" reprezintă o îmbinare; căci trebuie că presupunem de asemenea că binele nu este bun. În plus dacă în celelalte cazuri lucrurile trebuie să fie așa, în cazul de față s-ar părea că s-a vorbit pe drept; căci sau peste tot [contrară] este negația, sau nu e nicăieri. La cele însă care nu sînt

contrare, falsă este rostirea opusă adevărului, după cum greșește cel care socotește că omul nu e om. Dacă deci aceste [negații] sînt contrare, atunci își sînt și cele ale contradicției. În plus, la fel se comportă [judecata] că binele e bun cu cea că non-binele nu e bun și, pe deasupra, că binele nu e bun sau că non-binele e bun. Așadar judecății adevărate care spune că non-binele nu este bun, care să-i fie contrara? Într-adevăr, nu este în fapt cea care spune că e rău; ele ar putea fi simultan adevărate, însă niciodată adevărul nu e contrar adevărului; căci există ceva non-bun care să fie rău, așa încît se întîmplă ca ele să fie simultan adevărate. Dar [nu e contrară] nici judecata că „nu e rău"; căci și aceasta e adevărată; ar însemna deci că sînt și ele simultane. Rămîne așadar că judecății „non-binele nu e bun" îi e contrară cea că „non-binele este bun"; căci aceasta e 24 a
falsă. Astfel încît și că „binele nu e bun" e contrar lui „binele e bun". Este evident însă că nu va fi nici o deosebire, chiar dacă adoptăm drept universală afirmația. Căci universal negativa va fi contrară, așa cum față de judecata care socotește că orice ar putea fi un bine este bun, e contrară „nimic dintre bunuri nu e bun". Într-adevăr că binele este bun, în cazul că binele este universal, este aceeași cu judecata care socotește că tot ce ar putea fi bine este bun; însă aceasta nu se deosebește cu nimic de „tot binele este bun". Iar la fel și despre non-bine. Așa încît, dacă în cazul judecății lucrul stă astfel și dacă afirmațiile și 24 b
negațiile din sînul glăsuirii sînt semne ale celor din

cuget, atunci e evident că și afirmației îi e contrară negația, anume cea privitoare la un același lucru în chip universal, precum pentru „orice bine e bun“ sau „orice om este bun“, contrar este „nimic“ sau „nici unul“, iar contradictoriu este: „nu orice“ sau „nu oricine“. Este însă evident că nu se întîmplă ca adevărul să fie contrar adevărului, respectiv nici judecata și nici negația. Căci sînt contrare cele privitoare la opuse, iar despre acestea de aci se întîmplă ca ele să fie simultan adevărate. Însă simultan rostirile contrare nu se întîmplă să aparțină unui aceluiași lucru.

Comentariu din perspectivă modernă la tratatul *Despre interpretare* al lui Aristotel

Dacă e privită în ea însăși, cartea lui Aristotel nu pare să mai spună multe omului de azi. Dacă însă e privită ca o carte de cultură, ea este, întocmai *Categoriilor*, nu numai o carte mare a umanității, ci și una de la care se poate începe neîncetat, deci la care trebuie să se revină neîncetat.

Sînt trei lucruri care se nasc în cărticica aceasta: gramatica, logica și semantica. Să lăsăm deoparte ultima, care n-a avut, pînă în zilele noastre, o carieră deosebită. Gramatica în schimb se naște limpede nu numai *în*, ci și *din* această carte: este istoricește cunoscut și consemnat faptul că reflexiunea gramaticală începe abia de la *De interpretatione*. Chiar dacă rudimente de gramatică existau dinainte și dacă Platon deosebea lămurit între nume (substantiv) și verb, cu o distincție de la care pleacă și opera de față, totuși abia aceasta avea să creeze obligația de a gîndi gramatica drept o știință, cum vor face alexandrinii.

Dar o altă știință, mai prestigioasă, se năștea în *De interpretatione*, deși nu *direct* din ea, cum făcea gramatica: este logica. La prima vedere, opera n-ar părea să aibă titluri pentru așa ceva. În definitiv, este vorba

de un tratat scris probabil mai tîrziu decît alte părți ale *Organon*-ului; este și cel mai puțin comentat dintre toate, ba chiar a putut fi socotit apocrif, de un exeget nu mai neînsemnat decît Andronicos, primul editor al corpusului aristotelic; (din fericire numai de el). Pe de altă parte, nu poate încăpea îndoială că abia *Analiticele*, cu descoperirea silogismului demonstrativ, sînt cele care au impus logica drept o mare noutate; Aristotel nici nu vorbește de „logică" (o va face întîi Alexandru din Afrodisia, la 500 de ani de la moartea filozofului), ci despre „analitică". Cu toate acestea îndrăznim a spune că *reflexiunea* logică este în *De interpretatione* — în ciuda proporțiilor lui reduse — mai largă decît în *Analitice*. Abia acum apare problematica logică în toată amploarea ei.

Logica, spunea Zeller[1], nu e tratată independent de către Aristotel, ci drept tehnica demonstrației științifice; de aceea accentul în ea cade pe silogism. — Dar în *De interpretatione* tocmai că logica este tratată independent. E *singurul* tratat, din cele șase ale *Organon*-ului, în care problematica logică apare în ansamblul ei și pentru ea însăși. În *Categorii* era vorba de prea mult, de ontologie; în *Analitice*, *Topică* și *Respingerile sofistice* este vorba de prea puțin pînă la urmă, anume despre forma de demonstrație și argumentație. Între desfășurarea întemeiată a lucrurilor și cea argumentată a gîndurilor este loc pentru știința logosului, o știință care

---

[1] În *Die Philosophie der Griechen*, vol. III, ed. a 3-a, 1879, p. 185.

nu e a rațiunii de-a fi, λόγος τῆς οὐσία, nici a celei de-a dovedi, λόγος τῆς ἀποδείξεως, ci a rațiunii pure și simple, ca rostire legată, punere în rost — în termeni moderni, conectivitate.

Despre interpretare începe tocmai cu tema *rostirii*, Cap. 1 respectiv a logosului. Cînd Aristotel spune, în prima frază, că trebuie stabilit ce sînt: nume și verb, negație și afirmație, enunțare și rostire (λόγος), lucrurile trebuie luate răsturnat: trebuie să gîndim ce este *rostirea*; apoi să arătăm că rostirea poate fi *enunțiativă* sau de alte feluri; că enunțarea se face pe bază de *afirmație* și *negație*; și că, la rîndul lor, acestea implică în expresie propoziția desfășurată, cu *verb* și substantiv, respectiv *nume*. Toate acestea deci — nume, verb, negație, afirmație, enunțare — sînt elementele punerii în rost, ale rostirii. Rostirea este esențialul și în ea constă obiectul logicii. Căci logos se numește nu doar vorbirea simplă, dar și vorbirea mai larg desfășurată: „argument“ (logos) se denumea, în epoca mai tîrzie, pînă și rezumatul pieselor de teatru, pus în fruntea lor, cu atît mai mult argumentul desfășurat în chip sigur. Iar logosul este argument în acest sens de gînd înlănțuit desfășurat, iar nu neapărat argumentație.

Dacă logica se începe cu λόγοι și poartă pînă la capăt asupra lor — fiind o adevărată știință a discursului, în sensul secolului al XVII-lea francez —, ea nu rămîne una a „vorbirii“, căci elementele ei au o încărcătură de altă natură decît simpla „glăsuire cu sens“. Acest lucru știe să-l arate Aristotel, iarăși încă din primul capitol, spunînd că tot ce glăsuim este simbol pentru stările de cuget, stări care, spre deose-

bire de glăsuiri, sînt aceleași la toți oamenii, pentru că sînt similitudini ale lucrurilor, aceleași. Avînd deci elemente cu o încărcătură „simbolică“ — aceasta înseamnă aci: de sens, de raportare la —, rostirile nu rămîn simple discursuri ale omului, ci exprimă de-a dreptul reflectările în cuget ale discursului, adică ale înlănțuirii lucrurilor.

Cuvintele simple sînt, firește, neînlănțuite și par a exprima imaginea directă a unui lucru neînlănțuit el însuși; par a fi prinderea și fixarea în expresie a lucrului, fixat el însuși într-o clasă de a fi (substanță, calitate etc.). Dar *Categoriile* au venit să arate că, deși există zece clase pentru ceea ce este și deși clasa ca atare se dovedește stabilă, un cuvînt totuși nu exprimă ceva stabil: dacă e nume comun, exprimă tot ce stă sub o clasă, în varietatea mișcătoare a exemplarelor ei; dacă e nume propriu, încă exprimă varietatea stărilor unui subiect de denumire. Se poate deci spune că orice cuvînt e cu legătură, în cadrul „sinonimei“, cum ar fi, în termeni moderni, legătura conceptului cu exemplarele din sfera lui. — Dar *Categoriile* desfășoară o asemenea legătură *internă* a cuvîntului, iar acum este vorba de legătura dintre cuvinte, de rostiri, λόγοι. Foarte rar, în limba greacă, „logos“ e folosit spre a exprima un cuvînt izolat. Cu pluralul mai ales, este vorba de cuvinte înlănțuite în discurs, de rostiri, nu de simple exprimări, iar despre primele, cum am văzut, tratează lucrarea de față.

De aceea ni se și vorbește încă din capitolul 1 despre unire și separare a cuvintelor, așadar despre adevăr și falsitate. Acest „așadar“ grăbește gîndul; nu tot

ce e unit și separat e adevăr ori falsitate. În realitate, Aristotel spune că adevărul și falsitatea *implică* uniunea și separația, ceea ce înseamnă că ultimele au un cîmp mai larg. E limpede că uniunea și separația pot duce la rostiri de tot felul, care să nu fie neapărat adevărate ori false. Nu numai cuvîntul ce exprimă o realitate, sau cel care exprimă chiar o ficțiune „capra-cerb" (adică „dobitoc carile nu se află", explică aci Cantemir), nu numai el este străin de adevăr ori falsitate dacă nu intră într-o legătură, dacă deci nu se spune ceva despre el, dar chiar cîte o spusă de felul „aș dori să întîlnesc o capră-cerb" reprezintă o uniune dincolo de adevăr ori falsitate, o rostire cu sens ca atare. Abia în capitolul 4 vom vedea pe care rostiri le reține logica.

Problema este așadar să se arate ce anume se unește, din rîndul cuvintelor, spre a da o rostire. Intră în uniune „numele" — cu altceva, ce rămîne de văzut. Nume însă înseamnă, în limba greacă, atît substantiv, cît și calificarea generală a oricărei vocabule. (Mai jos Aristotel va arăta că și verbul este nume.) Dacă definiția numelui este de a fi: „o glăsuire semnificativă pe bază de convenție, fără de timp, în care nici o parte desprinsă nu e semnificativă", atunci definiția aceasta privește în principiu orice parte de cuvînt, afară de verb, nu numai substantivul. Conjuncția „sau" este și ea o glăsuire semnificativă pe bază de convenție, fără de timp, în care nici o parte desprinsă nu e semnificativă. Tot ce trebuie eliminat, după Aristotel, de sub rubrica nume — în vederea alcătuirii de rostiri, vom preciza — sînt cazurile oblice Cap. 2

ale numelui, cum o arată autorul îndată, şi numele nedeterminate, cele care exprimă negaţia unui nume („non-om"). Este adevărat că atît cazurile cît şi numele nedeterminate intră în compunere spre a da, formal cel puţin, rostiri. Dar *despre* ele nu se spune ceva cu adevărat (şi în aceasta ar consta rostirea: a spune ceva despre ceva): despre cele nedeterminate nu se spune ceva, ci se poate spune orice; iar despre cazuri nu se spune ceva de-a dreptul, acest lucru făcîndu-se numai dacă e vorba de cazul nominativ. Nume deci înseamnă, aici, orice parte de cuvînt capabilă să stea la nominativ cu un articol şi să primească o spusă despre ea.

Cap. 3 Dar *ce* se poate spune despre ceva? „Semn statornic al celor spuse despre altceva" este verbul, spune Aristotel. Este de toată însemnătatea să se admită că, pentru el, *numai verbul dă spusa despre altceva.* Ce s-ar mai putea spune despre un nume? S-ar mai putea spune *adjectivul* — sau alte părţi de cuvînt cu rol adjectival —, de pildă „cal frumos", şi ai putea să crezi că frumos întregeşte pe cal spre a da o rostire. Dar la fel de bine aici se spune „cal" despre „frumos". Numai verbul, respectiv „predicatul" (aci spunînd: „calul este frumos"), reprezintă ceva care se spune unilateral şi necontestabil despre un lucru. Sau chiar dacă va exista mai tîrziu, în *Analitice*, conversiune între subiect şi predicat, va fi doar în măsura în care primul va fi fost tratat ca predicat. În orice caz verbul este, faţă de nume, un functor, şi doar el, cu orizontul său funcţional deosebit, face posibilă rostirea şi judecata.

Într-adevăr, teoria modernă a functorului poate fi pusă în joc aici, tocmai spre a arăta pentru ce singur verbul poate duce la rostiri. După cum se știe, numim astăzi functor orice cuvînt sau expresie care creează locuri goale în jurul său și se cere deci „satisfăcut"[2]. Spui conjuncția „și": îndată trebuie să gîndești două părți de cuvînt de același fel sau două propoziții, spre a putea satisface cu un sens functorul pus în joc. Dar nu numai conjuncțiile sînt functori, nu numai adverbul de negație, ci orice parte de cuvînt în definitiv, cu excepția nominativelor substantivului și pronumelui, cînd acesta nu e folosit adjectival. Toate creează un gol, care poate fi umplut cu o variabilă. — Dar toate creează numai *un* gol și reprezintă simple mecanisme de rostire, nu rostiri pline. Se satisfac ca și automat. *Singura rostire vie și deschisă e creată de functorul verb*, care suscită în jurul său mai multe goluri, nu unul singur.

Spui „merge"; dintr-o dată se ridică în jurul verbului întrebările: cine merge? în ce fel? cît de mult? față de ce? cum? cînd? unde?, adică se trezesc tocmai întrebările care stăteau la baza categoriilor. Căci într-adevăr categoriile erau predicările posibile. Categorie nu înseamnă predicat (care e *kategoroumenon*),

---

[2] J. M. Bochenski, în *The Methods of Contemporary Thought* (traducere din germană, ed. Reidel, Olanda, 1965, p. 45), scrie: „o expresie ce determină o alta este « functor », expresia determinată fiind argument. Unele expresii pot fi doar argumente, de exemplu numele individual ori asertiunile; altele doar functori, de exemplu verbele."

dar ea oferă orizontul în care apar predicatele, este *orizont de predicație*. Și singur verbul deschide aceste orizonturi, care fac posibil actul de gîndire și rostire el însuși, în timp ce orice alt functor, departe de a pune în joc gîndirea și de a o face cu putință în libertatea ei, exprimă doar necesitatea mecanică a unei functorialități închise.

Iată, așadar, cum s-ar putea acoperi tratatul *Categoriilor* cu problematica logică, față de care unii comentatori susțin că ar fi străin, și cum, prin orizonturile categoriale ce deschide, verbul vine să justifice titlul său de a fi singurul termen prin care gîndirea e pusă în mișcare, și o dată cu ea logosul. Aristotel nu spune toate acestea, dar ele nici nu-i sînt străine. Și dacă trebuie dat un sens afirmației sale de la începutul acestui capitol 3 cum că verbul este semnul a ceva spus despre altceva, sensul ni se pare că n-ar putea fi decît acesta, cum că singur verbul este în măsură să alcătuiască spuse libere, rostiri care să redea actele de gîndire, așadar „stările din cuget“ sau mai degrabă procesele din el.

Acestea fiind virtuțile verbului — a te face să gîndești și să ajungi la rostire —, să vedem acum care e verbul adevărat și care e pseudoverbul. Întîi, ca și la substantiv, negația verbului dă un verb nedeterminat, adică un pseudoverb. Rostirea și gîndirea îl repudiază, pentru că el nu spune nimic. Cu non-mergere nu poți spune ceva despre ceva. Dacă negi despre ceva că merge, firește că obții o rostire; dar a-i atribui non-mergerea înseamnă (ca și în cazul substantivului nedeterminat) a putea să-i atribui orice în afară de mergere și a nu-i atribui în fapt nimic.

Mai curioasă apare a doua restricție adusă de Aristotel: verbul nu ar fi verb și nu ar da cu adevărat o rostire decît folosit la prezent, pe cînd trecutul și viitorul sînt simple „cazuri", simple decăderi ale verbului. Nu se face oare rostiri și la trecut ori viitor? — De vreme ce e vorba de rostiri ca exprimări de gînduri, putem iarăși încerca o interpretare: Aristotel vrea să spună că numai la prezent încape gîndire. Cînd faci o formulare propozițională cu un timp trecut, nu gîndești cu adevărat, ci înregistrezi și redai ce s-a întîmplat. Cînd folosești viitorul, nu gîndești iarăși — în sens strict, de gîndire cu întemeierea ei —, ci doar presupui. S-ar putea deci ca în acest loc Aristotel să spună un lucru pe care logicile de după el nu l-au subliniat îndeajuns: singura rostire ce acoperă gîndirea este cea făcută la prezent, dat fiind că numai ea are sorți să devină una de ordin general. La trecut și viitor nu se enunță legi.

Dar aici, tocmai, se deschide o dezbatere care își va arăta adevărata semnificație în capitolul următor. Este efectiv gîndirea legată numai de prezent? Dacă pentru trecut lucrul poate fi acceptat, căci trecutul este întreg stare de fapt, facticitate, dacă nu vrei să spui că e stare de drept, legitate (trecutul e posibilul realizat, deci necesitate, spunea Kant), pentru viitor nu e simplu de spus că el n-ar îngădui rostiri asupră-i în sensul de gîndire adevărată. Gîndirea ce „presupune" poate să nu fie adeverită, dar nu e nici străină de adevăr, într-un fel. Ba numai gîndirea care poartă asupra viitorului este adevărată și logică într-un sens. Omul e ființa orientată către viitor, tocmai pentru că

la el gîndirea pre-judecă, anticipează, proiectează posibilurile asupra realului. Iar dacă nimic în capitolul acesta nu vine să arate vreo îndoială a lui Aristotel cu privire la exclusivitatea prezentului, ca timp al verbului ce duce la rostiri valabile, dacă în plus în capitolul următor teza sa va căpăta o justificare teoretică — de la capitolul 9 încolo se va vedea că, fără voia lui Aristotel într-un fel, ca izvorînd dintr-un adevăr al problematicii logice, tema viitorului și apoi a modurilor se vor pune din plin, iar o dată cu ele se va clătina ceva din afirmațiile acestui capitol.

Cap. 4 Acum vine la rînd capitolul cel mai însemnat al cărții, căci pune în joc problema fundamentală: rostirea și speciile ei. În capitolul acesta s-a jucat, într-un fel, destinul culturii europene. Gîndirea ar putea fi și alta decît a intelectului, care spune *da* și *nu*. Gîndirea greacă și cea modernă (pînă la tipul de gîndire ce a dus la cibernetică și mașina electronică) sînt însă ale lui da și nu, chiar cînd acceptă grade între acestea. Există gîndiri, așadar, în care ce este la capăt importă mai mult decît ce stă la mijloc.

După ce arată că rostirea este o uniune de cuvinte în care atît întregul are înțeles, cît și partea (cuvîntul izolat), în timp ce la cuvînt partea nu are înțeles; după ce autorizează să se vadă că înțelesul întregului este altul decît al părții și că e vorba de un înțeles prin convenție, de altfel ca și al numelor-părți — Aristotel pune într-o singură frază problema crucială a felurilor de rostire și numește numai două din ele: pe cea enunțiativă și cea rogativă. Comentatorii însă, un Ammonius de pildă, vor da lista lor în linii mari: vor

vorbi despre o rostire vocativă, una imperativă, una interogativă, una deziderativă, la care am putea adăuga și pe cea dubitativă, înainte de a releva rostirea enunțiativă.

Pe toate, în afara celei enunțiative, Aristotel le exclude din cîmpul logicii, trecîndu-le retoricii și poeticii. Dar nu sînt și ele logosuri? Ca știință a logosului, nu ar avea logica datoria să se ocupe și de ele, într-un fel? Nu riscă logica — în măsura în care asemenea rostiri fac tocmai corpul principal al comunicării umane — să-și îngusteze albia pînă la a nu mai da socoteală de gîndirea adevărată a omului, ba nici măcar de mecanismele ei adevărate? Va trebui să se răspundă, așadar, de ce alte tipuri de rostire sînt excluse formal din logică și în ce măsură totuși ele nu pot fi total ocolite.

O rugăminte este într-adevăr o rostire, dar „nu e nici adevărată, nici falsă", spune Aristotel. Numai rostirea enunțiativă stă sub adevăr și falsitate. De ce? Care-i e natura?

Enunțiativ s-ar putea traduce cu asertiv. Numai rostirea enunțiativă asertează. Enunțiativ însă se mai poate traduce și cu „indicativ". Din perspectiva gramaticii deci s-ar putea spune că rostirea enunțiativă are privilegiul de-a da logicul pentru că ea singură se produce la *modul* indicativ (altminteri și rostirea dubitativă are referință la ceva, nu privește doar subiectul rostitor). Lumea logicului ține la verb — dacă rostirea e posibilă doar prin verb —, dar ea reține din verb *doar modul indicativ*. Aristotel n-o poate spune limpede, ca gramatica de astăzi, căci în ceasul acela gra-

matica abia năștea; dar: reflexiunea logică ar fi o chestiune de mod.

Numai că Aristotel sugerase ceva și mai adînc: că e o chestiune de timp. Cele două mari ipostaze ale verbului, modul și timpul, ar putea să nu-și mai fie străine ori indiferente una alteia, cum apar în gramatică, dacă într-adevăr ele reflectează logicul în gramatical. Căci Aristotel spusese: nu poate fi verb (adică verb care să ducă la rostiri, respectiv la gîndire) cel care stă în viitor. Iar toate celelalte rostiri, în afară de enunțiativ, tocmai că deschid spre viitor, nu în sensul că au forma viitorului — pe care o poate avea și indicativul —, *ci materia* lui. Interogația, chiar dacă nu dă un mod verbal, sau dorința, porunca, îndoiala, care duc la moduri verbale, toate sînt orientate spre viitor. Întrebi, și nu ai încă răspunsul; dorești, și împlinirea stă să vină; poruncești, și vei fi ori nu ascultat; te îndoiești, și vei ieși ori nu din îndoială. Este ceva elementar aici, firește, dar în sensul bun, de demers originar al gîndirii. *Aici* se așază Aristotel, cu gramatica lui, cu logica lui, de fapt cu speculația lui, mai adîncă decît ele: rostirea enunțiativă dă singura „logică" pentru că e singura care poartă asupra prezentului. Logica e știința rostirilor făcute la și întru timpul prezent.

La care prezent însă? Nu la cel al instantaneității, al lui „acum". Pentru ca o rostire să fie de ordin logic, ea trebuie să se facă nu numai la prezent ci și „întru" prezent, aceasta înseamnă într-un orizont al prezentului. Un asemenea orizont dă un *timp logic* în care să se poată produce desfășurările, deducțiile,

conexiunile gîndurilor. Dacă nu e un prezent de instantaneitate, nu e nici unul de eternitate, cum s-a spus („asertiunile logice sînt veșnice"), ci e un al treilea prezent, unul de integrare, ce preia în el trecutul și viitorul. Nu se va putea tăgădui o antecedență și o consecvență în plan logic, caracterizatoare pentru logic înțeles drept conexiune; dar trecutul și viitorul vor avea în timpul logic alt fel de a fi. O lege *a fost* adevărată; nu e o simplă stare de fapt. O lege *va fi* adevărată; nu e o simplă presupunere. Dacă gîndești un timp logic, atunci poți proiecta adevărul peste trecut și viitor.

Totuși pentru Aristotel criteriul logicului este adevărul, nu prezentul. El nu vorbește decît de rostiri ce pot fi adevărate ori false, cele enunțiative. Numai că tocmai timpul logic, ca orizont al prezentului, este cel în care adevărul și falsitatea au sens. Despre *acest* timp logic, poate, ar fi trebuit să vorbească Aristotel aici, nelăsînd să se creadă că este vorba de un prezent simplu. Însă pentru că nu o face, se va contrazice îndată în capitolul ce urmează, și toată partea a doua a micii sale lucrări va vorbi despre altceva decît de enunțiativ, care trebuia totuși să rămînă singur pe scenă.

Deocamdată Aristotel analizează rostirea enunția- Cap. 5
tivă, singura reținută. Enunțarea, spune el aici, se face prin afirmație ori negație, iar acestea implică numele și verbele analizate. Un nume simplu ca și un verb simplu nu dau o rostire enunțiativă. Dacă la nume nu adaugi „*este, era, va fi* sau ceva de acest fel", nu capeți o rostire enunțiativă.

Dar cum poate spune Aristotel că „era“ și „va fi“ sînt verbe și duc la o rostire enunțiativă, cînd în capitolul 3 spusese că trecutul și viitorul verbelor nu reprezintă verbe? Nimic nu-l poate scăpa de contradicție în termeni, aici, decît gîndul că, într-o înțelegere mai largă a prezentului logic, el admite formal să integreze trecutul și viitorul (un prezent al trecutului — spune și gramatica — sau un prezent al viitorului), pe cînd *material* prezentul logic nu poate conviețui cu alte timpuri, așa cum o dovedea respingerea rostirilor neenunțiative.

Îi rămîne lui Aristotel să arate că formulările, chiar unitare, dar fără de verb, ca definițiile, nu sînt enunțuri și că formulările alcătuite numai din cîte un verb nu sînt nici ele, chiar dacă aparent au înțeles de sine stătător, cum sînt răspunsurile la întrebare — spre a încheia capitolul, cu deosebirea dintre enunțuri simple și compuse, limpezi ca atare.

Cap. 6–8 Analiza rostirii enunțiative nu este încheiată totuși. Mai trebuie spus ceva despre afirmație și negație, nu în ele înseși — căci s-a arătat care le e alcătuirea —, ci în opoziția la care ele duc firesc. De aici înainte ideea de opoziție a judecăților va fi dominantă, căci dacă enunțiativul e caracterizator pentru logică iar el implică afirmații și negații, atunci tot domeniul logicului va trebui să admită și să justifice rostiri în opoziție. De aceea și la problema „viitorilor contingenți“, din capitolul următor, și la judecățile modale, criteriul în joc va fi opoziția.

Afirmația și negația aduc într-adevăr opoziția, una din cele patru forme de opoziție despre care se vorbise

în *Categorii*, în speță contradicția. Dacă însă adaugi — cum face capitolul 7 — considerațiile de cantitate, atunci opoziția dintre afirmație și negație nu e întotdeauna contradictorie, ci e uneori contrară, după cum în cazul propozițiilor particulare nu va fi opoziție defel. Toate aceste precizări, ca și cele ce urmează în capitolul 8 — cum că unei afirmații îi corespunde o singură negație, că negația trebuie făcută în chip propriu, că subiectul și predicatul trebuie luate într-astfel încît să nu încapă echivoc — sînt astăzi locuri comune ale logicii. Pe atunci erau spuse, probabil, pentru întîia oară.

Domeniul logicii s-a definit, așadar, ca fiind cel al rostirilor enunțiative. Ar rămîne acum să se treacă mai departe, de la rostiri enunțiative în general la rostirile de enunțare *demonstrativă*, care se obțin prin înlănțuirea organizată a rostirilor simple. Este ceea ce vor face *Analiticele*. Dar în loc să facă de pe acum aceasta sau să continue cu analiza formală a rostirilor afirmative ori negative și adevărate ori false, Aristotel trece, ca și pe neașteptate, la chestiunea de fond: problema viitorului în perspectiva logică. Cap. 9

Trecerea nu e pe neașteptate decît în aparență. Întîi, de vreme ce se vorbise de opoziția rostirilor, era firesc să se ridice întrebarea: care e domeniul de valabilitate al unei opoziții logice? Apoi și mai ales: dacă rostirile logice nu se produc decît în prezent și pentru prezent, ce poate reprezenta logica pentru gîndirea, deschisă către viitor, a omului? Cu ambele însă, problematica logică se pune în toată amploarea ei.

Ai putea spune că aici, după adîncirea sumară a rostirii enunțiative, revin în conștiința logicianului

toate celelalte rostiri înlăturate. Omul e ființa care dorește, preferă, cere, impune. Să nu poată autoriza perspectiva logică nici un răspuns? Am caracterizat toate rostirile neenunțiative prin sensul de viitor pe care-l implică, în conținut dacă nu în formă, ele. Atunci problema de ordin general logic la care s-a ajuns este: în ce măsură opoziția logică și perspectiva logică poartă asupra viitorului. Și este tema „contingenților viitori" din acest capitol.

Un comentator din secolul al VII-lea, Stephanus, spune despre capitol că ridică deopotrivă o problemă de teologie, ca fiind vorba de necesitatea realităților, una fizică, întrucît se vorbește de naștere și pieire, una logică, de vreme ce e în joc opoziția propozițiilor, și una etică, fiind vorba de rostul virtuții. Este însă în joc o problemă de logică pur și simplu, dar în sens larg. Reflexiunea logică e cea care a invocat, o dată cu rostirile, verbul, iar acesta a suscitat problema timpului. Dacă poți concepe un timp logic, atunci prezentul se poate lărgi pînă la a da socoteală de trecut și viitor. În timpul real însă, unde e vorba de situații individuale, logicul nu are sens decît pentru prezentul îngust.

Întreg capitolul 9 va opune teza fatalistului — care proiectează timpul logic asupra celui real și spune astfel că și fapta individuală din viitor (bătălia navală de mîine) stă sub necesitate — tezei logicianului, care nu poate aserta decît în timp logic și care deci lasă evenimentului individual libertatea să se petreacă ori nu, ori mai degrabă: *sau* să se petreacă, *sau* nu. Dar această judecată disjunctivă nu rămîne, în viziunea

logică a lui Aristotel, una de indiferență. Înăuntrul disjuncției este îngăduită deliberarea omului gînditor, și necesitatea disjuncției lasă loc *posibilului*, care reprezintă în sînul timpului real locul unde se poate înscrie acțiunea timpului logic.

Căci, într-o lume a posibilului, timpul logic aduce situații în care „de cele mai numeroase ori una din ele (din alternative) se întîmplă să se producă“, chiar dacă celelalte nu sînt excluse de la realizare. Iar în capitolele finale logica modală va da socoteală de posibil și de locul lui în tabloul modalităților.

Dar în felul acesta Aristotel regăsește putința de-a învălui tot ce e „logos“. Firește, logosul dorinței, al voinței, al poruncii nu vor fi integrate ca atare în logică. Dar, spre deosebire de formalismul logic modern, logica lui Aristotel — care de la început era închinată unui interes uman și de gîndire, cel de a asigura adevărul demonstrativ împotriva sofiștilor — va păstra o deschidere, fie și de principiu, către problemele vii ale conștiinței gînditoare.

Cap. 10

Aristotel înțelege să dea socoteală de gîndirea vie într-atît încît, așa cum regăsește ceva din problematica rostirilor neenunțiative, regăsește acum și termenii nedeterminați, pe care-i refuzase la început pentru rostiri. Căci și pe aceștia îi pune în joc gîndirea, în fapt. După ce, așadar, socotise că numele nedeterminat (non-om) și verbul nedeterminat (non-mergere) nu au titluri logice, acum înfățișează și propoziții alcătuite cu astfel de termeni. Întreg capitolul 10 va pune astfel în joc, cu rigoare formală, o problemă ce are semnificații de fond. Vom întîlni în capitolul

acesta toate tablourile ce se pot face cu subiecte nedeterminate, cu predicate nedeterminate, sau atît cu subiecte, cît și cu predicate nedeterminate. Se va vorbi despre afirmațiile și negațiile lor, despre opoziția lor, despre cuantificarea lor. Iar îndărătul acestei prezentări formale stă răspunderea logicii față de rostirile variate ale omului.

Cap. 11 La fel, capitolul de față pune în joc rostirile echivoce și întrebările echivoce, pe care le invocă adesea dialecticianul. Iar întrucît, cu sau fără interes dialectic, multe dintre rostiri, chiar dacă au un singur subiect, tind să pună în joc mai multe predicate, în măsura în care întîlnim, în sînul realității, o varietate de atribute despre care nu știm întotdeauna dacă țin laolaltă sau nu — Aristotel analizează condițiile în care atributele respective pot fi solidare într-un singur predicat. În ultimă instanță, compunerea predicatului se poate reduce la copula „este" și nume predicativ, dar chiar și în acest caz Aristotel ține să arate cînd anume e posibilă compunerea, în speță atunci cînd *a fi* nu are sens de a exista.

Cap. 12 Tocmai asemenea predicate compuse cu *a fi* vor aduce rostirile modale, cele ce poartă asupra posibilului, contingentului, imposibilului și necesarului. În ele culminează și analizele formale de mai sus, și problemele de fond — în particular problema domeniului asupra căruia se întind rostirile enunțiative — și problema timpului pe care-l pun ele în joc. În sens larg, s-ar putea spune că rostirile modale sînt și ele enunțiative: de aceea au parte de adevăr și falsitate. În sens restrîns însă, nu: căci nu indici propriu

vorbind prin ele, cum vrea enunțiativul, ci pui sub o modalitate o indicație.

Toate modalele au drept predicat pe „a fi“, în speță pe a fi într-un fel anumit: a fi posibil, contingent, imposibil, necesar. „Este posibil să aibă loc o bătălie navală.“ Subiectul — sau enunțul, *dictum*, cum spuneau medievalii — este: „să aibă loc o bătălie navală“. Despre aceasta se spune ceva, așa încît modalitatea de a fi reprezintă predicatul. Iar copula „este“, din „este posibil“ sau din oricare altă modalitate, exprimă mai mult decît copula obișnuită. Cînd spui: „Homer este poet“, cu exemplul lui Aristotel, „este“ n-are nici un sens de existență, e pur termen de legătură predicativă, făcînd ca un atribut să revină unui subiect. Dacă însă ai spune „un poet Homer este posibil“, „este contingent“, „este imposibil“, „este necesar“, ai trece într-un plan în care „este“ depășește condiția de copulă și aproximează sau, cu necesarul, asigură existența. Ar fi trebuit să se deosebească, poate, în analiza termenilor logici, între cele trei feluri ale lui a fi: copulă, substitut de existență și existență. Iar tocmai o asemenea deosebire poate fi desprinsă din analiza de aici a lui Aristotel. Luîndu-și exemplele cu „este posibil *să fie*“ (în loc de un alt exemplu în care dictum-ul să nu conțină pe „a fi“, ca în „este posibil să plouă“), el arată că negația trebuie să poarte asupra lui „a fi“ din predicat, nu a lui „a fi“ din subiect, așa cum întotdeauna într-o rostire de tip predicativ negația poartă asupra predicatului. Întreg capitolul va dovedi că doar așa se obțin negații valabile în toate modurile.

Dar întrucît modul hotărăște de rostire, pentru că el reprezintă „verbul", trebuie văzut ce anume spune el. Modul privește felurile de-a exista ale dictum-ului, cum o vedem. Un dictum logic nu „există"; el este universal valabil. Aceasta înseamnă totuși că există într-un timp, pe care l-am numit logic și în care orizontul prezentului e hotărîtor, dar dincolo de prezentul timpului real. Modurile, acum, vin să mlădieze timpul logic și să-l îmbine, într-un fel, cu cel real. Ceva e posibil: nu a fost, nu este, dar nimic nu-l oprește să fie în viitor. Ceva e contingent: poate fi în prezent, dar nimic nu-l silește să fie. E imposibil: nu va fi niciodată. E necesar: dacă nu a fost și nu este, nu poate să nu fie în viitor. Cu modurile, prezentul logic iese din rigiditatea lui, ca și din generalitatea lui vagă, și începe să spună ceva în ordinea realității, care înseamnă *temporalitate diferențiată.* În felul acesta, modurile reprezintă tocmai ceea ce se poate spune (predicà) din perspectiva timpului logic în substanța celui real.

Cap. 13 Iar rostirile ce se pot face acum, ieșind din rigiditatea enunțiativului cu da-ul și nu-ul lui, au tot felul de modulații. Se deduc unele din altele pe baza unei perfecte consecuții logice. Despre o asemenea consecuție modală ne vorbește întreg capitolul, aducînd tablourile respective și arătînd deosebirile ce se ivesc cu fiecare mod.

Comentatorii greci vor întregi gîndul aristotelic, punînd în joc modurile „materiale". Cînd spui „omul respiră", ai necesitatea în conținut; cînd spui „e necesar ca omul să respire", o ai în formă. Dar deosebirea aceasta plină de consecințe filozofice nu-l reține acum

pe Aristotel, care a eliberat în gîndirea lui formalismul, după cum o arată întreg capitolul.

Tot ce mai rămîne să fie amintit este că rostirile puse în joc sînt tot de speța celor în care „a fi“ este spus de două ori, și la mod și la dictum. De aci greutățile de a face cum trebuie opoziția, dar și relieful în care este pus sensul lui „a fi“ din predicat. În final, *a fi necesar* va deveni pincipiu de existență, iar reflexiunea logică va trece într-una ontologică. Tot ce e necesar e și actual, existențele fiind: sau acte pure, sau acte îmbinate cu puteri, sau simplă virtualitate. — Dar de aci poate începe alt tratat.

Reflexiunea logică ar putea să se încheie, cu Cap. 14
această deschidere către ontologic. Capitolul ce vine, ultimul, pare și el — întocmai cu ultimul de la *Categorii* — unul adăugat. Dar el aduce încă ceva, esențial pentru încheiere.

Aristotel a arătat care e domeniul logicului: sînt logosurile, în speță rostirile enunțiative, care singure poartă asupra adevărului și falsului, singure sînt în prezentul logic — am interpretat noi — și singure vor putea duce la înlănțuiri demonstrative.

Dar există și alte rostiri, după cum există și alte conexiuni între ele decît cele strict demonstrative. În restul *Organon*-ului ele sînt înlăturate. Aici, în *Despre interpretare*, încă nu. Viziunea logică de aci fusese mai largă, pentru că lăsa în cuprinsul logicii loc pentru dezbaterea altui timp decît prezentul obișnuit sau decît eternitatea logică înghețată; pentru că integra astfel în orizontul logicii o logică modală, în care indiferența modurilor nu era totuși străină de

problema rostirilor eliminate. Așa cum modurile logice aduc în tabloul gramatical al verbului alte moduri decît indicativul, ele pot readuce ecoul altor rostiri în sînul celei enunțiative și ar putea da logicii deschidere către întreaga lume a logosului.

Totuși ce aduce ultimul capitol? Aduce, din perspectiva culturii noastre, tocmai revenirea la indicativ a viziunii logice a lui Aristotel. Și e viziunea care s-a păstrat ca atare în toate logicile culturii noastre.

În ciuda faptului că Aristotel deschide aci către întreaga lume a logosului, el dă, ca și logica de după el, un orizont mai restrîns, mai sigur. Logica a fost și a rămas *știința siguranței*. — Dar siguranța nu are ea decît un chip, cel rigid? Omul și toată cultura sa au reclamat o alta, mai suplă. Omul a vroit o siguranță și o logică a istoriei; întîi a celei trecute, interpretate, apoi a celei în act. El a vroit o logică a structurilor, a proceselor, chiar a viului. S-a mers pînă la a se închipui și o logică a inimii (*le cœur a ses raisons*, spunea Pascal). Gîndirea nu va fi în măsură să le obțină ca atare. Dar ar vroi ca logica *să nu i le interzică*. A fost în parte vina logicii, cu îngustimea ei, respectiv vina raționalismului demonstrativ, că s-au putut ivi atîtea ilogisme, nespus mai seducătoare, pentru că sînt pozitive, decît sofistica pe care o combătuse Aristotel. În orice caz, sterilitatea reflexiunii logice, pe care a resimțit-o cultura noastră, ține de hotărîrea logicii înseși; poate, de acest tratat *Despre interpretare*. Căci dacă nu poți cere logicii să fie chiar tot ce a pretins Hegel să facă din ea, i se poate totuși cere să nu împiedice orice acces la alte forme de siguranță — așa

cum s-au deschis matematicile către atîtea planuri, nematematizabile în aparență, și așa cum au trecut de la siguranța în cantitate la cea în forme, structuri și sisteme. Miracolul dezvoltării matematicilor, care s-au mutat tot timpul din așezările lor aparent absolute (cantitate, raport, proporție, geometrism al formelor rigide), nu s-a întîmplat încă în logică.

Aceste fatale rețineri ale logicii apar concentrate într-o simplă teză a capitolului de față, ce putea părea a nu avea nici o legătură cu ele, în teza că *o afirmație nu-și poate avea contraria într-o altă afirmație, ci doar într-o negație.*

Teza înseamnă că logica rămîne — cu orice corective ori expediente — una a lui da și nu. Să nu opunem acestei viziuni pe cea a logicii dialectice, unde e limpede că afirmația se opune afirmației și că negativitatea e preluată în afirmație iar nu opusă ei. Rămînînd la acest *De interpretatione*, putem vedea, cu modalele, cum o afirmație se opune, chiar contradictoriu, altei afirmații: căci dacă posibilul și imposibilul se opun încă în chip clasic, necesarul și contingentul se opun ca afirmații, iar nu ca afirmație și negație.

S-ar putea obiecta că în judecata *exprimată* — cum se spune chiar în cursul capitolului — opoziția se face între afirmație și negație. Dar așa se poate întîmpla în judecata exprimată și în starea de cuget pe care o reflectă ea, fără să se întîmple și în cel de-al treilea plan invocat de Aristotel, care e realul. Căci în real, afirmația, sau ceea ce îi corespunde, se opune alteia. Realul este mai bogat, logic, decît gîndul și expresia.

Aristotel însă descrie, în ciuda realismului său, nu tăria realului, ci a gîndului. Într-un sens — și capitolul acesta o arată discret — anticii singuri au fost idealiști. Au început cu Parmenide de la gîndire și nu au ieșit din ea, oricît ar fi mlădiat-o socratismul, Platon și Aristotel. Modernii în schimb pleacă de la experiență și nu mai găsesc gîndul pur sau, cînd încearcă să-l găsească cu Hegel, nu o mai pot face liber de orice real, de cel istoric măcar. Pentru moderni — chiar dacă logica matematică spune contrariul pe planul ei — se deschide un orizont logic în care *da* se opune lui *da*, așa cum principiul terțului exclus cade în fața complementarității, principiul contradicției se revizuiește devenind unul al contradicției unilaterale, iar principiul identității sfîrșește într-unul al identității concrete[3]. Un alt orizont logic pare cu putință.

Dar nu confruntarea cu logica *Analiticelor*, respectiv cu silogistica, este dătătoare de măsură pentru acest orizont logic nou. Va fi confruntarea cu *Despre interpretare*.

[3] A se vedea *Studii de logică*, vol. I și II, de Athanase Joja.

Comentarii de Ammonius, fiul lui Hermeios, la tratatul *Despre interpretare*

Notă despre Ammonius

Ammonius din Alexandria, fiul lui Hermeios și Aidesia (altul decît Ammonius Saccas — dascălul lui Origen, Longin și Plotin — care n-a lăsat nimic scris), trebuie să fi trăit în jurul anului 500 p. Chr., *de vreme ce principalii neoplatonici din secolul al VI-lea, Simplicius, Olympiodor, Philopon, între alții, sînt școlarii săi. A avut, la rîndul său, drept maestru pe Proclus, la Atena, fiind apoi unul dintre conducătorii școlii din Alexandria. Deși de formație neoplatonică, are un orizont larg, fiind deopotrivă matematician, astronom, retor și filozof. Totuși, reputația deosebită de care s-a bucurat nu s-a confirmat prin contribuții mai însemnate.*

S-au păstrat de la el interpretări din Aristotel la Categorii, *la* Despre interpretare *și, parțial, la* Analiticele prime; *de asemenea, la* Isagoga *lui Porfir. Dar comentariile nu pot proveni direct de la el, ci sînt mai degrabă redactări tîrzii ale celor ce l-au ascultat. De altfel, pe manuscrisele lucrărilor ce i se atribuie apar uneori indicații de autori diferiți.*

Rămîne un fapt că interpreții mai tîrzii la Organon *se referă la comentariile lui Ammonius. La fel face și Simplicius pentru* Fizică, *precum și un comentator anonim pentru* De caelo.

Traducerea e făcută după ediția Academiei din Berlin Commentaria in Aristotelem Graeca, *vol. IV, partea a V-a, editat de A. Busse, 1897.*

Am folosit traducerea latină a lui Moerbeke din secolul al XIII-lea, despre care facem mențiune în „Cuvînt înainte".

În rîndul cunoscătorilor, tratatul *Despre interpretare* al lui Aristotel este mult citat, atît din pricina densității problemelor transmise prin el, cît și prin dificultatea legată de expresie. De aceea au fost și numeroase chestiunile luate în considerare de mulți exegeți cu privire la el. Dacă însă noi înșine am reuși să aducem oarecare claritate în ce privește cartea de față, atunci, amintindu-ne de exegetul divin, maestrul nostru Proclus, urmaș al lui Platon, cel care pune în joc, la nivelul cel mai ridicat al naturii umane, atît capacitatea de interpretare a opiniilor celor vechi, cît și pe cea de apreciere științifică a naturii lucrurilor, va trebui să plătim un larg tribut de recunoștință divinului scriitor.

Drept început al cercetării noastre trebuie să figureze indicarea celor cinci puncte de vedere ce se iau de obicei în prealabilă considerație pentru clarificarea temei de discutat, vrem să spunem: care este intenția tratatului *Despre interpretare*; ce loc are el față de 3v
celelalte scrieri ale operei logice aristotelice; deopotrivă, care e motivul de a intitula scrierea „Despre interpretare"; că e vorba de o scriere autentică a lui Aristotel; și, mai presus de toate, care e diviziunea în capitole a acestei lucrări. Cît despre întrebarea la ce

ar putea fi folositoare lucrarea *Despre interpretare* celui ce intenționează să filozofeze, un asemenea lucru se va dovedi de prisos, prin expunerea intenției cărții.

Care este deci intenția aceasta? Într-adevăr, un asemenea lucru e necesar de determinat înaintea altora, iar toate cele ce urmează se leagă de el. Spre a obține însă acest lucru în chip organizat, este necesar să se amintească de cele discutate în partea introductivă a comentariului la *Categorii*, și anume că opera logică are drept scop aflarea demonstrației, dar că acesteia îi precedă cunoașterea silogismului ca atare, căreia de asemenea îi precedă considerarea rostirilor simple care alcătuiesc silogismul, iar acesteia îi precedă surprinderea tuturor cuvintelor simple rînduite după genuri, cuvinte din care își trage obîrșia rostirea simplă. Așadar Aristotel, împărtășindu-ne în cartea *Categoriilor* tema cuvintelor simple, își propune să ne transmită, în cartea de față, care sînt rostirile simple, cele efectuate prin legarea cuvintelor simple și care, ca fiind propuse de către cei ce intenționează să argumenteze ceva, în vederea împărtășirii rostirilor, au fost numite propoziții de către cei vechi. Dar, întrucît există cinci specii de rostire, cea vocativă, ca de pildă:

O, fericite Atride...

(Hom., *Il.*, III, 182[1]),

cea imperativă, ca de pildă:

Du-te și întoarce-te repede, Iris...

(Hom., *Il.*, IX, 399),

---

[1] Numărul versului aparține originalului. Textul e redat după traducerea lui G. Murnu.

cea interogativă, ca de pildă:

De unde, cine ești?...
(Hom., *Od.*, VI, 238),

cea deziderativă [optativă], ca de pildă:

Dare-ar părintele Zeus...
(Hom., *Il.*, IV, 288; *Od.*, VI, 311)

și pe lîngă acestea cea enunțiativă, potrivit căreia 4[r]
indicăm ceva despre orice lucru, precum:

Iar zeii știu toate
(Hom., *Od.*, IV, 379)

sau „orice suflet e nemuritor" — așa fiind, nu despre oricare vorbire simplă tratează Aristotel în această operă, ci numai despre vorbirea enunțiativă. Iar așa ceva e firesc: căci singură această specie de vorbire indică adevărul, ca și falsul, iar la aceasta tind demonstrațiile cu privire la care s-a întocmit de către filozof întreaga operă logică.

Stoicii în schimb numesc vorbirea enunțiativă o „axiomă" (aserțiune), pe cea deziderativă o numesc „aratică" (de rugăminte), pe cea vocativă o numesc apelativă, adăugînd acestora alte cinci specii de vorbire, raportate la unele dintre cele enumerate. Într-adevăr, ei spun că un fel de vorbire este de tipul jurămîntului:

Să o știe cum pămîntul...
(Hom., *Il.*, V, 184),

un altul este specificator, ca de pildă „fie această linie dreaptă“, un altul ipotetic, ca „să presupunem că pămîntul este centrul întregii sfere solare“, un altul asemenea cu axioma, ca de pildă:

Cum se împodobește soarta în cadrul vieților...
(Menandru, frg. 855),

care toate, susceptibile fiind de falsitate și adevăr, se pot subordona vorbirii enunțiative, jurămîntul prin chezășia zeului care întregește enunțarea, iar vorbirea de tipul axiomei cu ajutorul adverbului alăturat. Al cincilea fel de vorbire, dincolo de aceasta, pretind ei că este cel dubitativ, ca de pildă:

Zeul e de față. Dar ce-i cu crainicii?
(Com. Att., frg. III, p. 460 — Kock),

ceea ce în chip evident este întocmai cu vorbirea interogativă, cu excepția faptului că adaugă motivarea întrebării.

Pe de altă parte, iarăși, existînd două specii de vorbire enunțiativă, una numită categorică, alta ipotetică, iar cea categorică semnificînd ce anume revine sau nu cuiva ca atribut, ca atunci cînd spunem „Socrate umblă, Socrate nu umblă“ (căci într-adevăr atribuim lui Socrate umblatul, o dată afirmativ, o dată negativ), în timp ce vorbirea ipotetică semnifică prin existența cui există ceva sau nu, ori prin neexistența cui altceva există sau nu, ca atunci cînd spunem „dacă este om, este și vietuitor; dacă este om, nu este piatră; dacă nu este ziuă, este noapte; dacă nu este ziuă, nu este soarele deasupra pămîntului“ — așa fiind, Aristotel ne transmite numai specia categorică a vor-

birii enunțiative, ca fiind desăvîrșită și folositoare pentru demonstrații, în timp ce pe cea ipotetică nu o consideră defel demnă de o atenție deosebită, ca fiind deficitară și necesitînd întru totul desăvîrșirea ei prin vorbirea categorică. Într-adevăr silogismele ipotetice, luînd în chip nedemonstrat așa-numita apodoză sau protază — uneori chiar faptul implicației sau al disjuncției fiind lipsit de temei —, și-au obținut prin supoziție încredințarea pentru ipotezele lor de bază. Așadar pentru punerea la punct a ipotezelor acestora, în cazul că s-ar folosi un alt silogism ipotetic, va fi iarăși nevoie de o punere la punct a lui, spre a se obține încredințarea cu privire la ipotezele din el, iar pentru încredințarea aceasta una nouă, și astfel la nesfîrșit, dacă cineva vrea să confirme ipotezele prin ipoteze. Dacă însă urmează ca demonstrația să se producă în chip desăvîrșit și fără lacune, atunci este evidentă nevoia silogismului categoric — a celui lipsit de orice ipoteză declarată — care să procure demonstrarea temei puse în joc. De aceea numim silogismele categorice pur și simplu silogisme, iar pe cele ipotetice, considerînd ansamblul lor, silogisme prin 5r
ipoteză, și nu le mai numim silogisme pur și simplu, prin faptul că îndeobște enunțările ipotetice se nasc pe baza celor categorice: ele reprezintă fie o consecință, fie o disociere a unei propoziții categorice de alta, legîndu-se între ele sau printr-o așa-numită conjuncție copulativă, sau printr-una disjunctivă, pentru ca enunțul alcătuit din ele să se dovedească unitar. Dar aceste pricini, așadar, Aristotel se preocupă numai de specia categorică a vorbirii enunțiative.

Ca atare intenția lucrării de față, spre a se vorbi pe scurt, este de a discuta despre îmbinarea primă a cuvintelor simple, aceea care se ivește potrivit cu specia categorică a vorbirii enunțiative. Spun că e vorba despre prima îmbinare, întrucît o îmbinare de cuvinte simple poate produce și silogisme, nu însă prima îmbinare, ci aceea care se realizează prin împletirea rostirilor ivite pe baza primei îmbinări. De aceea el, luînd în considerare aceste rostiri simple în ele înseși, în cadrul lucrării de față, le va cerceta doar ca fiind enunțări și nu premise, pe cînd în *Analitice*, concepîndu-le drept părți ale silogismelor, el va socoti totodată potrivit să le cerceteze și ca premise: căci cei vechi le numesc premise, ca puse astfel dinainte de către cei ce urmăresc să argumenteze ceva pentru discuție.

Dar de aici, din cele spuse, ni se vădește și care e
5v locul lucrării; căci dacă rostirile simple sînt așezate la mijloc, între cuvintele simple și silogisme, și dacă teoria cu privire la cuvintele simple o dau *Categoriile*, pe cea despre rostirile simple o dă cartea de față, iar pe cea despre silogisme o dau *Analiticele*, atunci este evident că lucrarea de față își are locul la mijloc, între *Categorii* și *Analitice*, succedînd primelor și precedînd pe celelalte ca și tot restul scrierilor privitoare la opera logică.

Faptul că lucrarea de față este folositoare pentru această operă logică, după cum cea din urmă e pentru întreaga filozofie, reiese limpede din cele spuse.

Pe deasupra, cercetînd care e justificarea titlului cărții, vom spune cu ce sens al cuvîntului „interpretare"

a intitulat Aristotel cartea sa *Despre interpretare*; căci n-a făcut-o ca Demetrios — care scriind o carte cu privire la forma de proză a operelor a intitulat și el cartea lui *Despre interpretare* — socotind că ar fi cazul să numească interpretare aspectul de proză, ca și cum ar fi vorba de aceasta în lucrarea de față. Trebuie deci spus că sufletul nostru are două grupe de facultăți, pe cele de cunoaștere și pe cele de viețuire, numite și deziderative (calific facultăți de cunoaștere pe cele prin care cunoaștem orice realitate, de pildă intelectul, gîndirea, judecata, imaginația, sensibilitatea, iar deziderative pe cele prin care năzuim către ce e bun pentru noi, printre realități sau printre cele judecate
așa, ca facultatea voinței, cea a alegerii, irascibilitatea 6r
și dorința), iar cele patru soiuri de rostire, în afara celui enunțiativ, izvorăsc din facultățile deziderative (sufletul neactivînd aici el însuși ca atare, ci fiind făcut să tindă spre altceva ce pare să contribuie la realizarea dorinței, și stînd să cerceteze fie rațiunea lui, așa cum se întîmplă în cazul rostirii așa-zise interogative, fie cercetînd lucrul, iar dacă e vorba de lucru, uneori urmărind să se întîmple acel lucru asupra căruia poartă vorbirea, ca în cazul celei vocative, alteori dorind să se întîmple ceva prin acel lucru, iar aceasta fie ca izvorînd de la unul mai puternic, ca în cazul rugăciunii, fie ca de la unul mai slab, ca în cazul a ceea ce se numește în general poruncă). Așa fiind, numai modul enunțiativ ține de facultățile de cunoaștere, iar el este cel care indică cunoașterea lucrurilor, adevărată ori părelnică, ivită în noi. De aceea singur acest fel de a vorbi e susceptibil de adevăr sau

falsitate, pe cînd dintre celelalte nici unul. O asemenea specie a rostirii, cea enunțiativă, va fi socotită de Aristotel demnă de numit „interpretare“, ca interpretînd cunoașterea obținută de suflet. De vreme ce deci — așa cum o va spune și el în introducerea acestei cărți — există și alte feluri de a vorbi decît cel enunțiativ (căci și rugăciunea, spune el, este un fel de a vorbi) dar acum e luat în considerare cel enunțiativ, cartea a fost intitulată de el *Despre interpretare*, ceea ce nu se deosebește defel de titlul: despre vorbirea enunțiativă.

În ce privește autenticitatea cărții filozofului, ni-
6v meni dintre cei care s-au ocupat cu scrierile lui Aristotel nu a tăgăduit-o, luînd în considerare caracterul veridic al expunerii și rînduirea științifică, familiară filozofului, a problemelor transmise în carte, ca și prin acordul cu celelalte opere ale autorului — în afară de Andronicos din Rhodos, al unsprezecelea succesor al lui Aristotel, care, înregistrînd faptul că filozoful spune, în introducerea cărții, cum că gîndurile sînt înrîuriri ale sufletului și că adaugă „așa cum s-a vorbit despre acestea în lucrarea *Despre suflet*“, și care negăsind locul anume din *Despre suflet* unde filozoful să fi numit gîndurile înrîuriri ale sufletului, a socotit necesar să spună că dintre cele două lucrări ale lui Aristotel, cea de față și *Despre suflet*, una trebuie să nu fie autentică, și a conchis că e cazul s-o respingă pe cea de față iar nu pe cealaltă. Trebuie însă știut că adesea în lucrarea *Despre suflet* întîlnim denumirea imaginației drept „intelect pasiv“, la filozof; *intelect* în măsura în care posedă înăuntru cunoscutul și se

deosebește ca atare de senzație, întrucît cele pe care
senzația le cunoaște ca exterioare, ea avînd întru totul
nevoie de prezența lor spre a putea fi în act cu privire
la ele, pe acelea, cu întipăririle lor, imaginația le po-
sedă și le prelucrează în ea însăși, pe baza senzațiilor,
neavînd nevoie de cele exterioare și putînd să le în-
fățișeze, ceea ce face că și în somn, atunci cînd sen-
zațiile rămîn inactive, sîntem activi prin imaginație;
iar *pasiv* îl numește pentru că [intelectul acesta] cu-
noaște orice printr-o anumită participație și distanțare, 7r
întrucît își are despărțite de corp atît natura, cît și
activitatea și reprezintă un fel de principiu pentru
senzație. Prin urmare Aristotel, arătînd în lucrarea
Despre suflet că, fără acest intelect pasiv, sufletul
nostru nu gîndește nimic din cele aflate în el, din
această pricină spune: „Nu ne-o amintim însă, întrucît
intelectul acesta e neînrîurit, pe cînd intelectul înrîurit
este pieritor, iar fără de el nu se gîndește nimic"; și
mai departe: „Așadar speciile sînt gîndite de facul-
tatea intelectivă în obiectele imaginației"; și apoi:
„Ce va deosebi primele gînduri de imagini? Sau nu
sînt imagini nici celelalte, dar nu pot fi fără ima-
gini?", iar așa fiind, el face vădit că și în rîndurile de
acolo numește gîndurile înrîuriri ale sufletului. El
pare însă a extinde și mai larg, asupra tuturor activi-
tăților sufletului, denumirea de înrîurire: încape o
întrebare, spune el în acel loc, cu privire la înrîuririle
sufletului, dacă toate sînt comune și corpului ce-l
posedă, sau există vreuna proprie sufletului însuși, iar
cîntărind chestiunea ridicată, adaugă: „Se pare însă
că, în majoritatea cazurilor, nimic nu suferă sau nu

produce fără corp ceva, ca de pildă mînia, curajul, dorința și în genere simțămintele. Dar prin excelență ne apare drept proprie [sufletului] gîndirea; iar dacă și aceasta e o formă de imaginație, sau dacă nu e fără imaginație, înseamnă că n-ar putea fi nici ea fără de corp." De altfel înainte de acestea, în introducerea lucrării amintite, spusese: „Întreprindem cercetarea spre a vedea și cunoaște atît natura, cît și firea sufletului, apoi cîte se întîmplă cu privire la el,
7v dintre care unele par să fie înrîuriri proprii sufletului, pe cînd altele revin în comun datorită lui, și viețuitoarelor." Prin acestea el face vădit că și în ce privește partea intelectivă a sufletului nostru rațional, chiar dacă ea ar lucra independent de imaginație, el nu șovăie s-o numească înrîurire, firește nu pe baza gîndului de care a fost vorba, ci prin faptul că în timp preexistă, în cazul fiecărei activități a sufletului, o forță activă asupra-i, în speță acțiunea naturii desăvîrșite asupra a ce este nedesăvîrșit, spre a se deosebi activitatea intelectului numit desăvîrșit și ce posedă prin fire activitatea corespunzătoare, ca fiind lipsit de înrîurire, fără de amestec și separat de întreg corpul. Pe acest intelect ni-l înfățișează el aici, deosebindu-l de cel numit în chip specific pasiv, ca și de imaginație, de care, cum spuneam, acesta nu se deosebește. De aceea, cercetînd pentru ce avem parte de amintire, el spune că, în timp ce o latură a sufletului, pe baza căreia ființăm, este lipsită de înrîurire, intelectul pasiv este pieritor, iar faptul că gîndirea noastră este împletită cu acest intelect pieritor îl indică filozoful drept cauză a uitării. În con-

cluzie, nu pe drept a presupus Andronicos că lucrarea aceasta a filozofului n-ar fi autentică.

Ne rămîne acum, în cadrul temelor propuse la început, să redăm diviziunea lucrării de față în capitole. Împărțită fiind de el însuși în chip evident în patru secțiuni, prima secțiune poartă asupra principiilor vorbirii enunțiative. Numesc principii ale vorbirii enunțiative cele ce contribuie la teoria acesteia, așa cum s-ar numi principii ale geometriei definițiile, pos- 8r
tulatele și așa-zisele noțiuni comune, pe care Aristotel, în *Categorii*, a socotit potrivit să le califice elemente ale figurilor. De vreme ce deci, în teoria propozițiilor, va vorbi despre substantiv, verb, despre afirmație, negație, enunțare și contradicție, este firesc ca, înainte de a spune ceva despre propoziții, să ne transmită ce înseamnă fiecare dintre aceste denumiri. Căci într-adevăr era cazul să le facă mai întîi pe acestea cunoscute începătorilor, punîndu-le astfel în lumină, în vederea învățăturii propuse. Așadar acesta este primul capitol al lucrării, cel care tratează despre principiile amintite ale vorbirii denumite enunțiative. Celelalte trei capitole ce urmează ne înfățișează apoi propozițiile ele însele. Numai că, de vreme ce unele dintre propoziții se alcătuiesc doar din două cuvinte simple combinate între ele, anume din subiect și predicat, ca atunci cînd spun „Socrate umblă" (căci aici Socrate e denumit, ca termen, subiect, pe cînd „umblă" e predicat, dat fiind că în orice vorbire enunțiativă o parte privește pe cel despre care se vorbește, cealaltă ce se spune despre el, iar cel despre care se vorbește, cum este aici Socrate, se numește subiect,

ca primind enunțările despre el, în timp ce lucrul ce se spune despre el, cum este aici „umblă“, e predicat, ca fiind ceea ce e rostit și enunțat despre acela), de vreme ce, așa cum spuneam, unele dintre propoziții se alcătuiesc numai din subiect și predicat, pe cînd altele au și adaosul al treilea predicativ, ca atunci cînd spun „Socrate este drept“ (căci aci subiectul este
8v Socrate, pe cînd predicatul este „drept“ iar adaosul al treilea predicativ, particula „este“), și de vreme ce, în plus de acestea, există propoziții care au în ele și indicația modului cum revine predicatul subiectului, de pildă în chip necesar, imposibil, contingent, în chip potrivit, evident, legitim, ca atunci cînd spun „Socrate poate să fie muzician“ sau „Socrate explică în chip limpede“, iar mai mulți termeni decît aceștia îmbinați în vederea producerii unei singure propoziții nu sînt posibil de conceput — așa fiind, capitolul al doilea al lucrării ne înfățișează propozițiile cele mai simple și va purta asupra propoziției sau enunțării pe bază de subiect și predicat; capitolul al treilea va privi pe cele cu o compunere mai complexă, prin alăturarea adaosului predicativ, și el va purta asupra propoziției sau a enunțării pe bază de subiect, predicat și adaosul al treilea predicativ; pe cînd capitolul al patrulea va privi propozițiile după modalitate. În felul acesta, trecînd prin toate soiurile de propoziții și cutezînd să afirme că nu sînt mai multe contradicții decît cele înfățișate, Aristotel pune capăt lucrării. Însă alături de această încheiere a cărții, va fi pusă în joc o problemă, potrivită și ea pentru doctrina în chestiune.

Acestea fiind dinainte stabilite, este momentul să trecem la explicarea textului, a cărui concentrație și desfășurare bogată în sensuri și subtilă, cu denaturarea uneori a întregului gînd din cauza cîte unei mici variații de text, multe dintre copii suferind de acest 9r
neajuns — ne-au făcut, în cele de mai jos, să urmărim pentru interpretare copia care ne-a părut mai exactă.

16a 1. *Mai întîi trebuie stabilit ce este un nume și ce este un verb.*

Îi revine acum lui Aristotel, așa cum am spus, să înfățișeze doctrina vorbirii enunțiative. De vreme ce orice enunțare se naște din substantive și verbe, ca atunci cînd spun „Socrate umblă", trebuie ca elementele mai simple să fie cunoscute peste tot înaintea celor alcătuite din ele iar de aceea începutul potrivit al lucrării îl face teoria existenței numelui și verbului. „Stabilit" este luat acum în loc de „definit", primul avînd și alte înțelesuri, dar aici însemnînd, cum spuneam, definiția. Faptul că *a stabili* e rostit în mai multe feluri este evident: de pildă adesea numim și ipotezele lucruri stabilite, ca atunci cînd spunem: „să presupunem că teatrul cuprinde atîta mulțime", „să presupunem că are o mărime de zece coți", sau „dacă ai domni, ce ai face oare?" Pe de altă parte numim teze stabilite și presupunerile neobișnuite ale cunoscătorilor filozofici într-o materie, ca de pildă că „toate se mișcă și nimic dintre realități n-are parte de repaus", așa cum spunea Heraclit, sau că „ființa este una", așa cum i se părea lui Parmenide. Mai numim teze stabilite și convențiile, așa cum spunem că

amînăm facerea unei convenții. Însă și formele adverbiale ce stabilesc ceva sînt numite de unii instituiri,
9v ca de pildă: „de luat în căsătorie“, „de navigat“. Pe deasupra, numim teze stabilite și definițiile, ca prealabile demonstrațiilor; căci dacă demonstrațiile se obțin pe baza celor ce revin lucrurilor potrivit cu esența lor, iar esența fiecăreia din realități este indicată de definiții, atunci este firesc ca definițiile să stea înaintea demonstrațiilor. Ba încă în sens mai general Aristotel socotește că trebuie să numească pur și simplu lucruri stabilite toate principiile nemijlocite ale demonstrațiilor, de rangul axiomelor, ca de pildă definițiile, cum s-a spus, precum și postulatele și ipotezele, ele avînd nevoie de demonstrație, dar luate fiind fără de aceasta, așa cum precizează el limpede în cartea primă a *Demonstrațiilor*. În atîtea feluri sau chiar în mai multe este rostit „a stabili“; dar acum Aristotel se folosește de expresie în loc de „a defini“, așa cum o dovedește, adăugînd pe „ce înseamnă nume și ce înseamnă verb“ — expresia de „ce înseamnă“ reprezentînd cît se poate de limpede definiția.

Cineva ar putea fi nedumerit în legătură cu pricina pentru care, după ce în întreaga carte a *Categoriilor* s-a preocupat despre cuvintele simple, el își propune aici din nou să vorbească despre nume și verb, care amîndouă sînt în chip evident cuvinte simple. Față de aceasta este de spus că simplul cuvînt, numele, verbul, expresia, spusa și termenul sînt aceleași unele față de altele, în ce privește obiectul, numai prin funcție sînt
10r diferite, așa cum se întîmplă în cazul seminței și al fructului, sau cu urcușul și coborîșul. Atunci cînd

considerăm, într-adevăr, cuvintele simple ca semnificînd lucrurile pentru care au fost stabilite, denumim numai acest aspect prin „cuvinte simple“, nedeosebindu-le pe ele astfel ca nume și verbe; atunci însă cînd considerăm un dublu aspect în ele și găsim pe unele rînduite cu articole lîngă ele, pe altele nu, sau pe unele semnificînd în plus timpul, pe altele nu, atunci le deosebim pe unele de altele, iar pe cele alăturate articolelor și care nu adaugă o semnificație de timp socotim potrivit a le numi „nume“, pe cînd pe cele ce nu se pot alătura articolelor dar pot fi rostite după indicații de timp le numim „verbe“. Tot astfel atunci cînd luăm fiecare din aceste cuvinte, nu cum este în sine, ci ca parte a unei afirmații sau negații, socotim potrivit să-l numim spusă, așa cum ne învață Aristotel lămurit în cele ce urmează. Însă atunci cînd le cercetăm ca luate în silogism, le numim termeni, cum va spune el în introducerea la *Analitice*. Și la fel numea termeni cuvintele simple și Platon, în cartea a noua a *Legilor*; el spune într-adevăr că unii dintre termeni se combină între ei, poziția lor fiind nemijlocită, ca de pildă: „cald“ și „non-cald“; alții au o zonă intermediară, cei anume care posedă un intermediar, ca de pildă „cald“ și „rece“, sau „voluntar“ și „involuntar“. Cu privire la aceștia din urmă rațiunea are un intermediar, anume neajunsul născut dintr-o pornire pasională, care nu e cu adevărat voluntară, dar nici involuntară. Însă întrucît, chiar dacă potrivit cu obiectul e tot una să se spună nume, verb ori alt cuvînt, potrivit cu funcția menționată acestea diferă între ele, și întrucît cartea despre *Categorii* a 10v

tratat numai asupra cuvintelor simple, nepreocupîndu-se de deosebirea numelor față de verbe, deosebire care e foarte necesară în teoria rostirii enunțiative (căci prin această funcție deosebim termenii subiect, în enunțări, de cei predicat), din aceste pricini și întreprinde el acum teoria despre nume și verbe, ca putînd fi cît se poate de potrivită lucrării de față.

De ce însă — ar putea spune cineva — mai numeroase fiind așa-numitele părți de cuvînt ale grămăticilor, Aristotel ne înfățișează acum doar pe acestea, numele și verbul? Pentru că, vom spune, acestea singure, spre deosebire de celelalte toate, pot să alcătuiască rostirea enunțiativă, ca de pildă cînd spunem „omul însănătoșește“. Așadar Aristotel își face cercetarea aici doar despre acestea, care în chip necesar sînt cuprinse în orice rostire enunțiativă și care sînt îndestulătoare pentru producerea enunțării simple.

Merită să fie știut cum că, dintre bine cunoscutele opt părți de vorbire, unele semnifică anumite naturi, fie pur și simplu a persoanelor, activităților, stărilor, fie a unei combinații de-a lor, cum fac numele și pronumele, verbul şi participiul, care sînt și singurele capabile să producă rostirea enunțiativă, ca atunci cînd spunem „Socrate umblă“, sau „eu umblu“, sau „cel ce aleargă înaintează“, sau „Socrate este în aler-
11r gare“, unul fiind luat drept subiect iar altul drept predicat; altele nu înseamnă astfel de lucruri, ci indică o anumită relație a predicatului cu subiectul, așa cum fac cele mai multe dintre adverbe. Căci ele indică fie felul cum revine predicatul subiectului, fie momentul, locul, fie de cîte ori, făcînd-o în chip determinat sau

nedeterminat; fie în ce ordine stă ceva față de altceva, ca de pildă că acesta aleargă în urma celuilalt, sau locuiește altundeva decît aici, sau că e apropiat de ceva, ori mai mult sau mai puțin decît ceva; fie că revine stăruitor cuiva; fie chiar indică felul cum socotim noi că revine sau nu revine cuiva acel lucru, că o facem prin presupunere sau prin asigurare; fie indică ce atitudine luăm față de un lucru despre care dăm lămuriri, că o facem depreciativ, admirativ sau întărind enunțarea prin mărturia cuiva mai de autoritate; fie că ne este de folos nouă să desprindem predicatul indicîndu-l, ca în cazul adverbelor numite pozitive; fie proclamîndu-ne printr-o exclamație dispoziția sufletului caracterizată potrivit cu însuși binele suprem, ca în cazul adverbelor ce indică entuziasmul, pentru cei cuprinși de o stare de fericire; fie indică enunțarea rostită de alții, apropiați nouă prin consimțămînt sau depărtați prin tăgadă sau negație. Spun că indică felul de atribuire al adverbelor, care înseamnă atît mijlocul, cît și calitatea, ca de pildă „Socrate discută bine", „Melanthios a lovit pe Ulise cu piciorul" „albinele zboară în roi", și adverbele care arată că sînt laolaltă cei despre care e vorba, sau că nu le revine
laolaltă predicatul, ca de pildă „s-au ivit grămadă 11v
dușmanii, sau în chip izolat" (sînt și acestea un fel de calități, căci concentrarea și dispersarea privesc calitatea). Cît despre cele rămase din rîndul adverbelor enumerate, nu e cazul să adăugăm ceva; căci sînt evidente chiar pentru cei în stare să cunoască doar sumar lucrurile indicate cu privire la fiecare. Așadar adverbele, așa cum spuneam, indicînd o relație anumită a

predicatului față de subiect, contribuie cu ceva, după cîte se dovedește, la producerea unor astfel de enunțări; în rest adverbele semnifică și ele ceva, dar nu ceva necesar pentru enunțare, ci pentru alte feluri de vorbiri, așa cum adverbele ce semnifică rugămintea contribuie la vorbirea implorativă, cele ce arată o interdicție sau un îndemn, la vorbirea imperativă, cele de întrebare, la vorbirea interogativă. Cît despre părțile de vorbire în afara celor de mai sus, ele sînt cu totul fără semnificație prin ele înseși, cum sînt articolul, prepoziția și conjuncția.

Pe toate cele ce semnifică așadar firi, persoane, activități, stări, ca și anumite combinații ale persoanelor cu activitatea sau starea, Aristotel le divide în nume și verbe, pe acestea din urmă, care sînt rostite în legătură cu timpul sau sînt predicate în propoziții, numindu-le verbe propriu-zise, iar pe cele rostite fără indicație de timp sau îndeplinind funcția de subiecte, nume. Cît despre cele ce nu sînt luate în locul nici unuia din acestea două, chiar dacă altminteri se adaugă și ele propozițiilor, anume faptul că un lucru revine sau nu revine cuiva, ori cînd revine, cum sau de cîte
12r ori revine predicatul subiectului, ca și cele care indică vreo altă relație între ele, pe acestea în chip propriu nu le socotim demne de numit părți ale vorbirii. Căci așa cum corabia are drept părți principale scîndurile, pe cînd cuiele, frînghiile și smoala reprezintă legături ale lor în vederea unificării întregului, tot astfel, chiar dacă pentru vorbire conjuncțiile, articolele, prepozițiile și înseși adverbele îndeplinesc funcția unor legături oarecare, ele nu ar putea fi numite pe drept părți,

întrucît nu sînt capabile, împreunate fiind ele singure, să producă o vorbire împlinită. Prin urmare acestea nu sînt părți ale vorbirii, ci părți ale exprimării, față de care vorbirea însăși este o parte, așa cum spune Aristotel în scrierea *Poeticii*, iar ele sînt folositoare pentru felul specific al împreunării și organizării părților de vorbire, la fel cum și legătura e folositoare spre a aduce unitate celor ce se leagă și cleiul pentru cele pe care le face aderente, fără ca ele să fie părți ale celor legate sau lipite; așa nu sînt părți ale vorbirii nici conjuncțiile, articolele, prepozițiile și adverbele.

Rostirea diferă însă de expresie, prin aceea că prima este cu precădere împlinirea cuvintelor ce semnifică lucrurile, pe cînd cealaltă este doar a celor luate în chip simplu, pentru folosința limbii. Întîlnim diferența dintre rostire și expresie înfățișată chiar de Platon, în cartea a treia a *Republicii*, unde el spune: „cele privitoare la rostire se pot încheia aici, urmînd acum să cercetăm expresia, iar cele ce trebuie exprimate și felul cum trebuie ele exprimate va fi cercetat cu de-amănuntul de noi“. De aici este evident că el numește rostirea gîndire, pe cînd expresia e înfățișarea [simplă], fie că prima se produce prin părți neapărat necesare, care sînt numele și verbul, potrivit
ei fiind luată în considerație vorbirea rostită și numită 12v
la propriu așa, fie că sînt luate și celelalte părți ale vorbirii în sens mai general, aceasta înseamnă ale interpretării ce țintește frumosul și o anumită organizare a rostirilor.

Cercetătorului așadar i se poate părea, pornind de la Alexandru din Afrodisia, că și adverbele sînt nume,

precum și pronumele sau așa-numitul de către grămătici „apelativ“. Dar această părere nu se dovedește îndreptățită, fiindcă unele dintre adverbe nu pot fi presupuse a reprezenta nume, de pildă cele ce privesc consimțirea, sau negația, sau refuzul, sau cele puse înaintea jurămintelor, precum și multe altele; iar unele, prin faptul că sînt puse în joc de anumite nume, au părut autorului aceluia să aibă aceeași tărie ca numele, ca de pildă, în chip frumos și în chip limpede, de la frumos și limpede, așa cum și just vine de la justiție. Dacă însă lucrul ar sta așa, atunci ar trebui să calificăm drept verbe, iar nu drept nume, expresii ca „de căsătorit“, „de navigat“, ele provenind de la: trebuie să se căsătorească, sau: trebuie să navigheze.

Nu este așadar potrivit a califica pe acestea drept verbe sau pe primele drept nume, de vreme ce nu e posibil ca ele să fie subiecte, nici să fie enunțate în propoziții, stări în care se află în chip necesar atît numele, cît și verbul. Cuvîntul „limpede“ îl poți găsi ca predicat în rostirea „această parte din *Despre inter-*
13r *pretare* este limpede“, dar pe „în chip limpede“ nu-l vei găsi, și nici pentru un predicat compus din acest adverb și verbul despre care se spune „în chip limpede“ nu va fi loc ca de pildă „el explică în chip limpede“, cum se întîmplă în cazul lui „om mort“ și „drahmă falsificată“. Căci ar trebui ca negațiile unor astfel de afirmații să se producă în același fel cu propozițiile ce au un predicat simplu, așa cum se întîmplă în cazul predicatelor ce sînt efectiv compuse: într-adevăr la fel cum pentru „cel stins din viață este om“ negația afirmației sună: „cel stins nu este om“,

iar pentru „cel stins e cadavru" negația „cel stins nu e cadavru", *tot așa* și pentru „cadavrul stins este om" negația ar fi: „cadavrul stins nu este om". Însă în cazul propozițiilor modale, negațiile se produc cu necesitate într-altfel decît în cazul propozițiilor nemodale. Căci negația afirmației „Socrate umblă" este „Socrate nu umblă", pe cînd cea a lui „e posibil ca Socrate să umble" nu este „e posibil ca Socrate să nu umble" ci „nu e posibil ca Socrate să umble", așa cum ne-o va arăta Aristotel, cît se poate de lămurit, în secțiunea ultimă a acestei cărți.

De aceea el spune peste tot că rostirea enunțiativă se alcătuiește din nume și verb și o rezolvă în acestea, considerînd că trebuie să le numească numai pe acestea părți principale ale vorbirii; iar formele lui „a fi" și „a nu fi" se enunță cîteodată nemijlocit despre ceva, în care caz ele devin părți ale propozițiilor, ca în „Socrate este", „Socrate nu este", nu mai puțin ca subiectele, pe cînd fiind luate în propoziții cu adaos predicativ sau în formațiile modale, se adaugă părților propoziției sau se deosebesc, și rămîn ceva de acest soi în spuse — așa cum vom afla în introducerea *Analiticelor*. Astfel că o parte a enunțării trebuie să 13v
fie sau nume întru totul sau verb, însă verbul nu este întru totul parte a propoziției, el trebuind să fie specificat, atunci cînd nu enunță de la sine o acțiune, o stare sau pur și simplu existența ori inexistența subiectului, ci cînd este luat în vederea acordului dintre predicat și subiect. Faptul că afirmăm pe drept acestea este evident din însăși împrejurarea că toate celelalte părți de cuvînt se rostesc cu privire la nume și la verb.

Astfel pronumele este calificat drept nume, deși nu exprimă anumite naturi, ci pur și simplu persoane, iar participiul ca împărtășindu-se de la ambele, vreau să spun atît de la nume, cît și de la verb, cu toate că el înclină mai mult spre specificul verbelor, ca indicînd situații temporale, pe cînd articolul ca depinzînd de nume și avîndu-și raportarea la ele. Cît despre prepoziție, adverb sau conjuncție, ce trebuie să spunem? Dintre acestea, prima e calificată drept rînduindu-se deopotrivă înaintea substantivelor și [în limba greacă] a verbelor, al doilea drept împletindu-se cu verbul spre a-i arăta felul, iar conjuncția ca legînd vorbirile continue. S-ar putea crede, după unele locuri, că Aristotel admite părerea cum că toate în general sînt de numit părți ale vorbirii, dat fiind că, în cele ce urmează, va spune că unele dintre părțile vorbirii semnifică realități anumite, altele sînt lipsite de semnificație; dacă nu cumva vreo exegeză a acestei asertiuni ne va da ceva mai potrivit, care să nu fie în contradicție cu cele spuse acum.

p. 16a 1. *Apoi ce sînt o negație, o afirmație, o enunțare și o rostire.*

Este evident atît faptul că sînt trei modurile prin-
14r cipale de diviziune, anume diviziunea genului în specii, a întregului în părți și a cuvîntului omonim în diferitele lui sensuri, după cum e evident și că enunțarea se divide în afirmație și negație. Într-adevăr spunem despre enunțare că este uneori afirmativă, alteori negativă. Se cercetează însă, de către interpreții lui Aristotel, în ce fel se divide enunțarea în

afirmație și negație. Unii au ales să spună că diviziunea este ca a cuvîntului omonim în înțelesurile lui diferite, cum declară Alexandru din Afrodisia, pe cînd alții susțin că este ca a genului în specii, cum spune filozoful Porfir; căci nici unul n-a îndrăznit să declare că diviziunea aceasta este ca a întregului în părți, de vreme ce nu pare a fi vorba nici de un întreg divizat în părți de același fel (diferența dintre afirmație și negație fiind mare), nici în părți deosebite; într-adevăr una dintre părți nu ar putea fi calificată cu numele întregului. Vom arăta adevărul în ce privește acestea — cum o confirmă părerea filozofului Porfir — pe măsură ce înaintăm în expunere și explicăm definițiile redate de Aristotel asupra lor.

Acum însă se cuvine să spunem mai întîi că expresia *trebuie stabilit*, ceea ce însemna „a defini", trebuie luată în general și în cazul celor spuse: „apoi trebuie stabilit ce sînt negația, afirmația, enunțarea și rostirea", iar în afară de aceasta, întrucît el afirmă, despre cele patru forme enumerate, cum că trebuie definite după nume și verb dat fiind că tema propusă este, așa
cum spuneam, înfățișarea tipului asertoric al rostirii 14v
enunțiative, iar acesta este în întregime fie afirmativ, fie negativ — era necesar deopotrivă ca el să trateze despre afirmație și negație, așadar și despre genul lor comun, enunțarea. De vreme ce însă enunțarea este una din speciile de rostire și trebuia să fie adoptată rostirea în definiția enunțării, întrucît toate genurile contribuie la definițiile speciilor respective, și de vreme ce trebuie să fie mai cunoscute cele adoptate pentru o teorie oarecare, decît cele ce se învederează

prin ele înseși, din acest motiv Aristotel a socotit că este necesară și teoria rostirii ca trebuind să fie luată în considerație înainte de enunțare. Dacă cineva însă ar avea nedumeriri, cum se face că nu se discută în prealabil și genul rostirii, anume vorbirea în cuvinte, socotind că merita să fie menționat din același motiv, ca necesar și el pentru lămurirea definiției, atunci trebuie spus că, sub raportul naturii, era firește potrivit să se trateze despre cuvînt, deoarece acesta este un produs al naturii singure, cum sînt vederea și auzul (căci de la natură cuvîntăm), iar rostirea și enunțarea, precum și speciile ei, afirmația și negația, sînt într-adevăr cuvinte, dar capătă în plus modelarea pe baza gîndirii noastre și rostirea e de un fel sau altul. De aceea le și este rezervată lor o operă dincolo de cele fizice, așa-numita logică, cuvîntul nefiind pur și simplu un gen al rostirii, cum socotesc unii. Căci nu era posibil ca în timp ce genul este natural, specia să nu fie naturală, dar dacă trebuie spus despre cuvîntul simplu că este gen al cuvîntului din cadrul rostirii, totuși vom preciza că față de rostire în general se ia cuvîntul în ordine materială, ceea ce însuși Aristotel
15r arată, în cartea a cincea a lucrării *Despre nașterea viețuitoarelor*, cercetînd diferențele dintre viețuitoare pe bază de sunet, dar nu că se întîmplă să fie și gen, așa cum va fi mai lămurit în cele ce urmează. Cît despre cine se întreabă care este atunci genul rostirii, trebuie să-i fie amintită diviziunea făcută în *Categorii* cu privire la mărime.

Trebuie observat că, în cele patru forme enumerate, Aristotel face începutul de la cele mai incom-

plete, el urcînd înspre cele mai desăvîrșite, și de la modurile mai particulare la cele mai universale. Într-adevăr e mai desăvîrșită afirmația decît negația, fiindcă semnifică existența, pe cînd negația indică non-existența, iar enunțarea e mai desăvîrșită decît afirmația, ca fiind genul ei, așa cum spuneam, și rostirea decît enunțarea, de vreme ce aceasta din urmă este una din cele cinci specii de rostire, respectiv cea enunțiativă. Ordinea enumerării menționate este făcută prin raport la noi, cei care în chip natural trecem de la cele mai neînsemnate lucruri la cele dominante și de la cele mai particulare la cele mai universale, pentru progresul cunoașterii noastre de la nedesăvîrșit către ce e mai desăvîrșit. În schimb în învățătura ce privește lucrurile ele însesi, el ne va orienta ca și răsturnat, după rînduiala naturală a lucrurilor, punînd genurile înaintea speciilor și cele mai desăvîrșite înaintea celor nedesăvîrșite. De aceea le-a enumerat în felul menționat, vroind să facă început al expunerii modalitatea finală a enumerării.

p. 16a 3. *Ceea ce apare în glas este un semn al celor*
ce sînt în cuget și ceea ce este în scris, al celor din
glas. Iar după cum nici cele scrise nu sînt aceleași
pentru toți, la fel nici cele glăsuite nu sînt aceleași; în
schimb cele pentru care toate acestea sînt dintru început 15v
semne reprezintă stări de cuget, aceleași pentru toți,
iar lucrurile pentru care cele din urmă sînt similitu-
dini, dintru început sînt aceleași. Dar despre acestea
s-a vorbit în scrierea Despre suflet; *căci ele țin de*
altă lucrare.

Venea acum la rînd, după cîte se făgăduise, să se redea în continuare definițiile, cea a numelui și a verbului, însă de vreme ce nu orice expresie este nume ori verb (căci expresia fără înțeles, ca „blituri“, sau „skindapsos“ nu e nici unul din acestea) și de vreme ce numele și verbele diferă de cuvintele nesemnificative prin aceea că semnifică ceva, Aristotel tratează mai întîi, prin cele de față, despre ce e semnificat de către ele în chip principal și potrivit, în speță că sînt semnificate gîndurile, iar prin mijlocirea lor lucrurile, și că nu trebuie conceput nimic altceva dincolo de ele, drept intermediar între gînd și lucru, cum au socotit discipolii Stoicilor că e cazul să vorbească despre enunțabil (*lekton*). Acestea ne vor fi așadar împărtășite prin cele spuse acum, și în primul rînd enunțurile care, oricum ar fi, implică în chip necesar cercetarea adevărului și falsității. Cu privire la acestea din urmă întreprindem acum cercetarea, spre a vedea dacă ele sînt în lucruri, în gînduri, în cuvinte sau în cîte două din acestea ori chiar în toate, iar dacă sînt în cuvinte, în care anume, dacă sînt în nume și în verbe sau în vorbirile alcătuite din ele. Se va determina că numele și verbele sînt cuvinte simple, ce nu indică nici adevărul, nici falsitatea, cum s-a spus și în introducerea *Categoriilor*. În schimb cu privire la rostirea enunțiativă obținută prin împletirea lor, se ia în considerație adevărul și falsitatea, și, la fel cum
16[r] se făcuse înainte despre cuvinte, se raportează acestea la gînduri, ca fiind cauze ale cuvintelor. Căci, dintre gînduri, unele sînt simple, anume cele semnificate de cuvintele simple, ele neprimind defel adevăr sau

falsitate, altele în schimb sînt compuse, cele privitoare la realitățile compuse și stînd sub cuvinte ce arată compunerile, ele fiind primitoare atît de falsitate, cît și de adevăr. În ce privește lucrurile ele înseși, nu s-ar putea concepe așa ceva nici măcar în cele compuse. Și este evident că în chip firesc Aristotel, mai înainte de-a reda definițiile numelui și verbului, face precizări despre cele menționate. El și era dator să ia în considerație falsitatea și adevărul în această primă carte, propunîndu-și să ne transmită din introducere care anume sînt primitoare de adevăr sau falsitate și care prin firea lor nu pot să le primească pe nici una, și, amintind că un lucru se consideră în cazul cuvintelor compuse, altul în cazul celor simple, era dator, pe lîngă aceasta, să dividă cuvintele simple, pe de-o parte, și nesusceptibile fie de adevăr, fie de falsitate, în nume și verb, iar pe de altă parte pe cele alcătuite din ele și care sînt întru totul sau adeveritoare, sau tăgăduitoare (ceea ce echivalează cu a spune: pe cele pe bază de rostire enunțiativă) să le dividă în speciile iarăși corespunzătoare lor, anume în afirmație și negație.

Așa stînd lucrurile, spuneam acum, clasificînd cele pe care ni le transmite filozoful, cum că el acceptă următoarele patru aspecte în cazul de față, ca fiind necesare pentru doctrina înfățișată, anume lucrurile și gîndurile, precum și cuvintele și scrisul. Între acestea primul loc îl au lucrurile iar al doilea gîndurile, al treilea îl au cuvintele și ultimul cele scrise. 16ᵛ
Într-adevăr gîndurile au drept scop conceperea lucrurilor, și sînt cu adevărat gînduri cînd se armonizează,

ca să spunem așa, cu lucrurile ele înseși; căci ele sînt imagini ale lucrurilor în cuget. Cît despre cuvinte, ele sînt vestitori ai gîndurilor și de aceea ne sînt date de fire spre a semnifica prin ele gîndurile cugetului, astfel încît să și putem să comunicăm unii cu alții și să trăim în societate; căci omul este un animal social. De aceea cei care nu se folosesc de aceste cuvinte nici nu au parte între ei de comunitate, ca necunoscîndu-și gîndul unii altora. Cît despre cele scrise, ele au drept țintă să păstreze amintirea cuvintelor. Dar dintre acestea patru, primele două sînt prin natură, spune Aristotel, celelalte două sînt instituite; prin natură sînt lucrurile și gîndurile, instituite sînt cuvintele și scrisul. El deosebește pe cele din natură de cele instituite folosindu-se de următoarea regulă: cele care, spune el, sînt aceleași la toți, sînt prin natură, iar cele care nu sînt aceleași la toți, acelea nu sînt prin natură, ci instituite. Iar așa ceva e firesc; căci una fiind natura lumii, ea face bineînțeles ca peste tot să fie asemănătoare cele socotite a fi de aceeași specie. Dacă însă ar exista o diferență între unii și alții, atunci ar fi vorba de lucruri ce nu sînt create prin natură. De vreme ce, așadar, lucrurile și gîndurile sînt pentru toți aceleași (căci peste tot specia de om, de cal sau de leu este
17r aceeași, iar gîndul la fel este același la toți despre om, piatră și fiecare dintre celelalte lucruri), pe cînd cuvintele și cele scrise nu sînt aceleași la toți (căci de alte cuvinte se folosesc elenii și fenicienii, de altele egiptenii; „fiecare cu limba lor“ spune poetul; de asemenea ei scriu cuvintele acestea fiecare prin alte feluri de scriere), din această pricină lucrurile și

gîndurile sînt proclamate a fi prin natură, pe cînd cuvintele și scrisul, pe cale de instituire și nu prin natură. Și este evident că mai degrabă decît la cuvinte, în cazul scrisului se va lua în considerare instituirea. De aceea în general a și fost demn de menționat faptul că scrisul are oarecare înrudire cu vorbele, nu numai întrucît contribuie la păstrarea lor în amintire, dar și ca avînd în chip evident înțelesul de a fi prin instituire și capabil de a ne face să știm mai lămurit că cuvintele sînt prin instituire, ceea ce nu este la fel de recunoscut ca faptul că scrisul e prin instituire (într-adevăr despre cuvinte s-a socotit demn de cercetare, de către cei vechi, dacă sînt rostite prin natură sau prin convenție, iar în această privință era potrivit să se precizeze care dintre modurile lor de înfățișare se armonizează cu lucrurile, și să se facă folosință de acest mod pentru definițiile numelui și verbului, precum și a vorbirii alcătuite din ele; în schimb cu privire la scris nu a încăput nici o dezbatere la cei vechi). De vreme ce, altminteri, cele scrise nu ne vor aduce nici un folos pentru considerarea celor din joc, Aristotel însuși va arăta în continuare, trecînd cu vederea scrisul și considerînd numai lucrurile, gîndurile și cuvintele, că ele sînt uneori simple, alteori compuse. Dintre acestea deci, gîndurile sînt socotite de el cît se poate de asemănătoare lucrurilor, pe cînd la cuvinte nu a mai socotit că e cazul să 17ᵛ
le numească asemănări ale gîndurilor, ci simboluri și semne, iar scrisul la fel pentru cuvinte.

Pe de altă parte, asemănarea diferă de simbol în măsura în care prima intenționează să întruchipeze,

pe cît posibil, natura însăși a lucrului și nu poate fi plăsmuită ea însăși de către noi (căci dacă întruchiparea din tablou a lui Socrate nu înfățișează totodată și chelia lui, și nasul lui teșit, și privirea piezișă, atunci nu s-ar mai numi o imagine a lui), pe cînd simbolul sau semnul (căci filozoful numește un același lucru prin ambele) ne revine în întregime ca subzistînd prin simpla noastră cugetare. De pildă pentru momentul cînd trebuie să se înfrunte între ei războinicii, poate fi simbol atît sunetul de luptă al trîmbiței, cît și aprinsul făcliei, cum spune Euripide:

> După ce s-a domolit, ca o făclie, sunetul
> Trompetei tireniene, semn al luptei însîngerate...
>
> (*Phoen.*, 1377–78)

Cineva ar putea stabili că și ridicatul lăncii sau azvîrlitul săgeții și nenumărate altele [sînt simboluri]. De vreme ce deci e posibil ca aceleași cuvinte să fie redate prin felurite scrieri, așa cum o arată invenția caracterelor grafice așa-numite ideograme, și de vreme ce aceleași gînduri pot fi redate prin rostiri diferite, cum o semnifică bogăția limbilor și, în cadrul unei aceleiași limbi, înlocuirea cuvintelor (căci Aristokles se dovedea a fi numit de cei vechi Platon iar Tyrtamos Theofrast, în timp ce un lucru, unu și același, e cu neputință să fie gîndit prin acte de gîndire diferite, ci în chip necesar fiecare dintre gînduri tre-
18r buie să fie imaginea lucrului al cărui gînd este, așa cum stă înscris în tabloul sufletului, dat fiind că gîndirea nu este nimic altceva decît faptul de a primi imaginea gînditului sau de a-l face accesibil), de

aceea Aristotel numește gîndurile asemănări ale lucrurilor iar numele și verbele ale gîndurilor, pe cînd cele scrise sînt simboluri și semne ale numelor și verbelor. Dintre acestea patru așadar, vreau să spun lucrurile, gîndurile, cuvintele și scrisul, lăsînd deoparte scrisul, ca neaducînd nimic necesar pentru indicarea apropiată a lucrurilor pe care el vrea să le ia în cercetare cu precădere, filozoful analizează gîndurile prin care cunoaștem ceva și dă precizări despre cuvinte, fără de care e cu neputință să se producă o teorie și o doctrină.

De aceea, lăsînd deoparte pe cele scrise, Aristotel acceptă în discuție lucrurile, gîndurile precum și cuvintele, spunînd că fiecare dintre acestea este considerat fie simplu, fie compus. De pildă ceva simplu este „Socrate", pe cînd compus este „Socrate care aleargă" (căci aici natura lui Socrate și-a adăugat activitatea alergării), iar gîndul despre Socrate care aleargă este de asemenea compus, cum e rostirea prin care spunem „Socrate aleargă". Iar în chip vădit, la gîndurile compuse precum și la expresiile alcătuite prin reunirea celor simple, adevărul — spune el — și falsitatea nu vor fi luate în considerație în nici un element simplu, ele nefigurînd decît în legătură cu gîndurile compuse ca și cu expresiile compuse; căci
în ce privește lucrurile, nici în cele compuse n-ar 18v
putea rezida ceva adevărat sau ceva fals, așa cum cercetăm acum, dat fiind că acest caracter de adevăr și de falsitate se produce într-o relație anumită a gîndurilor sau a cuvintelor față de lucruri. Într-adevăr, atunci cînd se armonizează, spre a spune așa, gîndurile

cu lucrurile, sau cînd cuvintele sînt în acord cu ființa lucrurilor, atunci și spunem că se produce adevărul cu privire la fiecare din ele; iar dacă nu se comportă așa, falsitatea. De pildă, în cazul cînd Socrate umblă, dacă și noi gîndim sau spunem că umblă, atît gîndul e adevărat cît și enunțarea, pe cînd dacă am opina sau am spune că nu umblă cel care umblă, în chip necesar am greși. Lucrurile în ele înseși nu s-ar putea califica nici adevărate nici false decît potrivit cu adevărul considerat în sînul cunoștințelor. Căci dacă avem obiceiul să spunem că Socrate este cu adevărat om, dar că statuia lui Socrate e în chip fals [om], nu vrem să înțelegem prin aceasta nimic altceva decît că rațiunea de om se enunță cu adevărat despre gîndul lui Socrate, pe cînd cea de statuie nu. Faptul însuși de-a se enunța [ca predicat] și de-a sta la bază [ca subiect] în vederea enunțării nu revine defel lucrurilor, în schimb revine în prim rînd gîndurilor și astfel expresiilor, așa încît cu privire la adevărul și falsitatea acestora două din urmă se va potrivi aceeași rațiune; întrucît altminteri și în lucruri ele înseși, precum și în plăcerile resimțite am putea susține că există adevăr și falsitate. Căci nu sînt în același sens existente formele în întregime separate de materie și, așa cum se va spune despre ele în cele ce urmează, activitățile fără de virtualitate, cum sînt cele de care are trebuință materia pentru obținerea unei întruchipări proprii, iar
19r însăși materia, în totul lipsită de formă și pe drept numită fundamentală pentru lucruri, precum și imaginile văzute în oglinzi [nu sînt deopotrivă existente], ci unele sînt cu adevărat reale, altele nu cu adevărat,

iar o altă categorie, în chip fals; la fel nici plăcerea nu este deopotrivă adevărată, cea dată de lucrurile inteligibile și cea din activitățile nestăpînite, ca și plăcerea ce rezultă din imaginile înșelătoare. Numai că toate acestea nu contribuie la lămurirea tratatului în discuție, pentru că aici este vorba numai despre adevărul considerat în cele desfășurate pe bază de exprimare.

Acestea așadar sînt de menționat despre gîndul de ansamblu cu privire la cele rostite. Dar dînd urmare din nou și pornind ca mai sus de la cele spuse prin rostire și aplecîndu-ne la cele ce merită atenție, vom spune mai întîi că nici de la lucruri, nici de la gînduri n-a izvorît învățătura despre ele, ci de la cuvinte pentru că tema de discuție, în această lucrare, era problema de a se cerceta exprimările asertorice, pe bază de vorbire enunțiativă, apoi pentru că Aristotel nu a spus: „cuvintele sînt așadar semne ale stărilor din suflet, adică ale gîndurilor", ci el a spus *cele din glas* [*ale cuvîntului*], făcînd să urmeze întreaga învățătură despre nume și verbe. Căci spunînd de la început că *trebuie stabilit ce este un nume și ce este un verb*, dat fiind că el consideră vorbirea alcătuită de acestea în trei feluri, fie ca fiind în suflet, potrivit cu gîndurile simple și cu așa-zisa vorbire înnăscută, fie ca rezidînd în însuși faptul rostirii, fie ca figurînd în scris (într-adevăr spunem că și în materie de scris o parte este nume, alta verb, alta vorbire), de vreme ce așadar, după cum am amintit, el consideră în trei feluri nu- 19v
mele și verbele, despre care spune că trebuie să fie stabilite atît în actul de gîndire cît și în cel de vorbire

ori cel de scriere, din această pricină a și declarat astfel, cum că cele din sînul cuvîntului sînt semne ale gîndurilor din suflet, care — spune el — sînt stări ale sufletului din motivul arătat la început, după cum și scrierile sînt, la rîndul lor, semne ale celor din sînul cuvîntului. Așadar fie dintr-un astfel de motiv a pus el în discuție expresia *cele din glas* [*ale cuvîntului*], fie poate, mai degrabă, spre a arăta că într-un fel trebuie spus „cuvînt", într-alt fel „nume" și „substantiv", precum și că simbol este și în general ceea ce prin instituire nu convine cuvîntului simplu, ci numelui și verbului. Căci exprimarea verbală ne revine nouă prin natură, la fel cu văzul și auzul, însă numele și verbele își au geneza în cugetarea noastră, ele folosindu-se ca materie de cuvînt. Într-adevăr așa cum ușa se spune a fi lemn și moneda se spune a fi aramă sau aur (însă ele se numesc așa ca avîndu-și geneza din materialele acelea, ce sînt lucruri naturale, ele înseși posedîndu-și ființa lor pe baza caracterelor și formelor adăugate subiectelor de bază; căci atunci cînd lemnul este lucrat așa ori într-alt fel, atunci spunem că s-a produs o ușă sau un tron, altminteri nu, iar cînd aurul primește un anumit tipar, atunci se spune [că e vorba de] o monedă), în același fel și aci, nu e vorba pur și simplu de cuvinte, o dată cu numele și verbele, ci cuvintele sînt modelate și transformate într-un fel anumit de cugetul vorbitor și sfîrșesc prin a fi socotite semne ale gîndurilor din suflet. Ceea ce spunem acum ar putea apărea limpede — faptul anume că vorbele
20r sînt naturale, pe cînd numele și verbele sînt prin convenție — în cazul surdo-muților din naștere; căci la

aceștia se observă că aruncă unele cuvinte nearticulate, dar ei nu se folosesc de nume și de verbe. Trecînd deci firesc peste aceste lucruri, Aristotel a spus: *cele din glas* [*ale cuvîntului*], ceea ce înseamnă același lucru cu numele și verbele, ele nefiind cuvinte pur și simplu, ci unele ce se comportă și sînt transformate într-astfel încît să fie și indicatoare pentru gînduri, ca fiind prin instituire iar astfel putînd fi numite semne ale stărilor din suflet.

Dar, în cele ce urmează, ce oare poate însemna faptul de a nu socoti că silabele sînt simboluri ale celor din sînul cuvîntului, nici literele, ci *cele scrise*? Vom răspunde că — așa cum s-a spus — fiind vorba în trei feluri de nume și verbe, în chip de gînduri, de rostiri și de cele scrise, Aristotel stabilește atît că rostirile sînt simboluri ale celor gîndite, cît și că scrisul e simbol al celor rostite. Iar aceasta ca și cum ceea ce s-a spus ar fi admis despre nume și verbe. Dacă însă s-ar socoti că e cazul să se extindă teoria asupra oricărei exprimări pur și simplu, atunci trebuie spus că litera și silaba se numesc și „caracter scris" pentru fiecare tip de elemente, dar se numesc și vorbirea potrivit căreia exprimăm fiecare lucru. Și ele se spun despre fiecare dintre cele două nume, însă numele de literă înseamnă cu precădere caracterul ce se capătă prin grafie, pe cînd cel de silabă înseamnă vorbire, „prin faptul că are o anumită înscriere și ordine", spune Dionysos. Însă vorbirea n-ar putea fi socotită simbol al numelui, ci parte a lui, pe cînd caracterul, prin faptul că este conceput într-un fel prin vorbire, într-altfel, alteori pe drept cuvînt poate fi numit

simbol. Acesta e motivul pentru care el nu a spus nici
20v silabe nici litere, de vreme ce fiecare dintre aceste nume poartă și asupra vorbirii, unul cu precădere, cel al silabei, altul mai general, cel al literei, ci a spus: „cele scrise“, spre a face mai vădit că ceea ce s-a spus înseamnă tipurile de elemente.

După aceea, aduce motivul pentru care sînt numite simboluri atît cuvintele pentru gînduri cît și cele scrise pentru cuvinte, ambele fiind prin convenție, cuvintele ca și cele scrise, însă ele nefiind defel aceleași pentru toți. Într-adevăr el spune *după cum nici cele scrise nu sînt aceleași pentru toți, la fel nici cele glăsuite nu sînt aceleași*. Iar totdeauna prin aceasta a făcut vădit că socotea demn de menționat și cele scrise, datorită folosinței cuvintelor, primele fiind în chip mai evident prin convenție și arătîndu-ne felul cum și cuvintele, pe baza asemănării cu cele scrise, pot fi simboluri ale gîndurilor, așa cum primele erau ale cuvintelor. La aceasta adaugă afirmația, despre gînduri și despre lucruri, că fiecare din acestea este prin natură, ca fiind aceleași pentru toți oamenii; căci el spune *cele pentru care toate acestea sînt dintru început semne*, prin „acestea“ denumind cele din aria cuvîntului, adică atît numele cît și verbele, însă formularea *acestea sînt dintru început semne* (el spune ale gîndurilor, căci sînt semnificate prin cuvinte și lucrurile, dar nu imediat, ci prin mijlocirea gîndurilor, pe cînd gîndurile nu sînt semnificate prin alți intermediari, ci în prim rînd și nemijlocit) exprimă pe cele cărora le sînt semne în prim rînd cele din aria cuvîntului, semnifi-
21r cative ca fiind simboluri, adică gîndurile, ca afecțiuni

ale sufletului și aceleași pentru toți, pentru că și sînt prin natură. Ca atare, expresia de *aceleași* în *aceleași stări de cuget pentru toți* trebuie citită ca avînd accent ascuțit*. Iar *cele cărora acelea le sînt cît se poate de asemănătoare*, spune el (prin „acelea" denumește afectele sufletului), așadar cele cărora asemănările le sînt afecte ale sufletului (dar ale cui asemănări sînt ele? în chip evident ale lucrurilor), acelea sînt lucrurile, spune el, care sînt aceleași pentru toți. De aceea și aici *aceleași* în cazul *lucrurilor* trebuie citit ca fiind cu accent ascuțit și nu circumflex, cum face Herminos, pentru ca învățătura lui Aristotel să reiasă în chip desăvîrșit, atunci cînd ea prezintă literele și cuvintele ca fiind convenție, întrucît nu sînt pentru toți aceleași, pe cînd gîndurile și lucrurile sînt prin natură, întrucît sînt pentru toți aceleași.

Dar după ce acestea au fost examinate, trebuie adăugat, în continuare, pentru cei ce vor să se raporteze la teoria realităților și să vadă temeiurile adoptate pentru temele în discuție, cum că trei fiind rînduielile primordiale cu privire la substanțele naturale, cea divină, cea inteligibilă și, dincolo de ele, cea psihică, despre lucruri spunem că sînt date de divinitate, de la cugetări purced gîndurile, iar de la sufletele caracterizate potrivit cu ce este logic și avîndu-și natura separată de orice corp se alcătuiesc cuvintele; căci acum vorbim nu despre cuvîntul luat la întîmplare, ci despre cel ce semnifică lucrurile prin intermediul gîndurilor, printr-o convenție și o potrivire,

---

* Ceea ce dă în greacă: „identic". (*Nota ediției românești.*)

un cuvînt deopotrivă capabil să fie semnificat prin litere, ceea ce înseamnă cuvîntul articulat omenesc și al limbii. Pentru aceasta medicii, deosebindu-l bine, potrivit cu organele, de cuvîntul luat pur și simplu, spun că există unele organe fonetice, precum plămînul și traheea, dintre care primul produce materia cuvîntului, cealaltă contribuie la modelarea lui ca sunet grav și ascuțit, sau cele asemănătoare, în timp ce alte organe sînt necesare pentru limbaj, precum limba și cerul gurii, buzele și dinții, care, supunîndu-se în chip diferit impulsului dat de sufletul gînditor, modelează cu accent grav sau ascuțit cuvîntul, provenit în chip simplu ca de la o vietate, întocmai ca o materie, în vederea producerii literelor, silabelor și în general a limbajului, producere la care se raportează și specia de rostire enunțiativă, ce reprezintă tema propusă nouă în cartea de față. Cît despre sunetele nearticulate, cum spunem că sînt cele ale viețuitoarelor neraționale, dacă s-ar cerceta cauza lor nu s-ar obține nimic de folos temelor propuse, dar e evident că dăm drept cauză pentru ele, în chip imediat, sufletele lor neraționale, prin care le este posibilă ființarea. Căci acestea, dînd urmare senzațiilor ca și închipuirilor ivite în ele, fac pe cele ce posedă această capacitate să glăsuiască, după firea fiecărora, și să pună în joc toate procesele, cîte sînt firești, potrivit cu efectele ce le revin lor de fiecare dată. A admite însă că și acestea sînt semnificative prin litere, cum au și înregistrat unii dintre pretinșii grămătici, ar fi ridicul. Căci e drept, autorii de comedii imită broaș-
22r tele prin „oac, oac“ și porcii prin „groh, groh“, ca și

diferite păsări prin diferite sunete redate literal, dar nu e de socotit că acestea înseşi sînt glasurile lor, de vreme ce şi despre vuietul mării sau zgomotul roţilor şi al multor altor lucruri neînsufleţite ar trebui să admitem că sînt articulate, dat fiind că şi pe fiecare din acestea vedem că încearcă să le imite comedia. Dacă însă trebuie cercetată şi în cazul elementelor [vorbirii] o cauză analoagă acestora, drept cauză eficientă nu vom da altceva decît sufletul particular, a cărui capacitate de invenţie a dat naştere elementelor, iar nimic nu ne împiedică să socotim drept un prototip al lor produsul natural al sufletului, produs ce pune în joc mărimi şi intervale [date] pentru fiecare din cele exteriorizate de suflet, pe baza cărora literele s-au dovedit mai puţin bogate decît sunetele.

Însă despre acestea se vorbeşte, spune el, în *Despre suflet*, unde a spus: „iar primele gînduri, ce oare le deosebeşte spre a nu fi închipuiri? căci nu toate sînt închipuiri, dar nici nu sînt fără de închipuire“, şi unde a socotit că e cazul să numească închipuirea „intelect pasiv“.

p. 16ª 9. *După cum în cuget gîndul este lipsit uneori de adeverire sau falsitate, alteori însă trebuie dintru început să-i revină una din acestea, la fel este şi în glăsuire; ce e fals şi ce e adevărat poartă asupra îmbinării şi diviziunii. Aşa fiind numele înseşi şi verbele se aseamănă cu gîndul fără îmbinare şi diviziune, ca de pildă cel de „om“ sau cel de „alb“, cînd nu li se adaugă ceva; căci ele nu sînt încă nici ceva fals, nici ceva adevărat. Iar ca dovadă a acestui lucru: chiar şi*

capra-cerb înseamnă într-adevăr ceva, însă nu e nici
22v *adevărat nici fals, dacă nu i se adaugă faptul de a fi sau nu a fi, în chip simplu sau după timp.*

Folosul celor spuse, pentru proiectul operei de față, e înfățișat de filozof într-astfel: el spune că adevăratul și falsul se iau în considerație atît în materie de gînduri cît și de cuvînt, dar nu în cele simple ci în cele compuse. Totodată el ne înfățișează analogia dintre cuvinte și gînduri, spunînd că numele și verbele seamănă cu gîndurile simple și că privitor la nici unele dintre ele nu se ia în considerare nici adevărul nici falsitatea, pe cînd vorbirea alcătuită din nume și verbe seamănă cu gîndurile ce admit sinteză și analiză, ca fiind legate laolaltă sau divizate, în cazul fiecăreia din ele trebuind să aibă loc unul din acestea două, fie adevărul, fie falsitatea.

Faptul că nici unul dintre gîndurile simple nu e primitor de adevăr, nici de falsitate, este evident prin inducție; într-adevăr cel care concepe în sinea sa gîndul lui Socrate nu concepe nimic adevărat nici fals, dacă nu-i adaugă de pildă pe „umblă" ori „citește", ori „este". Căci atunci, dacă se întîmplă ca lucrul să stea așa cum îl judecă gîndul, acesta va fi adevărat, dacă nu, lucrul stînd altfel, cugetul judecă dimpotrivă; și dacă Socrate care n-ar umbla, noi spunem că umblă, atunci în chip necesar e fals. Iar la fel cu acestea e evident că se comportă și cele pe bază de cuvînt, căci cineva ce rostește numele de Socrate, chiar de mii de ori, n-a spus nimic nici adevărat nici
23r fals, nici cel care spune verbul „umblă" ca atare. Însă cel care le leagă pe amîndouă și spune „Socrate

umblă" a rostit fie ceva adevărat fie ceva fals. De asemenea, firește, cel care refuză umblatul lui Socrate (refuz pe care el l-a numit *diviziune* ca despărțind predicatul de subiect, prin particula negativă, ce face funcția unui element divizor în vorbire) și care spune „Socrate nu umblă" a făcut la fel de bine o rostire susceptibilă de adevăr și falsitate. De aceea Aristotel a spus că *ce e adevărat și ce e fals poartă asupra îmbinării și diviziunii*, el numind *îmbinare* afirmația și *diviziune* negația, și considerîndu-le fie în procesele de gîndire din suflet, fie în vorbirea proferată. Așadar adevărul și falsitatea sînt în totul în legătură cu sinteza și diviziunea, dar desigur nu orice sinteză sau diviziune e susceptibilă de unul din ele; căci și cel ce se roagă sau se folosește de o astfel de rostire, dincolo de cea enunțiativă, leagă între ele nume și verbe, dar nu spune nici ceva adevărat, nici ceva fals; ci trebuie ca sinteza și diviziunea să fie reale, adică să indice că un lucru revine sau nu revine altuia, ceea ce se ia în considerare numai la rostirea enunțiativă. Dar nici măcar în cadrul rostirii enunțiative oricare legătură, la întîmplare, a numelor cu verbele nu alcătuiește o vorbire desăvîrșită, adică una adevărată ori falsă: astfel, cazurile numelui, împletite cu „este", nu semnifică nici ceva adevărat nici ceva fals, ci acestea se obțin fie din împletirea lui „este" cu cele rostite la nominativ, fie, în cazul celor oblice, din asocierea la predicat a termenilor capabili să producă o vorbire 23v
desăvîrșită, ca de pildă cînd spunem „cartea este a lui Socrate". Este deci evident că adevăratul și falsul vor fi luate în considerație doar cu privire la vorbirea

enunțiativă și a speciilor ei, afirmația și negația, asupra cărora îi revine lui acum să dea amănunte. Așa încît, analiza lui Alexandru corectează lucrurile cît se poate de bine în acest sens, cînd ne spune că se tinde la transmiterea teoriei privitoare la lucruri, gînduri și cuvinte. Acestea fie deci spuse, în cazul vorbirii enunțiative.

Trebuie însă observat că, după filozof, nu orice adevăr e dobîndit printr-o sinteză ori o diviziune (într-adevăr, care ar putea fi sinteza și diviziunea în cazul așa-numitului adevăr inteligibil la Platon — și bineînțeles, la Aristotel însuși — un adevăr considerat prin raport la existența ființelor cu adevărat și absolut simple, sau ale celui prin raport la conceperea lor inteligibilă și care subzistă întreg deopotrivă prin raport la falsitatea opusului determinat — adevăr despre care a tratat el însuși în opera sa teologică și în cartea a treia *Despre suflet*?), ci e dobîndit așa doar adevărul existent în procesele de vorbire, despre care s-a arătat că poate avea loc, între toate felurile de rostire, numai în cadrul celei enunțiative. Trebuie deci subliniat aici și că spunînd: *numele înseși*, adică luate în sine, și *verbele* seamănă cu gîndurile simple, și intenționînd să propună exemple de-ale lor, el a adăugat *de pildă „om" sau „alb", cînd nu li se adaugă ceva* și a luat drept nume pe „om" iar drept verb [atribut] pe „alb", deși acesta nu se arată a fi mai puțin nume decît om, nesocotind că e cazul să vorbească după definiția obișnuită
24r a verbelor cînd enumeră pe alb printre verbe, ci, după termenul predicat, numind verb orice cuvînt ce joacă în propoziție rol de verb; despre aceasta vom trata mai lămurit cînd vom cerceta expresia de verb.

Dacă însă cineva s-ar întreba cum se face că Aristotel a spus cum că nici unul dintre nume nici dintre verbe nu e susceptibil de adevăr și falsitate, deși e perfect lămurit că oricare dintre verbele persoanei așa-numite întîi de către grămătici indică fie adevărul fie falsitatea, ca atunci cînd spun „umblu", și oricare dintre cele de a doua persoană, ca „umbli", sau cele de a treia cîte se spun despre ceva determinat, ca „plouă", ori „tună" ori „fulgeră", atunci trebuie spus că nu verbele ele înseși sînt cele care semnifică adevărul și falsitatea, ci împletirea unor astfel de verbe cu numele persoanelor despre care se spun ele; căci chiar dacă acele persoane nu sînt numite efectiv, totuși se subînțelege la verbele de prima persoană „eu", la cele de a doua „tu", la cele de a treia, spuse despre ceva determinat, tocmai acel lucru determinat despre care se vorbește, ca „plouă" și „tună" privitor la Zeus, așa încît și aici rostirea întreagă este cea alcătuită din verb și numele subînțeles prin el, rostirea care primește adevărul și falsitatea: „eu umblu", „tu umbli", „Zeus plouă". Iar de aceea, verbele de a treia persoană care nu se spun despre nimic determinat nu semnifică nici unul ceva fals nici adevărat, ca de pildă „umblă"; căci nefiind limpede despre cine se spune că umblă, nu se semnifică nimic adevărat nici fals. Dar acestea sînt evidente; cît despre *cînd nu li se adaugă ceva* ar putea 24v
însemna că trebuie, pentru producerea vorbirii adevărate ori false, să se adauge fie numelui verbului, fie verbului numele. Faptul că nu un adaos, întîmplător făcut la nume și la verb, produce rostirea enunțiativă, l-a dovedit el propunînd numele de

„capra-cerb“, în care a adăugat numele de cerb caprei, chiar dacă nu în sens total, fără să se semnifice prin aceasta nimic adevărat, nici fals. Și totodată acest lucru ar putea fi doveditor, prin exces, că nici unul dintre cuvintele simple nu înseamnă nimic adevărat sau fals; căci dacă cele care în rîndul numelor sînt mai apte să primească pe unul din aceștia nu-l primesc (iar așa sînt compușii de speța „caprei-cerb“, în sine faptul compunerii fiind firesc pentru cuvinte ce sînt în chip recunoscut primitoare de adaosuri), cu greu ar putea numele simple să însemne ceva adevărat mai degrabă decît fals, mai depărtate fiind de compunerile rostirilor enunțiative. Astfel, dacă la numele de capră-cerb, care reprezintă un gînd doar al închipuirii, se adaugă că nu este, se va produce o vorbire adevărată, dacă se adaugă că este — falsă, înainte de adaos el neindicînd nimic de acest fel.

Dar *în chip simplu sau după timp* ce vrea să însemne? Afirm că *în chip simplu* poate însemna în chip nedeterminat, spunînd în chip simplu „capră-cerb era“, sau „capra-cerb este“, sau „capra-cerb va fi“, pe cînd pe *bază de timp* înseamnă a fi cu adaosul timpului, pe baza căruia era sau va fi, ca de pildă „capra-cerb era ieri“, sau „anul trecut“, sau „va fi mîine“, sau „în anul următor“. Așadar *în chip simplu sau după timp* ar putea însemna așa ceva.

E de adăugat că filozoful nu a mai relevat defel că
25r rostindu-se numele ele înseși și verbele, ele seamănă cu gîndul fără de sinteză ori diviziune, lucrul fiind o consecință a vorbirilor alcătuite din nume și verbe, una asemănătoare cu gîndurile efectuate prin sinteză

ori diviziune. Însă nici nu a lăsat cu totul deoparte aceasta, ci a indicat-o spunînd *cînd nu li se adaugă ceva*; căci acest lucru e vădit din aceea că numele, ca și verbele rostite respectiv cu adaos, nu mai seamănă cu gîndurile simple, cu cele produse prin sinteza ori diviziunea celor simple. Dar acum, întrucît pe cele privitoare la acestea le-a dezvoltat complet, trebuie trecut în continuare la teoria numelui, a verbului și a celorlalte, despre care Aristotel a făgăduit să trateze încă din introducere.

p. 16^{a} 19. *Numele este o glăsuire semnificativă pe bază de convenție, fără indicație de timp, în care nici o parte izolată nu este semnificativă.*

Faptul că pe bună dreptate se așază numele înaintea verbului, în cadrul expunerii, este evident. Într-adevăr numele semnifică existența lucrurilor, pe cînd verbele semnifică acțiunile și stările, iar existențele stau înaintea acțiunilor și stărilor. Însă în definiția redată pentru nume a fost adoptat *glăsuire*, avînd sensul de materie atît pentru nume cît și pentru verb, precum și pentru vorbirea alcătuită din ele, ca 25^{v}
gen al cuvîntului pe bază de nume, spre deosebire de alte sunete, care se produc adesea și de corpurile neînsuflețite. Căci sunetul diferă de cuvînt precum genul de specie; sunetul reprezintă lovirea aerului perceptibilă auzului, pe cînd cuvîntul este sunetul emis de o ființă însuflețită atunci cînd prin comprimarea [sistola] toracelui aerul inspirat este eliminat din plămîn, năvălește în artera numită trahee și în partea ei superioară, gîtlejul, iar prin lovire dă un

răsunet perceptibil, născut dintr-un impuls sufletesc, de soiul celui ce se ivește în cazul instrumentelor numite suflătoare de către muzicieni, ca al flautelor ori fluierelor, aici necesare fiind limba, dinții și buzele spre a da limbajul, în timp ce la exercițiul simplu al vocii ele nu contribuie defel.

Expresia de *semnificativ* și cele ce urmează sînt luate ca diferențe ale numelui față de celelalte sunete ale vocii. Astfel, *semnificativ* deosebește numele de cuvintele fără sens, ca „blituri" sau „knax"; căci dacă numele este al cuiva, al celui denumit, e evident că cuvintele fără sens, nefiind pentru ceva anumit, nu ar putea fi nume. La rîndul său pe bază de *convenție* îl deosebește pe el însuși de cuvintele semnificative prin natură. De acest fel sînt sunetele emise de viețuitoarele neraționale: de pildă, dîndu-și seama că este vorba de un străin, cîinele care latră a dat de înțeles prezența aceluia. Însă nu pe bază de convenție între ei și acord scot cîinii un astfel de sunet. S-ar putea înregistra și la oameni astfel de sunete, pe care le
26r scoatem sub stări de suflet extreme, ca geamătul și hohotul de rîs sau toate cîte le-am socotit scoase nearticulat de către surdomuții din naștere sau de prunci, mai înainte de-a putea înțelege. Cu acestea seamănă și sunetele emise de viețuitoarele neraționale, uneori întărîtate, alteori blînde și sub o dispoziție de seninătate. Așadar, de astfel de sunete separă adaosul de aici, *pe bază de convenție*, numele, adaosul însemnînd același lucru cu: prin instituire; căci elinii s-au învoit între ei să denumească lucrurile cu aceste nume, indienii cu altele și egiptenii iarăși cu altele, iar aceiași

oameni denumesc aceleași lucruri cînd cu unele nume, cînd cu altele. Aceste nume sînt dătătoare de sens pentru gînduri. În schimb gemetele și hohotele, ca și sunetele pruncilor sau ale viețuitoarelor iraționale nu semnifică nici un gînd, ci unele stări și dispoziții ale sufletului.

Sunetul simplu al vocii, divizîndu-se într-adevăr în două feluri și din nou în două, anume în cuvînt semnificativ și nesemnificativ, apoi în cuvînt cult și incult, dintre care primul este numit articulat, celălalt nearticulat, deoarece prin articulările proprii cîte unui viețuitor par să se deosebească între ele silabele ce alcătuiesc limbajul, distincte în act unele de altele (așa cum sînt elementele din sînul cărora printr-o anumită selecțiune rezultă silabele, față de elementele acelea naturale, din sînul cărora o combinație anumită alcătuiește fiecare dintre articulări) — rezultă că patru sînt combinările ce se pot face prin împletirea celor simple, iar dintre acestea există una la care se reduc numele și verbul, precum și vorbirile alcătuite din acestea. Într-adevăr va rezulta o combinație între sunetul semnificativ și formularea cultă, ca „om“, alta 26v
între cuvînt semnificativ și formulare incultă, ca lătratul cîinelui, o a treia între sunet nesemnificativ și formulare cultă, ca „blituri“, o alta între sunetul fără sens și formulare incultă, ca fluieratul fără rost și nu în scopul de a semnifica ceva, sau imitarea sunetului emis de un viețuitor nerațional, nesăvîrșită în scop de imitație (căci acest lucru e deja semnificativ) ci la întîmplare și fără țintă. De vreme ce deci numele este un sunet atît semnificativ cît și formulat în chip cult,

el diferă de cele fără sens, fie că sînt culte ori nu, prin faptul că e semnificativ, iar de cele semnificative dar inculte, care sînt cele rostite natural, prin faptul că e cult, ceea ce Aristotel a denumit *prin convenție* pe bună dreptate, dat fiind că o convenție cu privire la sunete este operă doar omenească; căci printre ființele de sub om ori printre cele de deasupra lui, nici una nu se folosește din firea ei de convenție, acestea din urmă neavînd nevoie, iar primele neputînd să se pună de acord între ele. Așadar convenția e doar opera oamenilor, iar pentru că nu se putea păstra amintirea tuturor cuvintelor, oamenii au născocit pentru ei scrierea, prin care să-și redea cuvintele lor. Prin urmare din semnificarea prin convenție a specificului lucrurilor, semnificare despre care vorbesc filozofii, rezultă formularea cultă, și invers; căci nu e nimic altceva sarcina scrierii decît de a da simboluri pentru cuvintele oamenilor, pe care le-a indicat ca fiind prin convenție. De aceea și numește Aristotel, în cele ce urmează, sunete sălbatice pe cele ale viețuitoarelor neraționale.

Dar de vreme ce toate acestea sînt comune numelui cu verbul (căci și acesta este un cuvînt semnificativ pe bază de convenție), el adaugă pe *fără indicație de timp* pentru a face deosebirea de verbe. Iar că *fără timp* nu înseamnă a nu semnifica defel timpul, ci a nu semnifica totodată și timpul — acest lucru l-a arătat bine filozoful Porfir. Într-adevăr expresiile „de astăzi“, „de ieri“, „de anul trecut“ sînt indicatoare de timp, dar ca semnificînd de la sine un anumit timp, nu ca semnificîndu-l pe deasupra, cum fac verbele;

căci fiecare din acestea înseamnă în prim rînd o acțiune sau o stare, iar după un al doilea înțeles și timpul, potrivit căruia se întîmplă să aibă loc acțiunea ori starea, așa cum „umblu“ arată în prim rînd un anumit proces al corpului iar în al doilea rînd timpul prezent. De aceea se va și spune că verbele semnifică în plus timpul, în expunerile asupră-le, ca avînd, în afară de cealaltă semnificare, care e principala, deopotrivă indicația de timp, ca implicată. În schimb „de ieri“ nu semnifică în plus timpul ci îl semnifică pur și simplu, ca avînd la baza lui însuși, pentru o parte a timpului, un nume, sau mai degrabă posedîndu-l lucrul ce are loc potrivit cu acea parte a timpului. Căci semnificăm acest timp, în speță pe cel al zilei trecute ce tocmai s-a încheiat, fie prin adverbul de ieri, fie enunțînd prin această expresie chiar ziua
tocmai încheiată, expresia indicînd timpul în el însuși, 27v
pe cînd adverbul reclamă adaosul acțiunilor sau stărilor ce au loc în sînul lui, după regula adverbelor. Însă astfel de cuvinte ar putea diferi de verbe, și prin aceea că nu arată vreo acțiune sau stare, ca verbele, ci mai degrabă dau o determinare timpurilor lor, pe baza cărora se ivește cîte ceva.

Prin *în care nici o parte izolată nu e semnificativă* deosebește numele de expresiile produse din mai multe nume laolaltă, ca atunci cînd spun „viețuitor rațional muritor“. Căci cu această definiție, care e imperfectă ca enunțare, se potrivesc toate celelalte aspecte. Iar numele diferă de astfel de definiții prin faptul că părțile acestora din urmă sînt semnificative, dacă sînt rostite în sine, de pildă viețuitorul, raționalul,

muritorul, pe cînd părțile numelor nu semnifică defel ceva, ca de pildă silaba „ca" din numele de „casă", ci sînt semnificative laolaltă cu celelalte părți alcătuitoare ale cuvîntului, dar singure nu.

p. 16ª 21. *Căci în cuvîntul „Kallippos", „(h)ippos" nu semnifică nimic prin el însuși, ca în expresia de „kallos (h)ippos"* [cal frumos]. *Într-adevăr, nu aidoma ca la numele simple se petrec lucrurile la cele compuse; căci în acelea partea nu e nicidecum semnificativă, în acestea din urmă însă tinde să fie, dar nu desprinsă din ceva, așa cum, în „epaktrokeles"*, [vas de pirat], *„keles" nu semnifică prin el însuși ceva. Pe de altă parte este prin convenție, căci nici unul dintre cuvinte nu există prin natură, ci doar ca semn, sunetele sălbatice, ca ale fiarelor, indicînd și ele ceva, dar nici unul dintre ele nefiind nume.*

Folosința diferențelor ce au fost concepute în definiția numelui ne este transmisă prin cuvintele de mai
28^r sus, începutul învățăturii făcîndu-se de la ultimele. Într-adevăr ni se spune întîi în ce scop se adaugă *în care nici o parte izolată nu e semnificativă.* El spune deci că afirmă acest lucru spre a face deosebirea de expresiile compuse din nume. Într-adevăr la numele de „Kallippos", „(h)ippos" [cal] nu înseamnă defel animalul acesta, cu toate că în expresia „kallos (h)ippos" el înseamnă în fapt aceasta; nici „keles" [barcă] nu înseamnă ceva în expresia de „epaktrokeles", care este numele navei de pirați, sau în vreo altă expresie de acest soi. Căci astfel de nume semnifică gînduri simple, chiar dacă par să conțină o anumită com-

binație în ce privește expresia lor, după cum expresiile celor compuse indică unele gînduri pe baza celor definite inițial cu privire la ele. Așadar cu privire la Kallippos, de vreme ce indică simplul gînd al omului căruia îi e dat acest nume, este evident că „(h)ippos", luat ca parte a lui, nu are aceeași tărie ca atunci cînd e rostit el însuși. Căci el însuși rostit fiind, ca nume, înseamnă vietuitorul acesta [calul], pe cînd dacă e luat ca parte din „Kallippos", desprins de întregul propriu, se ivește ceva mort ca semnificație, nediferențiat cu nimic de silabele total nesemnificative ce sînt părți ale numelor simple, ca la Platon și Dion, în afară doar de faptul că părțile numelor simple nu dau nici măcar impresia să însemne ceva prin ele înseși, pe cînd părțile celor duble oferă o iluzie de semnificație, ceea ce Aristotel a exprimat prin „tendință"; dar lucrul nu se produce și potrivit cu adevărul. După această regulă vom deosebi adesea numele de rostiri pe baza 28v
acelorași silabe pronunțate o dată cu numele, ca în cazul lui „Neapolis" și „Heliopolis": căci atunci cînd „nea" și „polis" sau „helio" și „polis" sînt luate cu sens, se produce o denumire cu sens și ea, fie cea a unei cetăți nou create, fie cea a lăcașului soarelui, fiecare dintre părți indicînd totuși un concept specific; dar atunci cînd nici una din părți nu va fi semnificativă prin ea însăși, va fi în joc doar numele principal al unei cetăți anumite, semnificîndu-se un singur gînd pe baza întregului și de aceea nici una din părți neputînd da de înțeles ceva.

Acestea așadar au fost puse în discuție de Aristotel atunci cînd a explicat ultima dintre diferențele

atribuite numelui. Urma acum, în continuare, să înfățișeze diferența menționată înainte de aceasta, adică pe *fără indicație de timp*, dar el a trecut peste ea, ca putînd trata asupră-i mai potrivit în teoria despre verb, în care precizează cum se definește verbul prin aceea că semnifică în plus timpul. Însă analizînd ce vine mai înainte, anume *pe bază de convenție*, el spune: numele *este prin convenție, căci nici unul dintre cuvinte nu există prin natură*. Aici merită să fie cercetat cum se face că, în timp ce Socratele din *Cratylos* combate pe Hermogene, care susține că vorbele sînt pe bază de convenție, și arată că ele sînt prin natură, Aristotel afirmă în cele de față că nici un nume nu e prin natură. Trebuie spus că „prin natură“ se rostește în
29r două feluri, de către cei ce stabilesc că numele sînt prin natură, după cum și „pe bază de convenție“ e dublu la cei ce stabilesc că ele sînt prin instituire. Într-adevăr, dintre cei ce socotesc că ele sînt prin natură, unii afirmă în așa fel pe „prin natură“ ca și cum ar socoti că ele sînt creații ale naturii, așa cum a socotit Cratylos heracliteianul că, pentru fiecare dintre lucruri, se determină ceva de către natură, spre a i se rosti numele potrivit, la fel cum vedem rînduită și cîte o senzație pentru unele lucruri sensibile. Căci, spun ei, numele seamănă cu imaginile materiale, nu cu cele artificiale ale lucrurilor vizibile — așa cum obișnuiesc ele să se arate prin umbre sau pe suprafață apelor și în oglinzi — și califică lucrurile în chip adevărat cei ce rostesc un astfel de nume, pe cînd cei ce nu fac așa nu dau nume, ci rostesc cuvinte goale, iar opera cunoscătorului este aceasta, de-a urmări numele potrivit,

pe bază de natură, în cazul fiecărui lucru, așa cum celui cu vederea ascuțită îi revine să cunoască exact imaginile potrivite ale fiecăruia dintre lucruri. Alții spun că ele sînt „din natură“ într-astfel ca fiind firesc potrivite lucrurilor denumite de ele, așa încît numele natural pentru cel ce are minte de conducător să fie Archidamos, sau Agesilaos, sau Basiliscos și altele asemănătoare, pe cînd pentru cel ce nu are minte, nicidecum acestea, iar pentru cel ce folosește cu îndemînare împrejurările, numele potrivit să fie Eutuchios sau Eupractos, pe cînd pentru cel fără noroc nu. Cei ce consideră astfel numele le compară și ei cu imaginile, nu cele naturale, ci cu cele alcătuite de arta picturii, care produce asemănări ale feluritelor tipuri de lucruri, și se străduiesc, bineînțeles după puteri, să redea chipul pe baza căruia și întreprindem adesea, prin analiza ce pornește de la nume, să urmărim naturile lucrurilor denumite de ei, iar cunoscîndu-le 29v
pe acelea să arătăm că numele puse peste lucruri sînt în acord cu ele.

Dintre cei, la rîndul lor, care clasifică numele ca fiind pe bază de instituire, unii spun că instituirea de nume e de așa fel încît e îngăduit oricăruia dintre oameni să denumească fiecare dintre lucruri cu orice nume ar vroi el, așa cum socotea Hermogene, pe cînd alții spun că nu e așa, ci că numele sînt instituite numai de către dătătorul de nume, iar acesta este cunoscătorul naturii lucrurilor, atribuind numele potrivit naturii fiecărui lucru, sau este cel supus cunoscătorului și care află de la acesta firea fiecăreia dintre realități, solicitînd cum se și cuvine de la

primul plăsmuirea și instituirea numelui potrivit. În acest fel se face că numele sînt prin instituire, întrucît nu firea, ci puterea de plăsmuire a cugetului logic le-a stabilit pe ele, luînd în considerare atît natura specifică a lucrului, cît și raportul dintre masculin și feminin, în sînul celor firesc de observat în prim rînd la viețuitoarele muritoare. Căci creatorii de cuvinte nu au denumit fără rost rîurile cu nume masculine și mările și lacurile cu nume feminine, ci pe acestea, socotindu-le ca fiind receptacole ale rîurilor, le-au calificat de gen feminin, pe cînd rîurile, ca vărsîndu-se în ele, le-au socotit pe drept că se comportă după analogia masculinului; și la fel au făcut în cazul tuturor celorlalte, găsind cîte o analogie, fie mai izbitoare fie mai slabă. De altfel potrivit cu această concepție s-a și rînduit să se califice intelectul prin mas-
30r culin iar viața sufletească prin feminin, considerînd că primul este capabil să lumineze, cealaltă e sortită să fie luminată de el. Iar mergînd mai departe astfel, oamenii nu au șovăit să se folosească de această diferență pe bază de gen în cazul zeităților ele înseși, precizînd că trebuie să se spună soare la masculin și lună la feminin, ca primindu-și lumina de la soare. Căci dacă egiptenii obișnuiau să numească luna ca fiind de gen masculin, ei o comparau, după cîte cred, cu pămîntul, acesta avînd lumină nu numai de la soare, dar și de la ea. Așa se și explică discursul din *Symposion* al lui Aristofan, care spunea că soarelui i se potrivește masculinul, Terrei femininul, pe cînd lunei androginul. Și este evident că elenii reușesc mai bine [cu calificarea lor] decît egiptenii, de vreme ce

luna primește, cum s-a spus la început, de la soare lumina, retransmițînd-o însă, prin reflexie, asupra pămîntului. Iar tot astfel sînt denumite și cerul la masculin iar Terra la feminin, întrucît acesta primește forța activă de la primul și devine astfel producătoare a celor din sînul naturii. Întocmai ca pentru acestea, oamenii, văzînd cu ochii capabili de la natură să vadă de departe că activitățile celor cerești sînt felurite, au adoptat și pentru numele ce le semnifică aceeași analogie. Din cele de mai sus se deduce lesne și felul 30v
cum au fost concepute numele așa-ziselor „neutre", fie în cazul că se face reducerea la ceea ce e înaintea ambelor [genuri], ca atunci cînd vorbim despre ce e prim, fie cînd e vorba de ceva de ambele genuri, ca în cazul plodului, fie potrivit cu trecerea de la ceva mai tare la ceva mai slab, ca în cazul lichidului seminal și al apei, fie potrivit cu ce este comun în ambele, ca în cazul viețuitorului, fie în alte cazuri de acest fel, spre a nu prelungi peste măsură discuția.

Este atunci evident că al doilea dintre înțelesurile pentru „din natură" coincide cu cel de-al doilea al lui „prin instituire". Într-adevăr, pe cele instituite de către legislatorul de cuvinte ca fiind înrudite cu lucrurile asupra cărora sînt puse, le-am putea numi „din natură", dar ca fiind puse de cineva, „prin instituire". Astfel încît, Socratele din *Cratylos*, judecînd între Cratylos și Hermogene, care difereau total între ei pe 31r
tema dacă numele sînt din natură sau prin instituire, arată că ele nu sînt nici prin instituire, cum socotea Hermogene (căci există în ele și felul de-a fi prin natură, potrivit cu cel de-al doilea sens al lui „prin

natură", și mai ales la acelea prin care semnificăm ce e universal și în general proprietățile lucrurilor, ca avînd o natură determinată și susceptibilă de prins de către noi; căci referitor la reușita în ce privește prima instituire a numelor în cazul lucrurilor particulare sortite de la natură să se schimbe în toate felurile, întîmplarea trebuie socotită o colaboratoare a vorbirii), dar nu sînt nici din natură, cum spunea Heraclit; căci sînt și prin instituire multe dintre cele stabilite pentru lucrurile particulare — ceea ce numește Hermogene pe bază de instituire e după acest înțeles comun — sau sînt așa desigur toate cîte semnifică natura veșnică, acestea fiind prin instituire pe baza celui de-al doilea sens al ei.

Așadar nici Aristotel nu stabilește ceva deosebit față de acestea, în cartea de față, atunci cînd declară că nici unul dintre nume nu e din natură; căci el le refuză caracterul de-a fi prin natură pe care îl invocau heraclitienii, la fel cum făcea și Platon, nerespingînd altminteri el însuși socotirea lor „din natură" în felul cum o concepea divinul Platon. Iar în multe dintre lucrările sale el arată acest lucru atunci cînd încearcă să învedereze că numele sînt în armonie cu lucrurile, cum o face în *Fizică* cu numele de „spontan" sau cu cel de „vid", iar în *Meteori* cu numele de „rouă" sau
31v cel de „ploaie", precum și cu toate numele, desigur, pe care le știm instituite de el, cum e cel de „entelehie" în cazul formei, sau cel de „termen" în cazul cuvintelor simple din silogisme, sau cel de „figură" în cazul unei anumite înlănțuiri a premiselor, și chiar în cartea de față, *Despre interpretare*, cu expresia de

„nume nedeterminat", sau „verb nedeterminat", sau cu cea de „contradicție", nume care, instituite fiind de el, arată cît se poate de limpede gîndul filozofului cu privire la ele.

Dacă însă cineva ar înțelege să arate că nici pe baza acestui mod numele nu trebuie socotite a fi „din natură", încercînd [să le derive] atît din transformările ce se produc în numele date cît și din faptul că un același lucru e denumit adesea prin mai multe, atunci vom spune că transformarea arată tocmai în chip lămurit ce e natural în nume; căci e evident că tocmai trecînd spre denumiri mai potrivite lucrurilor ne-am folosit de o transformare a numelor, iar numărul mare al acestora nu-l socotim defel că interzice ca fiecare din ele să fie potrivit naturii denumitului. Într-adevăr, întocmai cum imaginile aceluiași om pot fi mai multe, dacă materialul în care e redat e diferit, aramă de pildă, sau lemn sau piatră, toate imaginile avînd însă asemănare cu el, tot astfel și aci nimic nu interzice ca o aceeași natură să fie numită prin silabe [vocabule] diferite, prin toate fiind semnificată o singură și aceeași natură după un gînd diferit, la fel cum numele de om (*anthropos*), de *merops* și de muritor (*brotos*) înseamnă același lucru, dar o dată în măsura în care omul privește către cele de sus (*anathrei*), altă dată ca avînd o voce cu părți distincte (*meristen*), în fine, *brotos*, pe temeiul căderii sufle- 32r
tului în lumea nașterii și a întinării lui aci; sau încă, pentru compunerea cuvîntului, se numește *anthropos* ca putînd să articuleze cu vocea (*diarthroun*), sau ca avînd sus ochii (*opas*), *merops* ca folosindu-se de părți

ale deschizăturii (*ope*), iar *brotos* ca fiind *mortós kai moiretós* adică „din părți“, de unde versul:

Noi muritorii am zidit cetăți

(Call., fragm. 271),

cum spune Cyrenaios. Dacă însă el spune pe drept acestea, atunci evident nu vom putea accepta teza dialecticianului Diodor, care socotea că orice cuvînt este semnificativ și, cu această convingere, numea pe unul din servitorii săi „Deși“, iar pe altul cu altă conjuncție. Este greu chiar de închipuit ce semnificație îngăduie asemenea cuvinte pentru o natură oarecare ori pentru o persoană, cum ar face-o numele, sau pentru o acțiune ori stare, cum ar face-o verbele.

Atunci cînd alții întreprind să înlăture instituirea cuvintelor, cum face Petraios Dusareios, invocînd cazul rugăciunilor și imprecațiilor, în care numele rostite de noi fie sînt favorabile în chip vădit celor numiți, fie le vatămă, deși convenția oamenilor e făcută firesc între oameni, pe cînd convenția oamenilor cu zeii nu poate nici măcar fi crezută cu închipuirea — trebuie spus și împotriva acestora că zeii, făcîndu-ne raționali și de sine stătători, ne-au pus în chip firesc stăpîni peste multe acțiuni, privind pe toate ale noastre în chip invariabil precum și acceptînd ceea ce am instituit, drept ceea ce noi, ca ființe de sine stătătoare, am socotit de preț; însă mai degrabă noi, în astfel de convenții, datorită imaginilor, năzuințelor și înclinărilor noastre, croind în ce ne privește un asemenea tip de viață, ne bucurăm prin aceasta de providența di-
32v vină binevoitoare nouă. Așa vedem corpurile, atunci

cînd sînt arse, devenind ușoare și purtate în sus prin văzduh, dar, prefăcîndu-se din nou, sînt purtate în jos iarăși spre ce e mai pămîntesc și mai greu, după forța ce se află în ele atunci. Iar cînd soarele stăpînitor, la ora prînzului, strălucește peste întreaga emisferă a pămîntului, dacă unii dintre oameni, treji fiind și ținîndu-și ochii deschiși, cum le e firea, se bucură de binefacerile luminii, se întîmplă că alții, dormind sau închizîndu-și ochii ori ascunzîndu-și într-altfel vederea, nu obțin aceasta, din vina lor iar nu din vreo invidie a divinității, ce dăruiește tuturor, fără invidie, lumina.

Însă m-am întins mai mult asupra acestora cu intenția de a arăta acordul filozofilor și socotind că e cazul să urmărim, la cei vechi, o teorie care, în general, nu e lăsată cu totul necercetată. În continuarea acestor chestiuni, vom lua în studiu raționamentul expus de interpretul Alexandru din Afrodisia, care socotește a putea stabili că de la sine numele și verbele există în chip natural. Căci numele și verbele, spune el, sînt expresii sonore, iar acestea sînt prin natură, deci numele și verbele sînt prin natură. Față de acestea, trebuie spus că numele și verbele nu pot fi socotite de-a dreptul expresii sonore, ci pe baza materiei lor. După cum dacă s-ar spune: „ușa este de lemn, lemnul este un produs natural, așadar ușa e un produs natural", s-ar ajunge la ceva ridicol (căci ușa e numită de lemn pe baza materiei ei, dar nu e necesar ca tot ce pune în joc lemnul natural să fie deopotrivă natural, cele ce țin de tehnică avîndu-și întru- 33r
chiparea lor în imaginația noastră și doar realizîndu-se

în materia naturală), la fel trebuie spus și aici că expresia sonoră este într-adevăr un produs natural (căci prin natură emitem sunete), însă numele și verbele nu s-ar putea califica drept expresii sonore pur și simplu, ci sunete transformate și plăsmuite în chip anumit de către imaginația numită verbală, ce pune în mișcare într-un chip anumit organele sonore, așa cum este [transformat] lemnul de către constructor spre a da naștere ușii. La fel deci cum lemnul, mai înainte de-a fi prelucrat, nu s-ar putea numi „ușă“, tot așa nici sunetele încă netransformate nu s-ar putea numi nume ori verbe, astfel că ele sînt calificate drept ce sînt după specia lor, născute fiind din închipuirea noastră și fiind astfel pe bază de instituire. Acestea fie deci spuse împotriva raționamentului în chestiune.

Însă întrucît numele este *prin convenție*, Aristotel amintește, prin faptul că numele se ivește o dată cu prima creație și instituire de cuvinte, că este dintru început simbol al denumitului, iar nu copie naturală, sau dacă este, o face în general prin tehnica pusă în joc. De aceea se și întîmplă că dacă se cercetează care e genul numelui, de vreme ce arătăm că expresia sonoră se comportă ca fiind însuși cuvîntul, vom invoca sensul ei de simbol, așa încît definiția numelui însuși să fie „simbol alcătuit dintr-un cuvînt semnificativ pe bază de convenție și fără indicația de timp, la care nici o parte separată nu semnifică o existență oarecare sau nu indică o persoană“, genul numelui fiind înfățișat abia acum, pe cînd cele spuse mai înainte, în desfășurarea definiției, privesc ideea nume-
33v lui atît pe baza conținutului lui material cît și a speciei

proprii lui. E la fel cum, vroind să se arate ce este un tron, s-ar socoti suficient să se spună, spre a înfățișa ideea lui, că este o bucată de lemn lucrată într-astfel, deși este totodată posibil ca, vorbind mai exact, să spunem că este o mobilă folositoare în cutare scop și lucrată din lemn într-astfel. Însă în chip evident același este și genul verbului și al definiției, potrivit cu capacitatea semnificativă din ele; căci sensul și semnificatul sînt spuse unul față de altul, așa încît firesc sensurile pe bază de convenție sînt simboluri ale celor semnificate. Pe de altă parte, la expresie, vom pune în joc și cantitatea silabelor ce o alcătuiesc, pe baza mărimii fiecăreia dintre ele. Iar faptul că socotim a fi cazul să calificăm numele și drept simbol și drept corespondent construit nu e ceva de mirare. Numele care e pus fără intenție este numai simbol, pe cînd cel pus rațional, ca susceptibil a consta din diferite silabe e asemenea simbolurilor, dar ca potrivindu-se în chip natural denumitului, este o similitudine și nu simbol. Iar toate acestea sînt de luat ca rezultate ale celor spuse, în acord cu ceea ce împărtășește Socrate în *Cratylos* cu privire la nume. Într-adevăr, și acela afirmă că numele este o imitație a naturii fiecărui lucru, cu vocea articulată, ceea ce înseamnă că e organizat din elemente și silabe, așa cum verbele sînt imitații ale celor implicate de substanțe (adică ale modurilor lor de existență), iar rostirea este compusă din ambele, atît din nume cît și din verb, precum el însuși stabilise înainte de Aristotel, atît prin cele de 34r
aici cît și prin cele spuse în *Sofistul*, că singurele părți principale ale vorbirii sînt numele și verbul.

Arătînd necesitatea lui „pe bază de convenție", de vreme ce, spune el, sunetele sălbatice, adică vocile nearticulate (căci el s-a folosit acum de „sunete" ca de gen al vocii, în loc de specie), *ca ale fiarelor, indică și ele ceva, dar nici unul nefiind nume*, filozoful a vorbit așa întrucît, fără adaosul acesta, nu am indica mai degrabă numele decît sunetele proferate natural, cele elementare ca ale animalelor neraționale, pe care le-a numit fiare, după cum face și Platon, întrucît ce e sălbatic se comportă mai degrabă într-același fel, ca fiind nerațional și inapt din natură să intre în comunitate, pe cînd ce e domesticit primește un caracter dobîndit, cel puțin la cele domestice la care e cazul să fie căpătat așa ceva. Cît despre *nici unul dintre ele nefiind nume*, este spus fie în loc de cele „la care nici un sunet nu este nume", sau în chip eliptic, pentru strigăt, „la animalele la care nici un strigăt nu este nume". Căci nu s-ar putea spune întru totul că nu sînt denumiri [feluri de-a comunica] printre sunetele animalelor neraționale: un anumit lătrat, sau un nechezat, sau un muget spun și ele ceva. După ce explică acestea nu adaugă nimic despre rest, adică despre *cuvînt* și despre *semnificativ*, ca fiind lucruri prea evidente. În schimb întreprinde analiza numelui nedeterminat și spune:

p. 16^{a} 30. *„Non-om" nu este un nume. Într-adevăr nu există nume în legătură cu ceea ce trebuie să denumească el; căci nu e vorba nici de o rostire, nici de o negație. Fie el așadar nume nedeterminat, deoarece revine deopotrivă oricărui lucru, existent ori inexistent.*

El a pus în joc această chestiune întrucît a constatat 34v
că și asemenea expresii sînt incluse deseori în enunțări — ca atunci cînd spunem: „nu un om umblă" — nefiind socotite numele a nimic, de către cei vechi. El explică așadar la care dintre cuvintele denumite sînt de presupus că revin expresiile acestea, fără ca ele să exprime existența, în realitate, și ne spune cum se cuvine să le numim. De vreme ce deci s-ar putea presupune că ele sînt prin excelență nume, deoarece preiau în propoziții locul subiectelor în chip asemănător cu numele reale, și de vreme ce li se potrivește definiția dată pentru nume (într-adevăr celelalte [trăsături] ale numelui în chip evident li se atribuie lor, și de asemenea nici în cazul lor părțile nu sînt semnificative prin ele înseși, în speță „non" și „om", atunci cînd ele sînt luate drept una în „non-om"), Aristotel arată că nu e cazul să le califice drept nume pur și simplu, întrucît numele semnifică o singură natură, cea a denumitului, pe cînd fiecare din expresiile în chestiune tocmai că suprimă ceva unic, anume ce e semnificat de numele rostit fără de negație, introducînd în schimb pe toate celelalte naturi, fie că sînt reale fie că nu. Căci non-omul nu se rostește cu privire la om singur, ci o face despre cal, cîine, „capră-cerb" și centaur, ca și despre toate cele ce sînt și nu sînt. De aceea Aristotel cere să se califice totalitatea aceasta drept nume nedeterminate: „nume"
pentru că, așa cum va spune despre ele în ce urmează, 35r
semnifică și ele ceva unitar, într-un fel, în speță ansamblul unitar a ce *nu* e lucrul determinat, cum de pildă non-omul califică ansamblul celor din afară de

om drept ceva unitar în sine, pe baza căruia toate au ceva în comun, faptul de-a nu fi ceea ce e omul; — și „nedeterminate", deoarece conținutul semnificat de ele nu reprezintă existența a ceva, cum obișnuiesc numele, ci tocmai o inexistență ce se acordă, deopotrivă cu cele reale, și celor ireale. Dacă însă cineva ar pretinde că aceste expresii sînt fie negații, din cauza adaosului particulei negative, fie rostiri în general, deoarece învederează o legătură oarecare, el ar sfîrși prin a da de înțeles de ce ele nu pot fi calificate în nici unul din aceste feluri, nici drept negație nici drept rostire. Ele nu sînt negații, deoarece orice negație, prin suprimarea particulei negative, devine o afirmație, ea neavînd ceva în plus față de aceasta decît negativul; dar aceste expresii, prin suprimarea particulei negative, dau nume iar nu afirmații. Pe de altă parte ele nu sînt nici rostiri pur și simplu. Căci nu sînt nici în modalitatea rugăminții, a imperativului, vocativului, a interogativului, nici într-a enunțiativului în general, de vreme ce orice enunțare semnifică fie ceva adevărat fie ceva fals, iar nici unul din acestea nu e semnificat de expresiile în joc. Așadar, dat fiind că e imposibil să fie socotite din rîndul acestora, al rostirii sau al negației, și nici nu posedăm altă denumire stabilită în uz pentru asemenea expresii, așa cum pentru unele avem calificarea de nume, pentru altele de verb, pentru unele de afirmații pentru altele o alta, le vom califica atunci — spune el — drept nume nedeterminate, prin *fie el așadar nume nedeterminat*, arătîndu-ne că el însuși este cel care instituie numele acesta pentru asemenea expresii.

p. 16a 33. *Cît despre „al lui Filon", sau „lui Filon" și cele asemenea lor, ele nu sînt nume, ci cazuri ale numelui. Rostul acestor formulări este, în alte privințe, legat de nume; numai că, împreună cu „este", „era" sau „va fi"; ele nu exprimă adevărul ori falsul, pe cînd numele o face statornic. De pildă: „al lui Filon este" ori „nu este" nu exprimă nici adevărul nici falsitatea.* 35v

Cu privire la exprimarea numelor pe baza cazului drept, era obiceiul la cei vechi să se pună problema dacă i se potrivește să fie numit „caz" ori nu; și această exprimare fiind un nume, ca denumind prin ea însăși fiecare dintre lucruri, cazurile [oblice] ale numelui se nasc din transformarea exprimării drepte [a nominativului]. Aristotel așadar susține cea de-a doua părere, iar lui îi dau urmare peripateticienii, pe cînd pe cea dintîi o susțin stoicii și cei ce îi urmează, care practică știința gramaticii. Adresîndu-se acestora peripateticienii întreabă: În timp ce firesc denumim pe celelalte „cazuri", prin faptul că sînt decăzute de la nominativ, pe acesta pe ce temei l-am denumi „caz" ca și cum ar deriva din ceva? (Într-adevăr e evident că orice caz se cuvine să se nască pornind de la ceva așezat deasupră-i.) Stoicii răspund că și acesta e decăzut, anume din gîndul aflat în cuget; căci intenționînd să arătăm ceea ce vedem în el [în cuget], anume gîndul lui Socrate, rostim numele lui Socrate. Așadar la fel cum despre condei, lăsat să cadă de sus și înfipt drept, se poate spune că a fost drept în căderea lui, în același fel socotim și că nominativul a căzut pornind de la gînd și că e cazul drept, ca dînd prototipul ros- 36r
tirii pe bază de glăsuire. Dar, spun peripateticienii,

dacă pe baza aceasta vă gîndiți să calificați cazul nominativ, atunci se va întîmpla ca și verbele să aibă cazuri, precum și adverbele, cele care prin natura lor nu admit cazuri; iar acestea sînt în chip limpede absurde și combătute prin propriile voastre teze. De aceea, în concluzie, este de preferat punctul de vedere peripatetic în această privință.

În cele de față, Aristotel distinge cazurile [oblice] de nume, și aceasta este, pentru el, la fel cu a nu le acorda definiția redată pentru nume, în sensul că numele adeverește ori dezminte, întovărășit fiind cu „este", „era" și „va fi", pe cînd cazurile, nu. Căci acela ce spune „Filon este", ori „Filon era", ori „Filon va fi" spune ceva adevărat sau ceva fals, pe cînd cel ce spune „Al lui Filon este" ori „era" ori „va fi", sau „Lui Filon este", „era" ori „va fi" nu a spus nici ceva adevărat nici ceva fals deoarece asemenea feluri de a vorbi au nevoie de un adaos pentru a pune la punct
36v gîndirea. Dacă deci nu se adaugă: fiul acesta ori ogorul, ca de pildă „Al lui Filon este fiul ori ogorul acesta", sau „Lui Filon îi aparține acesta", nu se alcătuiește nimic adevărat ori fals. Căci o altă formă de vorbire, de pildă cea vocativă, poate fi manifestată și printr-un simplu caz al numelui, cel ce se numește, din această cauză, vocativ neavînd nevoie de nici un verb spre a da de înțeles ceva, ca de pildă:

O, fericite Agamemnon, tu plin de noroc și de daruri

(Hom., *Il.*, III, r. 182 [Murnu, 181]),

motiv pentru care ne și curmăm vorba aci și îndemnăm pe cel invocat, dacă nu se opune ceva, să răspundă,

ca și cum gîndirea i s-ar pune în mișcare în acest fel. Totuși nu e posibil a face din acest caz sau din vreun altul o enunțare, nici să i se adauge pe „este".

Cît se poate de bine a dat de înțeles filozoful Porfir că „este" nu poate fi luat în locul oricărui verb, ci numai în locul aceluia care e derivat din ființă și care semnifică existența, spre a face, împreună cu numele, o rostire desăvîrșită, pe cînd cu cazurile face una defectuoasă. Căci există unele verbe rînduite lîngă cazuri și alcătuind rostiri adevărate ori false, dar lîngă nume [la nominativ], ele nu pot fi rînduite, ca de pildă „îi pare rău", în expresia „lui Socrate îi pare rău", în timp ce propoziția „Socrate îi pare rău" este de nealcătuit. Pentru aceasta ni se transmite în plus următoarea regulă a stoicilor, valabilă în cazul propozițiilor în ce privește termenii folosiți ca predicat: „Predicatul se enunță fie despre nume, fie despre un caz [oblic, al lui], și de ambele dăți este sau desăvîrșit ca predicat și îndestulător spre a da, împreună cu subiectul, o enunțare, sau defectuos și avînd nevoie de un adaos spre a alcătui un predicat desăvîrșit". În cazul că deci, folosit fiind pentru un nume oarecare, alcătuiește o enunțare, el se numește de către ei [stoici] factor de predicare sau de atribuire (căci ambele înseamnă același lucru), ca „umblă" în „Socrate umblă"; dacă însă e rostit despre un caz, se numește cvasiatribuire, ca și cum ar fi așezat lîngă atribut și ar reprezenta un fel de cvasipredicare, așa cum se comportă „îi pare rău" în: „Lui Socrate îi pare rău." Căci „regretă" ar fi o atribuire, pe cînd „îi pare rău" e o cvasiatribuire, incapabilă să producă, alăturată fiind de

nominativ, o enunțare, cum o face în „Lui Socrate îi pare rău“ (unde nu e vorba de nici o enunțare); iar verbul „îi pare rău“ (impersonal) nu admite conjugare, ca de pildă „umblu“, „umbli“, „umblă“, și nici o transformare pe bază de număr: într-adevăr, așa cum spunem „acestuia îi pare rău“, spunem și „acestora le pare rău“. Și tot astfel, dacă predicatul numelui are nevoie de adaosul cazului vreunui nume spre a alcătui o enunțare, atunci se socotește mai puțin decît un predicat, așa cum se întîmplă cu „îndrăgește“ ori „fericește“, de pildă „Platon îndrăgește“ (căci adăugîndu-se acestuia „pe cine“, de pildă pe Dion, se alcătuiește o enunțare determinată, anume că „Platon îndrăgește pe Dion“), iar dacă predicatul are nevoie să-și alăture un caz oblic spre a alcătui o enunțare, atunci el exprimă încă mai puțin decît o cvasiatribuire, cum se întîmplă cu „îi pasă“ în: „Lui Socrate îi pasă de Alcibiade.“ Dar toate se numesc predicate.

Aceasta este învățătura stoicilor asupra temelor în
37v joc. Noi însă, recapitulînd cele spuse despre nume la Aristotel, declarăm că „nume“, privit cu învățătura de față, va fi în chip principal cuvîntul semnificativ pe bază de convenție, fără indicație de timp, la care nici o parte nu e semnificativă izolat, un cuvînt ce înseamnă ceva determinat și, împreună cu „este“, „era“ sau „va fi“, adeverește sau tăgăduiește. Dar din ce pricină oare nu a dat Aristotel de la început această definiție a numelui, așa încît să nu ne stînjenească cu nimic rostirea nici numele nedeterminate, nici cazurile [oblice]? Răspundem că, în realitate, la el sînt multe înțelesuri ale numelui: căci fiecare cuvînt ce

semnifică, pe bază de convenție, oricare dintre realități este apt să poarte calificarea de nume, așa cum și învățatul din *Sofistul* divide numele în general în nume propriu-zis și verb, după care înțeles s-ar putea socoti „nume“ și toate verbele (o arată de altfel el însuși în cele ce urmează, spunînd: „privite în ele înseși verbele sînt nume și semnifică ceva“, ca și cum, prin capacitatea lor semnificativă, le-ar considera nume, dat fiind că, întocmai unor nume, se pot semnifica prin ele acțiunile și stările), precum și orice cuvînt ce alcătuiește subiectul în propoziție va fi la el calificat drept nume, așa cum o va arăta în al treilea capitol al cărții, spunînd: „schimbate fiind numele și verbele, se semnifică același lucru“, ceea ce face că, potrivit acestui înțeles, „bine“ de exemplu sau „drept“, sau cîte altele, considerate din perspectiva anumitor su- 38r
biecte, despre care ele se predică în chip firesc, sînt denumite verbe și nu nume, pe cînd faptul de-a merge sau de-a filozofa sînt calificate drept nume și nu verbe, dat fiind că alcătuiesc termenii subiect, în propozițiile care enunță de pildă că „faptul de a se plimba înseamnă mișcare“, și „faptul de a filozofa este folositor“. De aceea li se și aplică lor articolul hotărît, ca împlinind acum rolul de nume. Pe de altă parte se mai spune „nume“ și într-astfel — potrivit cu definiția redată pentru nume la început: „orice cuvînt semnificativ, pe bază de convenție, fără indicație de timp, la care nici o parte nu e semnificativă separat“ — încît „frumosul“ și „justul“, sau „non-omul“, „al lui Filon“ sau „lui Filon“ sînt toate nume. Astfel se socotește „nume“ orice cuvînt ce admite definiția

redată pentru nume și care semnifică ceva determinat, după care sens nimic nu interzice ca și cazurile [oblice] să fie socotite nume, pe cînd așa-zisele nume nedeterminate n-ar mai putea fi calificate drept nume. El ne dă ideea acestui lucru atunci cînd spune că orice afirmație sau negație este alcătuită fie din nume și verb, fie din nume nedeterminate și verb, deosebind astfel între nume nedeterminate și nume, niciodată însă între cazuri [oblice] și nume. În plus, dincolo de toate felurile de nume enumerate, el califică drept nume ceea ce e alcătuit din determinările adăugate definiției ce redă numele, distingînd atît pe cele ale cazurilor [oblice] cît și pe cele ale numelor nedeterminate. Așadar în cinci feluri fiind rostite numele, trebuie recunoscut că cele spuse prin ele de către Aristotel sînt juste; într-adevăr definiția redată pentru nume este valabilă, potrivit cu cel de-al treilea înțeles enumerat, iar determinările adăugate ulterior nu com-
38v promit definiția, ci ne dau doar înțelesuri anumite pentru „nume", unul, cel de-al patrulea, despre numele nedeterminate, altul, cel de-al cincilea, despre cazuri[le oblice].

Desigur că prin afirmația *definiția se face despre el, celelalte potrivit cu acestea*, el spune, în legătură cu numele rostit la un caz oarecare, că va avea [și el] o definiție, pe care a numit-o *logos*, altminteri ea nediferind deloc de definiția numelui dată la început (care este într-adevăr cuvîntul semnificativ pe bază de convenție, fără indicație de timp, la care nici o parte nu e semnificativă separat), dar fiind în exces față de acesta prin diferența ce desparte cazurile de

numele propriu-zis la nominativ, anume prin faptul că ele nu fac încă o enunțare desăvîrșită, rostite fiind împreună cu „este“, „era“ sau „va fi“, din cauză că nici nu tăgăduiesc nici nu adeveresc, în timp ce numelui îi e suficient unul singur dintre verbe spre a produce enunțarea desăvîrșită. S-a procedat însă după obiceiul atic de-a se înregistra mai multe voturi deodată la reuniunile poporului. Căci scribul, citind poporului primul dintre voturile înregistrate, rostea atît numele celui ce semna cît și pe al tatălui și al demos-ului lui, ca de pildă „Demostene, fiul lui Demostene, din Paiania, votează așa“, pe cînd cel de-al doilea și al treilea vot, dacă se întîmplau să fie la fel, le indica numai ca și cum ar fi fost un alt vot al aceluiași ins, rostind înaintea poporului, în loc de-a mai citi ceva: „celelalte ca acestea, votîndu-se așa“. De aceea și Socrate în *Gorgias*, folosindu-se de ace- 39^{r}
eași expresie, o atribuie scribilor din adunări.

p. 16^{b} 6. *Verb este cuvîntul care, semnificînd în plus timpul și neavînd nici o parte desprinsă semnificativă, este statornic semn al celor spuse despre altceva. Afirm că semnifică în plus timpul, „sănătatea“ fiind nume, iar „însănătoșește“ verb; căci semnifică în plus faptul de a se petrece acum. Și el este statornic semn al celor spuse despre altceva, respectiv al celor spuse despre un subiect sau ca fiind într-un subiect.* [În schimb], *pe „nu însănătoșește“ și „nu îmbolnăvește“ nu le numesc verbe. Ele semnifică în plus timpul, e drept, și statornic sînt spuse cu privire la ceva, însă pentru diferența aceasta nu e instituit un nume. Să le numim „verbe*

nedeterminate", fiindcă sînt spuse în chip indiferent atît pentru ce este cît și pentru ce nu este. Deopotrivă însă „a însănătoșit" sau „va însănătoși" nu sînt verbe, ci o derivare a verbului; iar ele se deosebesc de verb, în măsura în care acesta semnifică în plus timpul prezent, pe cînd celelalte pe cel înconjurător.

Redarea completă a definiției verbului ar fi asemănătoare celei date pentru nume „un cuvînt semnificativ pe bază de convenție, semnificînd în plus timpul, la care nici o parte nu e semnificativă separat"; dar întrucît Aristotel era iubitor de conciziune, trecînd peste toate cele ce sînt comune verbului cu numele ca fiind dinainte rostite în definiția numelui, el face analiza pornind de la ce deosebește verbul de nume (se deosebește ca semnificînd în plus timpul). Dar dacă lucrul stă așa, de ce adaugă pe *în care nici o parte izolată nu e semnificativă*, după cum se admisese și în definiția numelui? Să spunem deci, față de această nedumerire, ce declară Porfir, că există anumite rostiri alcătuite din verbe, la care părțile sînt semnificative, vreau să spun acele verbe din care se alcătuiesc rostirile, ca atunci cînd spun „A se plimba este a se mișca"; căci a se plimba și a se mișca, precum și este, părți fiind ale întregului, sînt semnificative prin ele înseși. Spre a deosebi deci verbele de asemenea rostiri, cărora li se potrivesc celelalte părți ale definiției verbului — vreau să spun: cuvînt semnificativ, pe bază de convenție, semnificînd în plus timpul — a fost nevoie să fie adăugată aici diferența menționată. Dar de ce a spus nu că verbul semnifică timpul, ci că îl *semnifică în plus*? Pentru că „a sem-

nifica“ înseamnă, cum am spus-o și mai înainte, a arăta ceva în prim rînd, pe cînd a semnifica în subsidiar înseamnă a arăta totodată și altceva, pe lîngă primul aspect indicat, pe baza vorbirii secunde. Iar verbele le rostim cu intenția de-a indica în chip principal unele acțiuni sau stări, pe cînd momentele ce se asociază acțiunilor sau stărilor, potrivit cărora se spun că au loc, au avut ori vor avea loc, sînt luate în considerație, împreună cu acelea, ca indicate implicit.

În cele ce urmează, Aristotel tratează și despre locul pe care-l ocupă în propoziție verbul, spunînd că el *este statornic semn al celor spuse despre altceva*, adică verbele iau întotdeauna locul predicatului, nu 40r
pe cel al subiectului. Iar acest lucru e firesc; căci dacă ele exprimă acțiunile și stările, iar acestea nu sînt desprinse și subzistente prin ele înseși, ci se raportează la altele, la cele ce acționează și suferă ceva, atunci e evident că li se potrivește să fie enunțate despre acelea. Așa stabilește de altfel și Platon asupră-le, spunînd în *Sofistul*, cu privire la calificarea drept nume a oricărui cuvînt cu sens: „Haide atunci, așa cum am vorbit despre idei și scris, la fel să întreprindem cercetarea și despre nume; căci se pare, într-un fel, că pe această cale se află ce urmărim acum. Așadar ce anume este de presupus cu privire la nume? Fie că toate se acordă între ele, fie nici unul; sau, fie că unele admit s-o facă, altele nu. E evident că unele admit s-o facă și altele nu. Poate că admiți așa ceva, cum că unele, care sînt spuse înșiruit și arată ceva, se armonizează, pe cînd cele care nu au nici un sens cînd se pun unul după altul nu se

armonizează." De aici iese lămurit și faptul că el spune înaintea lui Aristotel că există o vorbire unitară care să semnifice un singur lucru (căci aceasta înseamnă „arată ceva"), de vreme ce și acelea care nu se armonizează (adică numele care, spuse înșiruit fără de verb, sau verbe fără de nume) semnifică în general ceva, totuși mai multe, nu un singur lucru. Însă el ne vorbește de faptul că sînt doar două specii de cuvinte cu sens, numele și verbul, unul indicînd existența a ceva, celălalt acțiunile și stările, pe care laolaltă le-a numit comportări. „Am socotit că înțelegînd aceasta, ești de acord să adăugăm: există într-adevăr un dublu gen pentru cele arătate prin cuvînt în
40v legătură cu o substanță, așa-zisul nume și verbul, acesta calificat drept verb pentru a da socoteală de comportări, celălalt fiind pus drept nume, în calitate de semn al cuvîntului pentru subiectele ce se comportă așa." De aci este evident [la Platon] că pentru el verbul nu e numai indicator de acțiuni și stări, ceea ce el dă de înțeles prin „comportare", dar și că îl numește „semn" înainte de Aristotel, pentru ambii „semnul" indicînd ceea ce semnifică; și o face nu convențional ci natural, potrivit cu cele precizate mai înainte asupra acestor lucruri, în desfășurarea de idei despre nume.

De asemenea pe „statornic" nu-l adaugă zadarnic cînd spune că el *este statornic semn al celor spuse despre ceva*; aceasta arată prin excelență caracterul specific al verbelor, de vreme ce nimic nu împiedică să fie enunțate și unele nume, ca viețuitor despre om, numai că ele nu fac parte dintre cele enunțate singure

și statornic, nici enunțate în ele înseși, fără de un verb precum „este“ sau „nu este“, nu alcătuiesc în chip firesc o rostire împlinită, pe cînd verbele, păstrîndu-și singure și statornic capacitatea lor proprie, se pot enunța pînă și despre ele înseși.

După ce ne-a spus acestea despre verb, el întreprinde să explice în continuare fiecare punct din cele rămase în teoria sa, și în primul rînd în chip firesc pe *semnifică în plus timpul*, ceea ce — fiindcă în chip necesar a fost lăsat deoparte, verbul deosebindu-se îndeajuns de nume — el a lămurit pe scurt, alăturînd un nume oarecare și un verb ce poartă asupra aceluiași lucru, „sănătatea“ și „însănătoșește“, precum și arătînd că numele nu dă nici o indicație de timp, pe cînd verbul se referă la o situație de așa fel cum o arătase mai înainte și care semnifica timpul. După aceasta, trecînd peste *neavînd nici o parte desprinsă* 41r
semnificativă, ca fiind îndeajuns de lămurit din cele spuse despre nume, ajunge la ceea ce urmează și spune că verbele sînt socotite ca reprezentînd pe *cele spuse despre altceva*, anume *despre un subiect sau ca fiind într-un subiect*. Acest lucru îl declară întrucît, atît dintre verbe ca și dintre nume, unele sînt socotite că se enunță ca revenind pe bază de substanță [ca substanțe secunde] celor despre care se enunță și ca fiind împlinitoare pentru acestea, ceea ce denumea el în *Categorii* „a se spune despre un subiect“, pe cînd celelalte revin ca accidente subiectelor, ceea ce denumea el „a fi într-un subiect“. Într-adevăr, așa cum enunțînd despre om atît că e „viețuitor“ cît și „alb“, care sînt nume, nu enunțăm totuși ambele

lucruri în același fel, ci pe „viețuitor" îl socotim ca fiind despre un subiect, omul, pe cînd pe „alb" îl enunțăm ca avîndu-și propria lui ființă într-un subiect — în același chip se va comporta și enunțarea făcută cu verbele. Căci atunci cînd spun „a umbla înseamnă a se mișca din loc" sau „a încălzi înseamnă a săvîrși o acțiune", este enunțat ca despre un subiect faptul de a se mișca pentru umblare și săvîrșirea unei acțiuni pentru încălzire, de vreme ce sînt mai generale decît ele, pe cînd dacă spun „Socrate se plimbă" sau „Platon citește", aici predicatul se enunță accidental despre subiecte. Așadar, ca să înfățișeze ambele specii de predicare a și spus el că statornic verbele obișnuiesc să se predice, adăugînd acest lucru, cum că uneori o fac despre subiect, alteori ca fiind în subiect. Iar această interpretare se potrivește, dacă textul este așa cum îl înfățișăm și după cum îl găsim
41v în cele mai multe dintre copii. Chiar dacă însă unii ar vroi ca locul din scriere să fie așa: *și totdeauna este semn al celor ce există, ca al celor spuse despre un subiect*, așa cum socotește filozoful Porfir, noi vom spune că aci *despre un subiect* a fost luat și în loc de „într-un subiect"; căci obișnuia ca uneori să califice pe a fi într-un subiect și prin a fi spus despre subiect. Așadar dintre acestea este de preferat prima versiune sau interpretare.

Faptul că verbele devin uneori și subiecte, ca „a filozofa" în propoziția „a filozofa este a avea un folos" și „a umbla" în „a umbla înseamnă a se mișca", precum și că, în acest caz, ele nu sînt luate ca verbe în vorbire ci tocmai ca substantive, motiv pentru care

li se și alătură lor articolul — a fost relevat mai înainte. Și, ca nu cumva să trebuiască să spunem că acțiunile și stările au naturi [substanțiale] și proprietăți, după care s-ar deosebi între ele, se spune că țin de alte lucruri, de cele ce acționează și suferă ceva, iar noi le semnificăm uneori ca și cum ar fi din sînul realităților și le privim ca avînd o natură anumită, alteori însă le privim ca subzistînd în jurul unor subiecte oarecare, și e necesar ca expresiile care semnifică existențele să fie calificate nume, pe cînd cele care arată raportul față de subiecte verbe. Astfel încît filozofarea, plimbarea, toate cele denumite de gramatici „aparemfata", în măsura în care semnifică în plus timpul sînt numite verbe și nu nume, dar, în măsura în care semnifică ceva subzistent oricum, vreau să spun înseși acțiunile și stările, și li se alătură un 42r
articol, care singur obișnuiește să fie pus în fruntea numelor, și în măsura în care nu întotdeauna posedă așezarea predicatelor, ceea ce Aristotel socotește caracteristic pentru verb, în această măsură sînt nume și nu verbe. Trebuie însă să mai stabilim că, chiar atunci cînd ele devin predicate, ca „a se mișca" în propoziția „plimbarea înseamnă a se mișca", sau expresia de „a avea un folos" în „filozofarea înseamnă a avea un folos", nu încape nici o diferență față de enunțarea numelor admise, ca de pildă cel de viețuitor. Căci ele nu pot să producă o vorbire desăvîrșită fără adaosul „este", sau „nu este", sau „se spune", sau „urmează să", în „urmează să spun", sau ceva din acestea. Atunci așadar cînd numele acestea sînt luate ca și cum ar privi situații reale, atunci se și face vădit ceva

despre cele semnificate prin ele, și întreprindem să enunțăm anumite verbe cu adevărat despre ele, așa cum obișnuim să facem cu numele veritabile. Însă aceste considerente sînt despre verbele cu forma de conjugare numită de către grămătici la infinitiv, prin care verbe singure obișnuim să semnificăm în chip principal acțiunile sau stările luate ca subiecte, atunci cînd e nevoie să se spună ceva despre ele. Dacă însă se creează un subiect și după celelalte forme de conjugare, cum este „însănătoșesc" în propoziția „însănătoșesc este verb", atunci trebuie știut că în acest caz nu despre însăși dispoziția semnificată facem vorbire, ci despre cuvîntul care o semnifică pe ea, analizîndu-l pe el ca atare și definind numele calificat prin acest cuvînt; căci și cuvintele fac parte dintre
42v realități și, deosebindu-le pe primele între ele ca și pe celelalte prin denumiri, semnificăm cînd unele, cînd altele. De aceea nu numai în cazul verbelor vei putea găsi o asemenea situație, ci și în cazul oricărui cuvînt, atît cu sens cît și fără. Căci spunem „o conjuncție, un articol sau un *knax* reprezintă un cuvînt fără sens". Însă Aristotel nu a spus că expresia ca atare a verbului [infinitivul] tinde întotdeauna să aibă un predicat, ci conținutul semnificat de ea, adică o acțiune sau o stare. De aceea a și spus așa, cum că *este statornic semn al celor spuse despre altceva.* — Dar acestea ajung.

În ce privește *verbul nedeterminat*, nu vom avea nevoie de multe cuvinte. Vom spune aceleași lucruri ca despre „numele nedeterminat", că nu s-a desprins cu totul de natura verbelor, lucru pe care Aristotel l-a dat de înțeles pe scurt, spunînd că *semnifică în plus*

timpul și statornic sînt spuse cu privire la ceva, și că, prin faptul de-a nu fi spus despre ceva anumit, întregul acesta este denumit verb nedeterminat. Atunci însă cînd ne spune că *pentru diferența aceasta nu e instituit nume*, el indică deosebirea dintre verbul nedeterminat și cel determinat. Pentru această deosebire, spune el, nu există denumire după care să putem preciza că verbul acesta nedeterminat este altceva, despre care să fie vorba, în afară de verb, așa cum prin deosebirea dintre nume și verb avem o denumire ce îngăduie tocmai de-a califica pe unul drept nume, pe altul verb. De vreme ce deci nu deținem astfel, pentru verb ca și pentru verbul nedeterminat, două nume care să ne poată arăta că primele sînt deosebite între ele, ci unul dintre ele și-a căpătat un nume, cel de a fi „verb", pe cînd celălalt a fost trecut cu vederea de 43r
către cei ce au instituit numele, neexistînd nici un astfel de cuvînt care să-l semnifice, el spune că pentru deosebirea în chestiune, adică pentru natura verbului nedeterminat, nu există nume în uz, dincolo de cel determinat, deși era cazul ca dătătorii de nume să o socotească demnă de o calificare proprie. Dînd el însuși un nume, a socotit că e cazul să-l califice drept *verb nedeterminat*, fiindcă *deopotrivă*, spune el, revine oricărui lucru, fie real, fie nu, el luînd pe revine în sensul de „se enunță cu adevărat"; căci nimic nu se opune să se enunțe cu adevărat ceva și despre ce nu e real, ca nerevenindu-i și nefiind firesc să-i revină, ca de pildă cînd spun „centaurul nu e sănătos", sau „nu e bolnav", de vreme ce e cu neputință să revină ceva inexistentului.

După aceasta, ne transmite care e diferența dintre verbe și formele lor de conjugare, așa cum o făcea în cazul numelor, și ne spune că pe cele rostite la timpul prezent, la orice persoană ar fi, le numește verbe, ca de pildă „însănătoșesc“, „însănătoșești“, „însănătoșește“, care țin de prezent în chip limpede și în sens larg (căci în prezentul de așa-zisa instantaneitate nu le-ar fi posibil nici să facă ceva nici să fie rostite), pe cînd pe celelalte, ce semnifică în plus timpul înconjurător (el consideră *înconjurător* ce e trecut și ce e viitor, ca învăluind prezentul), le numește forme de conjugare ale verbului, ca fiind născute prin transformarea celor rostite pe baza verbelor la timpul prezent. Astfel că verb în chip principal este numit cel al timpului prezent și semnificînd ceva determinat.
43v Dacă însă și aci ar fi o nedumerire: pentru ce Aristotel n-a pus de la început aceste diferențe în definiția verbului?, noi vom spune că n-a făcut-o nu dintr-o lipsă, cum spune Herminos, a definiției redate la început, ci că și la verb există, pentru filozof, mai multe semnificații, unul fiind sensul definiției redate la început, altul cel pe care îl descrie filozoful prin adaosurile de acum. Într-adevăr s-ar putea găsi că în trei feluri este spus „verb“ de către Aristotel: fie orice cuvînt ce semnifică în plus timpul, cuvînt la care nici o parte nu e semnificativă separat și care e întotdeauna spus despre altceva, așa cum a fost definit la început, o semnificație potrivit căreia ar fi verbe și cele nedeterminate ca și formele de conjugare ale verbului; fie orice cuvînt ce semnifică în plus prezentul, ca singurul timp, și ce arată ceva determinat, semnifi-

cație care ne e dată prin cele spuse acum chiar; fie
orice cuvînt ce alcătuiește un predicat în propoziție,
așa încît, pe baza acestui sens, cuvinte ca „frumos“,
„drept“, „alb“ și „viețuitor“, dacă sînt luate ca predi-
cate, sînt socotite verbe, lucru care nu avea loc după
nici unul din sensurile anterioare. Faptul că el cunoș-
tea și acest sens al verbului îl indicase încă de la
începutul acestei lucrări, cînd spunea: „așadar numele
înseși și verbele seamănă cu gîndul lipsit de îmbinare
și diviziune; ca de pildă « om » sau « alb », în cazul
că nu se adaugă ceva“. Dar și în cele ce urmează vom
găsi același gînd al său cu privire la aceasta, cînd
spune: „preschimbîndu-se locul numelor și verbelor,
se semnifică același lucru“. Într-adevăr spunînd acest 44r
lucru îl preschimbă pe „om“ cu „alb“, unul ca fiind
nume, celălalt ca fiind verb. Dacă așadar în propoziția
ce sună: „omul este alb“ cuvîntul de „om“ este luat
ca nume, cum a fost luat la început, e evident că „alb“
poate fi ceea ce e luat ca verb; de asemenea în propo-
ziția răsturnată față de prima și care a luat ca subiect
pe „alb“ pe cînd „om“ e făcut predicat, e evident că
despre „alb“ se va spune că e nume, iar „om“ verb.
Numai că această categorisire este nefirească, așa
cum facem spunînd că atributul om se întîmplă să
revină stăpînului; de aceea nu ai putea spune că în
chip principal este de socotit „omul“ verb, în timp ce
„alb“ ar fi nume, căci primul nu se enunță în chip
firesc despre acesta din urmă. În schimb atunci cînd
vom enunța pe „alb“ despre „om“, categorisirea aceas-
ta va avea loc în chip firesc și predicatul va fi numit
normal verb, întrucît el indică la ce anume participă

omul și se enunță natural despre el ca subiect. Acestea fiind deci precizate, să cercetăm ce spune Aristotel în continuare despre verb.

p. 16^b 19. *Verbele enunțate, luate ca atare, sînt nume și semnifică ceva (căci cel care vorbește fixează gîndirea, iar cel care ascultă e reținut de sensul lor), dar ele nu semnifică încă dacă lucrul este ori nu; căci nici „a fi" nici „a nu fi" nu este semn al lucrului, chiar dacă spui „este" pur și simplu. Într-adevăr, în el însuși nu reprezintă nimic; însă indică în plus o sinteză, pe care fără componente n-o poți concepe.*

Transmițîndu-ne, prin cele spuse mai sus, atît
44v definiția comună cît și mai specială a verbului, el vrea să arate prin cele de mai sus cum se comportă verbele în ce privește înțelesul lor de adevăr ori falsitate, spunînd încă de la început — acolo unde menționa relația între ele a lucrurilor, gîndurilor și cuvintelor, atunci cînd vorbea în general despre toate cuvintele simple — cum că ele seamănă cu gîndurile fără îmbinare și diviziune, nefiind indicatoare de adevăr, nici de falsitate; dar acum el urmărește să stabilească mai lămurit acest lucru, arătînd că ceea ce prin excelență pare să fie susceptibil de adevăr și falsitate, printre cuvintele simple, vreau să spun verbul, nu semnifică totuși nici pe unul nici pe cealaltă. Căci pe una din părțile de vorbire, numele, o indicase la cuvinte simple — chiar dacă era prin excelență compusă, ca numele de „Kallippos" sau „capră-cerb" — drept semnificînd o natură anumită ori un gînd, nu însă unul adevărat ori fals, dacă nu i se adăuga un verb. Argu-

mentînd la fel, pentru verb ne propune aceleași teze, cum că semnifică anumite acțiuni sau stări, dar nu indică adevărul ori falsitatea, în cazul că nu se îmbină cu el un nume, și spune: *verbele enunțate, luate ca atare, sînt nume și semnifică ceva*, spunînd *nume* în loc de „ceva cu sens“, ceea ce l-a făcut să introducă pentru claritate pe *semnifică ceva*. Apoi, o dată stabilit acest lucru, cum că verbele semnifică anumite lucruri, el continuă cu *cel care vorbește fixează gîndirea, iar cel care ascultă e reținut de sensul lor*, spunînd fie că, de pildă, depășim ideea verbului „însănătoșește“, în comparație cu lungimea rostirii, și că, după cum e desfășurată ideea, prin exprimarea ei, cunoaștem pe 45r
deplin verbul rostindu-l ori auzindu-l, fie că, în cazul celui ce întreabă „ce face, întîmplător, Socrate?“, cu un gînd șovăitor și întru cîtva în plină nesiguranță, din cauză că are în minte mai multe lucruri ce-i pot reveni aceluia, nu îi e dat lămurit să știe cum că acest lucru e cel ce revine, iar cel ce întreabă, ca și cel ce răspunde „umblă“ sau „vorbește“, și-a fixat gîndirea, părăsind nedeterminarea, întrucît cel ce a întrebat, ca și cum ar fi avut mai înainte gîndirea nesigură și nedeterminată, auzind răspunsul dat prin verb s-a fixat [și el]. Deci în chip lămurit verbul rostit a însemnat ceva, de vreme ce prin rostirea sa s-au întîmplat acestea; iar unul a săvîrșit un act pronunțînd verbul (căci a fixat gîndul întrebătorului) pe cînd celălalt a înregistrat ceva, auzind, căci s-a oprit. În concluzie, faptul că verbele au înțeles este evident.

Dar ele nu semnifică încă, spune el, *dacă lucrul este ori nu*. Iar pentru el „este“ reprezintă afirmația, pe

cînd „sau nu“, negația, sau mai degrabă: „este“ reprezintă adevărul, „sau nu“, falsitatea. Căci acela care spune cum că cele reale sînt, acela în chip firesc rostește adevărul, pe cînd cel ce spune că nu sînt, rostește falsul. Deci, spune el, verbele semnifică ceva, starea sau acțiunea, în schimb adevărul ori falsitatea nu le semnifică defel. Iar el adaugă, adîncind lucrul, următoarele: *căci nici „a fi“ nici „a nu fi“ nu este semn al lucrului*. Însă aceasta este o dovadă izvorînd din faptul că verbele mai degrabă nu sînt susceptibile de adevăr și falsitate. Căci dacă verbele principale și mai comune, cele în care se rezolvă toate celelalte și
45v care indică în chip nemijlocit însuși faptul de a exista ori nu a exista, spuse fiind ca atare nu adeveresc sau tăgăduiesc, atunci încă mai puțin celelalte verbe nu vor fi susceptibile de așa ceva; dacă unul n-o face, nici al doilea. Drept cele mai principale dintre verbe el ia pe „este“ și „nu este“, pe care le exprimă prin *a fi* și *a nu fi*, în măsura în care fiecare dintre verbe, putîndu-se reduce la participație, este și unul din aceste două; cele determinate se reduc la forma cu „este“, cele nedeterminate la forma cu „nu este“, ca de pildă „aleargă — este alergînd“, „însănătoșește — este însănătoșind“, „nu aleargă — nu este alergînd“, „nu însănătoșește — nu este însănătoșind“. Dacă așadar verbele acelea [„a fi“ și „a nu fi“] sînt astfel încît nu reprezintă adevărul ori falsitatea, cum oare ar avea rost să spunem că indică adevărul sau falsitatea prin ele însesi cele care le sînt ulterioare și care semnifică în general existența sau non-existența doar prin participarea la cele dintîi? Dar faptul că „este“ și „nu

este" nu semnifică prin ele înseși adevărul sau falsitatea poate fi făcut vădit și de aici: cine spune „este, este" sau „nu este, nu este" de nenumărate ori nu semnifică pe nici unul din acestea, ci stabilește și el lucrul în chip similar, prin acceptarea faptului că e mai principală decît „este" ființa reală, de la care s-a trecut la „este" și „nu este". Într-adevăr, Aristotel spune că nici „ființa", un nume fiind, și nici verbul „este", dedus din ea, nu sînt semne ale lucrului, adică nu sînt indicatoare cum că lucrul este cu adevărat, spuse fiind așa goale, cînd le rostim ca atare. Căci și „este" înseamnă ceva dacă e spus ca atare, și „ființa" la fel, dar nici unul nu se instituie pe sine și nu proclamă faptul de-a exista, chiar dacă l-ai rostit de o mie de ori, așa încît să poată indica ceva adevărat
ori fals. Singure — așa cum s-a mai spus — rostirile 46r
alcătuite din nume și verbe sînt prin firea lor făcute să primească adevărul ori falsitatea, pe cînd fiecare din acelea, vreau să spun ființa și este, e ceva simplu și străin de orice astfel de compunere.

Dacă așadar citatul este așa cum îl înfățișăm, *căci nici „a fi" nici „a nu fi" nu este semn al lucrului*, vei găsi interpretarea dată drept singura de menținut, însă dacă e așa cum scrie Porfir, *căci nu este semn al lucrului pentru faptul de-a fi ori a nu fi*, atunci, chiar dacă se ajunge la prima versiune și interpretare, s-ar putea spune în general despre toate verbele cum că semnifică — așa cum s-a arătat — dar nu adevărul și falsitatea, ceea ce el a făcut vădit prin *dar ele nu semnifică încă dacă lucrul este ori nu*; iar cauza acestui lucru el o redă prin *căci nici „a fi" nici „a nu fi" nu*

este semn al lucrului. Aceasta înseamnă: verbul în sine nu semnifică existența ori inexistența lucrului indicat de el, căci doar dacă ar face aceasta ar fi susceptibil de falsitate și adevăr. Cine spune „umblă" a dat de înțeles o anumită acțiune, dar n-a spus despre ea nici ceva adevărat nici ceva fals, în cazul că nu se adaugă un subiect, prin revenire ori nerevenire la care faptul de a umbla va alcătui o vorbire adevărată ori falsă. Așadar spusa *căci nici „a fi" nici „a nu fi" nu este semn al lucrului* înseamnă tot una cu faptul că verbul spus ca atare nu semnifică nici că există lucrul — adică ceea ce este semnificat de verb — așa cum face afirmația, nici că lucrul nu există, ceea ce se arată prin negație.

Acestea sînt spuse, așadar, în chip general cu privire la orice verb. Cît despre *chiar dacă spui „este" pur și simplu*, ar putea fi lămurit pe baza explicației cum că nici un verb nu e mai degrabă susceptibil de adevăr ori de falsitate. Însă cum oare s-ar putea preciza așa ceva despre el [despre verb], dacă nu iarăși prin mijlocirea lui „este", formă care, derivată de la „a fi", „ființă", este comună tuturor verbelor? În continuare el adaugă: *într-adevăr, în el însuși nu reprezintă nimic*; iar despre ființă spune că nu e *nimic*, nu în sensul că ar fi un cuvînt fără înțeles, nici ca fiind enunțat omonimic despre lucruri, ci să nu *este nimic* nici adevărat nici fals. Însă *indică în plus o sinteză pe care fără componente nu o poți concepe*. Aceasta înseamnă: devine o parte a sintezei, ca de pildă a celei ce sună „ființa este", cu privire la care se consideră adevărul ori falsitatea, o sinteză care nu poate

fi gîndită *fără componente*, aceasta înseamnă fără cele simple. Teza este așadar evidentă. Cît despre faptul că ființa adaugă la sens sinteze, și nu numai acest lucru dar fiecare sinteză a cuvintelor simple, nu pare a fi fost spus în felul în care se spusese că verbul semnifică în plus timpul, ci e spus în loc de a semnifica „pe lîngă altceva diferit", adică a semnifica, împletit cu ceva diferit, o sinteză susceptibilă dintru început de falsitate și adevăr, sinteză pe care trebuie s-o prefigureze componentele simple. Dacă însă cineva n-ar accepta această explicație a lui „a semnifica în plus", trebuie să dea crezare lui Alexandru din Afrodisia, care spune că: *în el însuși într-adevăr nu reprezintă nimic*, precum și celor ce urmează cu privire la *este*. 47r
Aristotel arată din nou, după ce vorbise despre ființă între timp, că nici ea nu poate însemna, atunci cînd e spusă ca atare, adevărul și falsitatea, și declară că acest „este" sau „nu este" (căci același argument este valabil pentru fiecare) rostit în sine nu e firesc făcut să însemne ceva adevărat ori fals, dar că, fiind un nume [cînd e la infinitiv], ca și celelalte verbe, are virtutea de-a semnifica în chip principal participarea sau lipsa de participare la ființă, iar potrivit cu vorbirea secundă [gramaticală], de a semnifica și împletirea unui predicat anumit cu subiectul, prin adăugarea sa conduce la vorbirea deplină și cu înțeles fie de adevăr fie de falsitate. Chiar dacă „este" se enunță direct despre subiect, el semnifică o înlănțuire a subiectului cu ființa, ca de pildă „Socrate, ca fiind ceva, este", pe cînd „nu este" semnifică diviziunea, și ambele pot da o sinteză. Lucrul acesta apare și în

Despre suflet, cînd se afirmă: „și cel ce spune că ceva nu e alb a făcut sinteza între a nu fi alb și subiect".

După ce ne-a dat teoria părților de vorbire, a numelui și a verbului, Aristotel trece, în cele ce urmează, la compunerea lor și spune:

p. 16ᵇ 26. *Rostirea este o glăsuire semnificativă și convențională, în care unele dintre părți sînt semnificative izolat, ca parte de vorbire însă, nu ca afirmație sau negație. Spun că, de pildă, „om" înseamnă ceva, dar nu faptul că el este sau nu este; totuși va fi o afirmație sau o negație dacă i se adaugă ceva. În schimb o singură silabă din cuvîntul „omul" nu înseamnă nimic, cum nici în cuvîntul „șoarece" „șoa" nu înseam-*
47ᵛ *nă ceva, ci este doar o glăsuire. În cele compuse partea înseamnă, este drept, ceva, dar nu prin ea însăși, cum s-a arătat mai sus.*

Din ce pricină — împotriva celor făgăduite la început — nu tratează, îndată după cele spuse despre nume și verb, despre negație și afirmație, apoi despre enunțare și în fine despre rostire, ci răstoarnă, expunîndu-le, ordinea după care făcuse, în introducerea la această carte, enumerarea lor ca teme necesare de înfățișat — s-a vorbit mai înainte. Dintre cele ce ne rămîn de spus pentru prezentarea caracterului propriu al definiției [de mai sus], adîncind lucrurile, trecem peste *glăsuire* și *semnificativă*, ca fiind lucruri prea lămurite și preluate dinainte în definițiile părților de vorbire. Cît despre *convențională*, spunem că este luat drept cunoscut din cele spuse despre nume ca fiind pe bază de convenție (în cazul verbului, ca fiind la

fel) și drept ceva la locul său puțin mai jos, după ce se va fi înlăturat argumentul ce pare a stabili contrariul, cum că nu e prin instituire ci prin natură, un adaos însă grabnic rezolvat în distincția ce urmează. Căci *în care unele dintre părți sînt semnificative izolat* aparține doar vorbirii articulate constituite de convenția noastră. Faptul de-a avea părți cu sens deosebește rostirea de părțile ei singure, de nume și de verb, întrucît la acestea nici o parte nu avea înțeles, 48r
pe cînd la rostire unele părți au, în speță numele și verbele sînt cu înțeles. De altfel el nu spune pur și simplu: părțile rostirii luate ca atare sînt cu înțeles, ci *unele părți*, prin faptul că în enunțări se aflau și particula negativă, articolele, conjuncțiile, ca atunci cînd spun „omul e un viețuitor" sau „Socrate șade, pe cînd Platon se plimbă". Căci acestea se numesc [și ele] părți de vorbire în sens mai larg, dar sînt nesemnificative, considerate fiind separat. Și nu numai acestea, ci și părțile numelor și verbelor nu par mai puțin să fie și părți ale rostirii alcătuite din ele, dar sînt întru totul nesemnificative, așa cum s-a spus de cîteva ori. Aici deci se arată că unele părți din rostire sînt cu sens.

Pe de altă parte el declară că e ceva cu înțeles *ca parte de vorbire însă, nu ca afirmație*. Iar cuvîntul simplu este o vorbire, cum arătam și mai înainte, atunci cînd e luat ca o parte din rostirea enunțiativă. Aristotel o arată limpede în cele ce urmează, spunînd: „așadar numele sau verbul trebuie privite doar ca spuse, întrucît nu se poate afirma că ele indică ceva, prin cuvînt, în așa fel încît să facă o enunțare".

Deoarece, așadar, orice rostire posedă anumite părți cu sens — iar acestea în cazul unor rostiri se întîmplă să fie cuvinte simple, despre care arătam că în propoziții se numesc spuse, dar în cazul altor rostiri sînt întregi afirmații și negații, cum sînt de pildă, în enunțarea ce spune că „Socrate stă și Platon nu stă", partea „Socrate stă" sau „Platon nu stă" — înseamnă că unele rostiri, avînd ca părți afirmații și negații, posedă și „spuse" din care s-au produs ele, pe cînd alte ros-
48v tiri, conținînd spuse, nu au defel și afirmații sau negații. Din motivul că întotdeauna există în rostiri o parte cu semnificație, filozoful a și adăugat acestea, pentru ca nu cumva, din moment ce el însuși consideră că anumite rostiri au drept părți afirmații și negații, să admitem că părțile vorbirii trebuie să fie într-astfel cu sens încît să semnifice că un lucru se atribuie sau nu se atribuie altuia, ci pentru ca să înțelegem că partea vorbirii trebuie considerată ca indicatoare, numai, și arătînd în speță o natură sau acțiune oarecare. Faptul că unele din părțile vorbirii sînt semnificative nu trebuie defel conceput în sine, prin opoziție cu articolele, conjuncțiile și cele asemănătoare lor, ci trebuie ținut seamă de tot ce urmează, anume că unele dintre părți sînt semnificative ca spuse — spre deosebire de părțile compuse și rostite dinainte ca o enunțare, ca și cum toate părțile existente ale vorbirii ar fi semnificative, dar unele în modalitatea enunțărilor și considerate în chip necesar în orice vorbire, pe cînd altele în modalitatea enunțărilor dar neputînd fi luate în considerație în vorbirile simple — pentru ca și acestea să se armonizeze doctrinei de

ansamblu, atît a lui Aristotel cît și a lui Platon, asupra părților de vorbire divizate în nume și verbe.

Nu trebuie să surprindă că socotim a nu fi cazul să se numească părțile numelor și verbelor părți principale alcătuitoare pentru acestea. Căci în cazul tuturor lucrurilor organizat alcătuite, obișnuim să dăm sens fiecăreia dintre părți pe baza adaptării ei la întreg, așa cum de pildă lemnul cel scurt, desprins de cîrma
navei, sau cel de la fundul vasului nu-l numim parte 49r
a lor, căci nu-l mai rostim ca raportat la navă. La fel și cu celelalte obiecte artificiale ori naturale. Bineînțeles, noi numim silabe primele unități [formate] din combinarea literelor, dar spunem că numele e trisilabic ca raportînd fiecare unitate simplă la ceea ce e în chip propriu compus din ele. De altminteri părțile numelor și verbelor nu ar putea fi numite părți ale lor decît ca sunet, dar nu ca avînd vreo capacitate semantică; de aceea s-a și spus mai înainte că nici o parte de-a lor nu e semnificativă separat. Astfel că și față de vorbire, ele înseși [silabele] pot fi socotite și nu pot fi drept părți. În schimb numele și verbele, prin faptul că alcătuiesc, cu sinteza lor specifică, nu numai expresia sonoră dar și sensul rostirilor și prin aceea că ele au, primele, capacitatea de a semnifica, se pot numi totodată în chip firesc părți prime ale vorbirii. De aceea și Socratele din *Cratylos* declară că numele este cea mai mică parte a vorbirii, acel nume în speță enunțat în comun pentru nume propriu-zis ca și pentru verb.

Dacă însă cineva ar fi nedumerit, cum oare socotim că orice rostire își are partea ei cu înțeles, deși

vedem că, în ce privește rostirea numită vocativă, ajunge chiar un singur caz al unui nume, ca de pildă „Hector" (căci de o altă rostire, cea enunțiativă, ține ce urmează, „fiindcă tu...")[2] sau „Mentor" („apără, bărbate", care urmează ține de imperativ, iar nu de vocativ)[3], atunci vom dezlega nedumerirea spunînd
49v că invocarea sau chemarea se produce și printr-un singur nume rostit pe baza cazului vocativ, dar că nu este o adevărată vorbire vocativă decît dacă e o reuniune de mai multe nume ori cazuri rostite așa, ca de pildă „o, fericite Atrid"[4] și „o, Nestor al lui Neleus"[5] și cele asemănătoare cu ele, de vreme ce nu sînt același lucru numele și rostirea.

Spunîndu-ne că partea vorbirii este cu înțeles ca spusă și nu ca afirmație, el nu a mai adăugat că „nu e și ca negație", deoarece e limpede că, neconsiderînd părțile vorbirii ca afirmații ci drept simple cuvinte, cu atît mai mult, nu putea să le ia drept negații, de vreme ce în chip necesar în negație este cuprinsă și afirmația. Explicînd pe de altă parte el însuși acestea, ia un exemplu de spusă, anume „om", și declară că *înseamnă ceva, dar nu înseamnă faptul că el este sau nu este*, adică nu reprezintă o afirmație ori negație. Lucrul acesta el îl face mai limpede, adăugînd: *dar va fi o afirmație sau o negație dacă i se adaugă ceva*, în speță un verb, fie afirmativ, fie negativ. Astfel că și de aci

---

[2] Homer, *Iliada*, VI, 429.
[3] *Id.*, *Odiseea*, XXII, 208.
[4] *Id.*, *Iliada*, III, 128.
[5] *Id.*, *Odiseea*, III, 78.

e vădit că, partea vorbirii fiind cu înțeles, prin însuși faptul că e semnificativă Aristotel o numește spusă. Faptul că vorbirile diferă de cuvintele simple prin aceea că au părți semnificative, el îl declară menționînd că *în schimb o silabă din cuvîntul „omul"*, subînțelegînd și: în general, *nu înseamnă nimic*. Căci la: *spun că, de pildă, „om" înseamnă ceva*, trebuie pus alături *în schimb o silabă din cuvîntul „omul"*. Însă stabilind din nou acest lucru, anume că părțile cuvintelor simple nu sînt semnificative ca atare, el face și aici precizarea prin exces, spunînd *cum nici în cuvîntul* 50r
„șoarece", „șoa" nu înseamnă ceva ci este doar o glăsuire, adică „șoa" spus ca atare ar putea semnifica ceva, dar atunci cînd îl iei ca parte din „șoarece" este cu totul lipsit de înțeles, iar *acum*, așa cum se petrece în considerarea lui ca parte, este doar un sunet, nediferind defel de sensul nesemnificativ. În cazul cuvintelor simple, așa cum s-a spus și mai înainte, părțile nu ar putea fi defel semnificative, ca în cazul cuvîntului „om" ori „șoarece". Căci în cazul acestuia din urmă, partea „șoa" nu a dat numele de șoarece ca fiind combinată cu o alta, ci doar întîmplător ar putea fi ceva cu sens, întrucît luată ca parte a cuvîntului cu sens de șoarece nu înseamnă nimic, nici măcar închipuit. Într-adevăr, nimeni care ar auzi „șoa" nu s-ar gîndi la vreun nume corespunzător, cum se întîmplă că, auzind „Kallippos" sau „capră-cerb", nu-i rămîn neinteligibile partea „(h)ippos" [cal] sau „capră". Așa se întîmplă deci la cuvintele simple. În cele *compuse din părți*, spune el, *partea înseamnă, e drept, ceva* [tinde să însemne ceva], *dar nu prin ea însăși*, cu alte

cuvinte părțile par a fi cu sens, deoarece și apare o dată cu ele în chip limpede o anumită combinație de cuvinte, chiar dacă altul este gîndul, ca și lucrul semnificat prin ele, în realitate însă nici ele nesemnificînd nimic dacă sînt spuse ca atare. Rezumînd, verificarea ar putea fi aceasta: dacă sunetele sînt semnificative, luate fiind ca atare, așa cum s-ar putea întîmpla cu „șoa“, atunci cînd devin părți ale unor nume ele sînt
50[v] total nesemnificative dacă le desprindem de întregul respectiv, iar astfel ce mai merită să fie spus despre una din silabele cuvîntului „omul“, sau despre alte părți ale cuvintelor, toate cîte, fără sensul luat în nume, nu se dovedesc a semnifica nimic? Aceste lucruri sînt deci evidente. Dar trebuie, pe baza celor spuse aci, să apreciem că Aristotel nu se gîndește să numească *logos* doar gîndirea desăvîrșită, independentă și împlinită, ci și pe cea cu lipsuri. Căci toate cele spuse despre logos se potrivesc și acesteia.

p. 17[a] 1. *Orice rostire însă este semnificativă, nu ca instrument firesc al cugetului, cum s-a arătat, ci prin convenție; dar nu oricare este enunțiativă, ci doar aceea căreia îi revin adeverirea și neadeverirea. Însă nu le revin tuturor; de pildă rugămintea este o rostire, dar nu e nici adevărată nici falsă. Așadar aceste feluri de rostire trebuie trecute cu vederea, căci cercetarea lor este mai potrivită retoricii și poeticii; acum este vorba de teoria rostirii enunțiative.*

Prin cele de mai sus, Aristotel combate un anumit raționament care ar încerca să demonstreze că vorbirea nu e prin convenție, ci prin natură. Care este

însă acel raționament? Vorbirea, spune el, este un mijloc al capacității noastre de emisiune sonoră, capacitate ce e naturală; prin acest mijloc dat, noi semnificăm unii către alții tot ce vroim. Orice organ care ține de o capacitate naturală este el însuși natural, așa cum ochii, organe fiind ale capacității noastre de vedere, sînt naturali și ei, iar nu un produs artificial, sau așa cum urechile țin de capacitatea de a auzi, și altele de alte facultăți. Vorbirea deci ar fi naturală, ea neavînd nimic care să țină de invenția noastră. Două fiind, așadar, premisele adoptate în silogismul de față, Aristotel acordă majora, cea care afirmă că orice organ al unei capacități naturale este natural, în schimb atacă minora, cea care afirmă că vorbirea este un mijloc [organ] al capacității noastre de emisiune sonoră. Trebuie atunci spus care anume este organul capacității de emisiune sonoră, de vreme ce aceasta, naturală fiind, are nevoie de un organ, ca oricare alta dintre capacitățile naturale, și trebuie spus ce repre- 51r
zintă față de el vorbirea, de vreme ce spunem că nu este organ și că nu e prin natură, ci prin convenție. În ce privește organele capacității de emisiune sonoră, ele sînt plămînul și artera numită trahee. Acestea sînt pentru sunetul simplu, iar pentru limbaj există limba și cerul gurii, ca și celelalte așa-numite organe fonetice sau lingvistice. Vorbirea este un produs al ei [al capacității], manifestîndu-se printr-o punere în mișcare a acestor organe. De aceea nici nu e necesar ca vorbirea să fie ceva natural. Nimic nu interzice ca produsele capacităților naturale să fie prin convenție, așa cum se întîmplă în cazul dansului: căci existînd în noi o

capacitate naturală de a ne mișca din loc, dansul ca produs al acestei capacități este prin convenție; și într-adevăr, cel ce-și mișcă în dans mîinile poate semnifica un lucru ori pe cineva, să spunem pe Ahile, prin aceea că indică și manifestă în chip felurit unele sau altele dintre cele întîmplate lui. Așadar, la fel cum deplasarea în spațiu este naturală, pe cînd dansul este instituit și prin convenție, și la fel cum lemnul e natural dar ușa e fabricată, tot astfel și emisiunea sonoră este naturală, pe cînd semnificarea prin nume și verb sau prin vorbiri alcătuite din acestea, ca avîndu-și realitatea lor pe baza materiei sunetului nemodulat dar fiind create de către gîndirea noastră, are loc prin convenție iar nu natural. Și capacitatea de glăsuire, care e instrument al facultăților sufletești din noi, al celor de cunoaștere și apetitive, pare să aparțină omului prin natură, la fel ca celorlalte viețuitoare, pe cînd faptul de a se folosi de nume și verb, sau de rostirile compuse din ele în vederea semnificării, care nu sînt
51v prin natură ci prin instituire, se ivește la om în chip distinct de viețuitoarele neraționale, deoarece acesta singur dintre viețuitoare are parte de un suflet înzestrat cu spontaneitate și capabil să făptuiască după un meșteșug, în așa fel încît și în procesul de glăsuire se învederează capacitatea lui tehnică. Aceasta o ilustrează rostirile alcătuite în vederea frumosului, cu sau fără măsură ritmică.

Faptul că deci vorbirea și părțile ei, atît numele cît și verbul, sînt pe bază de convenție se demonstrează pe multe căi; însă de vreme ce afirmăm că vorbirea este instrument de semnificare și a gîndurilor și a

lucrurilor, trebuie spus cine poate fi subiectul ce se folosește de ea ca de un instrument. Este limpede cum că e sufletul gînditor: căci a se folosi de vorbire este doar lucrarea acestuia. Față de felul cum poate vorbirea, prin convenție fiind, să fie totodată instrument al unei capacități naturale anumite, dacă el ar părea surprinzător cuiva, dat fiind principiul menționat că este prin natură tot ce e instrument al unei capacități naturale — față de aceasta, vom spune că e uimitoare în noi tocmai capacitatea logică și tehnică, întrucît pune în joc și o natură separată de orice corp. Că însă acestea îi par așa, spunem noi, lui Aristotel însuși, o arată cele afirmate de el la capătul cărții a doua a *Fizicii*, cu privire la faptul că viețuitoarele neraționale, lipsite de gîndire, activează nu după meșteșug ci prin natură, ca și cum meșteșugul ar proveni la noi dintr-o capacitate rînduită deasupra naturii, ceea ce ne spune în locul unde afirmă că nu prin meșteșug ci printr-o înzestrare își face privighetoarea cuibul și păianjenul plasa. Ca altceva să însemne dovezile din *Despre suflet* că intelectul este separat de corp? Prin urmare, nu e defel uimitor că sufletul, acționînd prin capacitățile naturale, se folosește și de instrumentele naturale ce revin necesar acelor capacități și își face alte instrumente tehnice, în vederea activităților proprii. Așa cum, spre a salva trupul și a respinge pe dușmani, el se folosește de instrumentele naturale ale capacității de deplasare în spațiu, care e firească, adică de mîini și de picioare, dar în același timp se folosește și de instrumente fabricate, de sabie și scut; și după cum în cazul agriculturii, al construcțiilor și

al celorlalte activități practice și creatoare face la fel — deopotrivă și în cazul semnificării [prin vorbire] sufletul se folosește pe de o parte de mijloacele naturale ale capacității de emisiune sonoră și de exprimare, de plămîn, de limbă, de cerul gurii, de dinți și de buze, dar pe de altă parte se folosește de vorbire sau de părțile de vorbire, creîndu-le artificial și pe bază de convenție, drept instrumente ce urmează a fi de semnificare, dîndu-le naștere și lor din materia naturală pe care o reprezintă vocea, așa cum este produsă sabia din fier și cîrma corăbiei din lemn.

După ce Aristotel ne-a arătat, pînă aici, care sînt elementele vorbirii, adică numele și verbul precum și
52v rostirea propriu-zisă, în general, alcătuită din ele, care toate dau naștere oricărui limbaj — el trece în continuare, potrivit cu cele precizate de la început, la teoria vorbirii enunțiative, pe care am socotit-o una din formele de rostire simplă, cum sînt cea vocativă, cea rogativă, cea interogativă și cea imperativă, fiecare dintre ele împlinită și semnificînd prin ea însăși o gîndire completă. Căci la fel cum „sufletul este nemuritor“ a indicat ceva, tot așa fac și: „oameni buni!“, sau „de-am filozofa!“, sau „cînd vii?“ și „pleacă de aci!“. Dar celelalte, spune el, nu se potrivesc cercetării propuse, ce privește pe filozof și dialectica, ci țin de teoria proprie retoricii și poeticii, întrucît cei ce se îndeletnicesc cu fiecare dintre acestea se apleacă asupra spuselor luate ca atare, retorii preocupîndu-se de ritmurile spuselor, de perioade și de figuri de stil, în timp ce grămăticii o fac cu privire la rațiunile și formele primelor expresii, la configu-

rațiile și transformările lor, la declinări și toate celelalte; iar în plus primii obișnuiesc să facă imitații de vorbire, evocînd pe ceilalți, poruncind, întrebînd sau negîndu-se, ba adesea ei pun în joc și pe socoteala proprie asemenea demersuri, spunînd: „Mai întîi, o, atenieni, mă rog tuturor zeilor și zeițelor“, sau: „Răspunde aci, cu mine de față.“ Cei așadar care se preocupă de aceste două discipline și care își iau drept temă de teoretizare spusele cercetează fie numai 53r
aceste specii de rostire, în afara celei enunțiative, fie și cîte o alta, și dau pentru fiecare dintre ele clasificări, uneori în număr finit, alteori la nesfîrșit, dar de cele mai multe ori în cazul fiecăreia trecerea se face de la un număr limitat sau de la unu, la infinit. Căci așa ceva se potrivește să ia în considerare specialistul, în legătură cu lucrurile supuse cercetării sale, după cum precizează Socratele din *Philebos*. Însă se poate constata că această preocupare revine retoricii și poeticii nu de la sine, ci de la arta vorbirii în general, despre care a tratat divinul Platon după palinodia din *Phaidros*, artă a cărei operă este să cerceteze atît principiile poeticii, cît și ale retoricii. Întreprinderii propuse acum, declarăm, i se potrivește doar teoria rostirii enunțiative, deoarece am spus mai înainte că se vor da principiile științei demonstrative, iar pe cel ce se preocupă de acestea nu trebuie să-l rețină nici o altă specie de rostire decît cea enunțiativă, care singură convine filozofului, ca luînd în considerare demonstrația, și care e necesară pentru conceperea acesteia, numai prin ea fiind posibil să se cunoască în chip exact natura lucrurilor.

Într-adevăr, îndoit fiind raportul vorbirii, după diviziunea filozofului Teofrast: față de ascultători, cărora le semnifică ceva, și față de lucruri, cu privire la care cel ce vorbește urmărește să convingă pe ascultători, în legătură cu raportul vorbirii față de ascultători se ivesc poetica și retorica, deoarece activitatea lor constă din alegerea cuvintelor celor mai deosebite iar nu a
53v celor de rînd și mai folosite, și din a le împleti armonios unele cu altele, așa încît prin ele și prin ce rezultă din ele — ca din punerea în lumină a farmecului și a celorlalte aspecte, de pildă lungimea și conciziunea vorbirii, toate puse în joc la momentul potrivit — ascultătorul să poată fi atît impresionat, cît și subjugat de o convingere. În schimb filozoful se va preocupa în prim rînd de raportul vorbirii față de lucruri, combătînd falsitatea și dovedind adevărul, pentru fiecare din ele propunîndu-și să corecteze cîte o enunțare îndoielnică prin enunțuri evidente.

Înainte de a trata despre această rostire enunțiativă ea însăși, care se asociază tuturor celorlalte specii de vorbire pe baza faptului că indică ceva, și de a spune de ce natură este și cum diferă de celelalte specii de rostire, Aristotel ne declară cum că *nu oricare este enunțiativă, ci doar aceea căreia îi revin adeverirea și neadeverirea*. Trebuie stabilit de la început că, prin acestea, el dă definiția vorbirii enunțiative fără a fi avut nevoie în plus de afirmație și negație pentru teoria respectivă, ceea ce a făcut mai tîrziu pe unii să creadă că enunțarea se divide în afirmație și negație în felul în care se divid omonimele în sensurile lor diferite, iar nu în felul cum se divid genurile în specii.

Totuși, care ar putea fi definiția unui cuvînt omonim care nu ar semnifica nici o natură comună? Dacă însă și pentru definiția afirmației și negației se ia enunțarea, atunci cînd se va spune că „afirmația este enunțarea a ceva despre ceva, negația în schimb enunțarea a ceva desprins de ceva", atunci cum se face că enunțarea este indicată ca un gen cît se poate de 54[r]
lămurit al ambelor, în timp ce cuvintele omonime niciodată nu sînt luate în considerație în formularea definițiilor? De aceea se poate ajunge la precizări despre specia enunțiativă de rostire, cu privire la care urmează să se desfășoare cu precădere doctrina, adică la teoria speciilor de enunțare, afirmația și negația, spunîndu-se:

p. 17[a] 8. *O primă rostire enunțiativă este afirmația, alta negația; toate celelalte sînt una prin compunere.*

Prin acestea el spune că gîndul din vorbiri e îndoit, unul fiind dat prin ele ca atare, ca și cum le-ar fi în chip natural inerent, ca în vorbirea de „Socrate umblă", altul fiind adăugat lor printr-o convenție, din afară, pe baza a ceea ce se și numește conjuncție, ca în cazul vorbirii „Socrate stă și Platon umblă; căci aci, două fiind în chip evident rostirile, „Socrate stă" și „Platon umblă", conjuncția introdusă la mijloc se dovedește că leagă și unește o parte cu alta. În același fel se întîmplă și cu toate așa-numitele rostiri ipotetice; căci și acelea sînt alcătuite din mai multe rostiri simple, unite fiind de conjuncția numită de contact [de implicație], ca de pildă „dacă este ziuă, soarele se află deasupra pămîntului". Într-adevăr, două fiind iarăși

propozițiunile, „este ziuă“ și „soarele se află deasupra pămîntului“, conjuncția „dacă“ ce face legătura a îndeplinit unificarea gîndită. Dar unitatea unor astfel de vorbiri nu este de tipul ce indică o singură existență (căci în chip evident sînt mai multe cele semnificate
54v prin ea), ci al implicației celor ce există sub ceva semnificat, sau al diviziunii, ca în cazul rostirilor numite prin disjuncție, de pildă „fie este ziuă, fie este noapte“. De aceea un tip de vorbire care semnifică o singură existență, cel care e în chip principal unitar, ar putea fi analog cu un lemn încă netăiat și astfel cu o singură spusă, pe cînd cel care indică mai multe existențe este unificat printr-o conjuncție, putînd fi socotit ca analog cu o corabie care e alcătuită din mai multe lemne, și care și-a căpătat unitatea prin cuie.

În sînul vorbirii în chip principal unitare și care de aceea, în chip firesc, este anterioară celei ce-și are unitatea prin conjuncție, o parte o dă afirmația, o alta negația. Dar există o deosebire și între afirmație și negație, nu sub raportul unității (căci fiecare din aceste vorbiri este deopotrivă unitară, nici una neavînd nevoie de un ajutor exterior spre a se unifica), ci după întîietate. Într-adevăr, nu în chip egal poate fi vorbire primă oricare dintre ele, ci afirmația e anterioară negației prin simplitatea rostirii, dat fiind că negația se ivește prin adaosul particulei negative, iar în chip necesar subzistă dinainte ceea ce primește adaosul față de ceea ce s-a alcătuit pe bază de adaos. Așa se face că și Aristotel a spus cum că o primă rostire enunțiativă este afirmația, alta negația, spunînd acest „alta“ nu în legătură cu „o“ ci cu „primă“.

De aceea și pare să aibă sens părerea lui Alexandru din Afrodisia cu privire la enunțare, părere ce nu admite că este vorba de un gen al afirmației și negației. Într-adevăr, cum s-ar putea, în cele în care încape un anterior și un posterior, ca predicatul comun acestora să fie gen? Ele stau pe aceeași treaptă, nu 55r
prin faptul că sînt enunțări (fiecare dintre enunțări privește deopotrivă falsul și adevăratul), ci pe baza unui accident exterior, cum este simplitatea rostirii lor. Totuși, spuneau unii, regula menționată se aplică atunci cînd, potrivit cu întreg predicatul comun, cele de sub el posedă un aspect prim și unul secund, ceea ce se dovedește în chip felurit. Aici însă, atribuind în general rostirii enunțiative afirmativul și negativul, nu mai spunem că afirmația este prima formă de enunțiativ și negația a doua, ci ce e prim și ce e secund, cum s-a spus, trebuie gîndit pe baza simplității rostirii lor.

Întrucît Aristotel spune limpede că oricare din rostirile enunțiative, dincolo de afirmație și negație, este una doar prin conjuncție, cineva ar putea să-și pună problema: ce trebuie spus despre un fel de vorbire ca „soarele fiind deasupra pămîntului, este ziuă". Într-adevăr, această vorbire nu este simplă, dar nici nu pare să aibă nevoie de o conjuncție pentru unificarea ei. La aceasta, trebuie spus că e cu neputință ca două enunțări independente să fie împletite între ele în vederea producerii unei vorbiri unitare, fără ca o conjuncție să fie concepută în fapt. Astfel cum ar putea da o combinație fără o conjuncție de legătură: „soarele e deasupra pămîntului", independent rostit

alături de „este ziuă", care ar fi independent și el? Dar adesea, în realitate, punem într-astfel propoziția regentă în contact cu conjuncția încît prima să nu fie defel independentă, în ce privește enunțarea, ci vir-
55v tual să conțină conjuncția; sau adverbul echivalent conjuncției în această privință să se unifice cu propoziția implicată, chiar dacă aceasta a rămas independentă, așa cum stau lucrurile și în cazul propus. Căci „soarele fiind deasupra pămîntului" este ceva nedesăvîrșit spre a da enunțarea, dar virtual conține fie adverbul „cînd" fie conjuncția de legătură „dacă", exprimînd același lucru cu „atunci cînd soarele este pe cer" și cu „dacă soarele este pe cer", unde fiecare parte este imperfectă spre a alcătui enunțarea propusă, din cauza adaosului conjuncției sau al adverbului; este deci ca și cum le-ar conține în ea însăși, virtual, ca în „soarele fiind deasupra pămîntului". De aceea și poate formularea să fie asimilată cu cele menționate, spre a da implicația „este ziuă".

(Comentariul continuă pînă la finele tratatului.)

Comentarii cu voia Domnului, după cuvîntul lui Stephanus, filozoful, la tratatul *Despre interpretare* al lui Aristotel

Notă despre Stephanus

Stephanus din Alexandria — cum avea să fie numit — a trăit în secolul al VII-lea p. Chr. *pe lîngă curtea împăratului bizantin Heraclius. Slăbirea și fărîmițarea imperiului, în acea epocă, determină ridicarea centrelor mai ocrotite, în primul rînd a Alexandriei. Venit aici ca însoțitor al împăratului Heraclius, Stephanus se stabilește în calitate de „profesor ecumenic".*

După unii istorici ar fi fost medic, scriind, între altele, comentarii la opera lui Hipocrate și a lui Galenus. Pe plan filozofic, în afara comentariului la Despre interpretare, *care s-a păstrat, ar mai fi scris comentarii la:* Categorii, De caelo, De anima, Analitice *și* Despre respingerile sofistice.

Traducerea e făcută după ediția Academiei din Berlin, Commentaria in Aristotelem Graeca, *vol. XVIII, partea a III-a, editat de Michael Hayduck (Berlin, 1885). Nu am găsit nici o traducere în latină sau în vreo limbă modernă.*

ÎNCEPUTUL SECȚIUNII I

Capitolul 1

p. 16ª. Mai întîi trebuie stabilit ce este un nume și ce este un verb, apoi ce sînt o negație, o afirmație, o enunțare și o rostire ș.a.m.d.

Lucrarea de față are o introducere, alcătuită din două părți. În prima parte se face enumerarea acelor aspecte despre care urmează să se trateze în secțiunea 1, apoi se înfățișează o teoremă; în partea a doua se expune o anumită analogie dintre cuvinte și gînduri. Enumerarea se face spunînd că trebuia mai întîi să se determine *ce este un nume și ce este un verb, apoi ce sînt o negație, o afirmație, o enunțare și o rostire*. Aceasta e deci enumerarea; cît despre teoremă, ea este aceea că, patru lucruri fiind în joc, cuvintele scrise, cele rostite, gîndurile și lucrurile, două din ele sînt prin natură, iar celelalte prin instituire. Acest lucru se arată în felul următor: cuvintele scrise și numele nu sînt aceleași pentru toți; cele ce nu sînt aceleași pentru toți nu sînt prin natură; deci cuvintele scrise și numele nu sînt prin natură. Faptul că numele și cuvintele scrise nu sînt pentru toți aceleași se recunoaște din ce urmează. Într-adevăr, un fel de scriere există la elini și altul la egipteni, iar desigur cuvintele vorbite se comportă în același fel:

căci de unele nume se folosesc elinii, de pildă, pentru cal și cîine, de altele egiptenii și romanii, iar cîte un alt neam de altele încă. Dar faptul că cele ce nu sînt aceleași la toți nu sînt din natură, ci prin instituire, este evident și astfel: dacă într-adevăr ar fi prin natură, ar trebui să fie la toți aceleași, căci natura face peste tot aceleași lucruri. Cît despre faptul că gîndurile și lucrurile sînt pentru toți aceleași, iar astfel prin natură, el e evident; căci egipteanul nu are un gînd despre cal, iar elinul un altul, ci același gînd. Și la fel, ca realitate, calul nu este ceva pentru aceștia, iar altceva pentru alții, ci pentru toți este același lucru. Așa încît acestea din urmă sînt prin natură, primele prin instituire. Iar aceste lucruri ni se înfățișează în prima parte a introducerii. În a doua parte, cum spuneam, ni se expune o anumită analogie între cuvinte și gînduri,
36v anume că, după cum în cuget există cîte un gînd simplu, la care nu încape adeverire și tăgăduire, ca de exemplu faptul de a gîndi pe Socrate fără nici o acțiune ori stare — căci există în schimb și cîte un gînd compus, atunci cînd îl concepi pe el ca săvîrșind ceva sau suferind ceva, la care se consideră într-un fel fie adevărul, fie falsul —, tot astfel și în vorbire există cuvîntul simplu, la care nu e cazul să se considere adevărul sau falsul, pe cînd la cea compusă unul dintre acestea trebuie luat în considerație. Cu acestea am înfățișat și partea a doua a introducerii, iar capitolul de față, cu voia Domnului, s-a încheiat.

p. 16a 1. *Mai întîi*. Ceea ce e spus „mai întîi" se ia în cinci feluri, lucru pe care l-am învățat încă din

Categorii, aici „întîiul" trebuind să fie luat fie pe bază de timp, fie pe bază de ordine. Căci se asigură astfel o anumită ordine, determinîndu-se în prealabil cele despre care urmează să se trateze în secțiunea 1. Dar e evident că și timpul în care se tratează despre unele precedă timpul în care se tratează despre altele.

p. 16ª 1. *Stabilit*. Trebuie știut că „a stabili o teză" este spus în șase feluri. Se numește într-adevăr „teză" o concepție mai stranie a cîte unui cunoscător în materie de filozofie, așa cum Heraclit afirmă că toate realitățile sînt în mișcare și nici una nu participă la starea pe loc, în timp ce Parmenide socotea că ființa e una. Se numește teză și ipoteza, ca atunci cînd spunem: „Să presupunem că pămîntul e conceput ca un punct și centru al sferei solare." Se numește teză și propunerea unui lucru, ca de pildă: „fie luată o linie de atîta lungime". Se mai numesc teze formele verbale ce stabilesc ceva, așa cum le găsim la retori, ca de pildă „de căsătorit", „de navigat". Spunem „la retori", întrucît expresiile retorice se deosebesc de cele dialectice prin caracterul universal al acestora față de cel al lor. Într-adevăr, filozoful dialectician enunță universalul: „dacă trebuie [în general] să se căsătorească, ori să lupte, ori să navigheze", pe cînd retorul spune: „dacă această femeie ori alta este de căsătorit". Se numește teză și obiectul unui acord. Fără îndoială putem spune că răzvrătitul poate impune o teză, cum declară Platon în *Gorgias*[1]: „Dacă

[1] 461 d.

vrei să impui aceasta, o Callicles, atunci impune; căci ai dreptul." Aceasta înseamnă: „dacă vrei să răstorni acordul și premisele, atunci fă-o". Se vorbește de teză
37r și în cazul definițiilor; căci acestea se numesc teze, ca stînd înaintea demonstrațiilor. Trebuie într-adevăr ca triunghiul să fie definit, și abia apoi să se arate ce-i revine firesc, prin sine, anume că are unghiurile egale cu două unghiuri drepte. Și la fel, trebuie ca omul să fie în prealabil definit, ca astfel să se poată ști ce revine în chip firesc omului. În cazul de față, este evident că Aristotel a luat pe „stabilit" în sens de definiție, de vreme ce își propunea să spună ce înseamnă nume, verb și celelalte. Cît despre esență, așa cum ne-o spune adesea…[2] doar prin definiție. Căci nu ne e ceva evident.

p. 16a 1. *Ce este un nume și ce este un verb.* Unii și-au pus problema în legătură cu ordinea acestora, anume de ce a pus numele înaintea verbului. Noi afirmăm că l-a pus ca fiind ceva mai general, față de ceva particular. Într-adevăr verbul e socotit nume, dar numele nu verb. Căci însuși Aristotel ceva mai jos spune: „verbele înseși, spuse ca atare, sînt nume". Astfel spunem adesea că Platon se folosește de nume frumoase, el folosindu-se însă nu numai de nume, ci și de verbe ori de alte părți de vorbire. Iar întrucît numele semnifică existența și substanța, pe cînd verbul acțiunea substanței, și substanța este anterioară acțiunii, în chip firesc numele va fi rînduit înaintea

---

[2] Lacună în manuscris.

verbului; căci așa cum se comportă lucrurile, tot așa fac și vorbirile asupră-le. Însă alții au fost nedumeriți pentru ce, șapte părți de vorbire fiind, el n-a menționat decît două din ele, în speță numele [substantivul] și verbul. Dacă s-ar spune că a făcut-o pentru că singure acestea, combinate unul cu altul, alcătuiesc o vorbire de sine stătătoare, pe cînd celelalte nu, s-ar greși; căci și participiul, și așa-numitul infinitiv, și pronumele se combină între ele și dau o vorbire de sine stătătoare.

De pildă pronumele și verbul: „eu mă plimb", „alergătorul înaintează", toate verbele la infinitiv: „a filozofa înseamnă a fi fericit". Noi însă spunem că toate acestea se raportează la nume și verb: dacă ele posedă locul subiectului, atunci se consideră „nume", fie că sînt verbe, participii și pronume sau ceea ce consideră drept nume grămăticii. De pildă, dacă 37v
există un nume [propriu] care posedă locul subiectului, ca în „Socrate este om drept", atunci Socrate este socotit nume, de vreme ce are loc de subiect; dacă însă e un verb, ca în „a filozofa înseamnă a fi fericit", atunci „a filozofa" e socotit de el nume. Dacă e vorba de un participiu, ca în „alergătorul înaintează", chiar și participiul e socotit de el nume. La fel, dacă se întîmplă să fie un pronume în joc, el are calificarea de nume, ca în „eu mă plimb", de vreme ce posedă locul subiectului. În schimb pe toate cîte posedă locul predicatului el obișnuiește să le numească verbe, orice parte a vorbirii ar reprezenta ele, ca în „viețuitorul este substanță". El spune că substanța e verb [atribut], deși e nume, întrucît se enunță despre predicat. Despre alte părți de cuvînt de-ale

grămăticilor n-a mai făcut mențiune, deoarece ele nu sînt părți principale de cuvînt, ci unele dintre ele, ca adverbele, nu semnifică decît o relație a predicatului față de subiect, ca de pildă „merge frumos“, „vorbește bine“ și „respiră în chip necesar“. Căci așa cum în cazul corăbiei socotim scîndurile părți, însă cleiul, cuiele și piroanele nu le socotim părți, ci elemente ce contribuie la închegarea părților, tot astfel și acelea nu sînt părți ale vorbirii, ci ale exprimării, față de care și rostirea e o parte.

p. 16[a] 1. *Apoi ce sînt o negație, o afirmație*. În chip firesc el a pus numele și verbul înaintea acestora, fiindcă sînt ceva mai simple, spune el. Dar de ce a pus inferiorul înaintea superiorului, în speță negația înaintea afirmației, afirmația înaintea enunțării și pe aceasta înaintea rostirii? Declarăm că a procedat în chip firesc, deoarece a făcut din cele ce precedă începutul celor ce urmează. Însă întrucît trebuia să ajungă la rostire, el începe să trateze despre ea mai întîi, spre a da continuitate învățăturii sale, apoi fiindcă și în definiția enunțării menționează rostirea, iar la rîndul ei enunțarea o menționează o dată cu definiția afirmației și negației. Cele adoptate în definiția unui lucru sînt considerate a fi mai cunoscute decît lucrul în vederea căruia sînt adoptate.

Se știe că modurile de diviziune sînt în principal
38[r] trei, anume a genului în specii, a întregului în părți și a cuvîntului omonim în diferitele lui sensuri. La fel s-a admis că enunțarea este mai generală și că se divide în afirmație și negație; dar trebuie cercetat

acum după care tip de diviziune o face. Faptul că nu o poate face ca întregul în părți e de admis din cele de aci; căci se știe că diviziunile după întreg și părți duc sau la părți de același fel, cum se divide carnea în [bucăți de] carne ori oasele în oase, sau la părți diferite, cum l-ai divide pe Socrate în brațe, picioare și cap; și se mai știe că părțile de același fel primesc nu numai numele și definiția întregului, dar și pe ale lor între ele, pe cînd cele deosebite, nu. Prin urmare enunțarea nu se poate divide ca întregul în părți, nici după modelul părților asemănătoare, nici după cel al părților neasemănătoare. După cele asemănătoare nu o face, întrucît diviziunile, chiar dacă primesc numele întregului (căci atît afirmația însăși, cît și negația se numesc „enunțări"), totuși nu-și primesc numele și definiția una de la alta; căci nici negația nu e numită afirmație, nici afirmația o negație. Însă la fel nu primesc nici definiția una de la alta. Pe de altă parte enunțarea nu se divide nici după modelul celor neasemănătoare. S-a spus într-adevăr că acestea nu primesc numele de la întreg: nimeni nu denumește drept Socrate piciorul, capul sau mîna lui Socrate. În schimb aici, cum am arătat, atît negația, cît și afirmația se denumesc enunțări, după numele întregului. În concluzie, enunțarea nu se poate divide în afirmație și negație ca întregul în părți. Există în continuare nehotărîre dacă o face cumva ca genul în specii, cum i se pare lui Porfir, sau ca un cuvînt omonim în diferite sensuri, așa cum a stabilit-o Alexandru. Vom analiza pe cît posibil, atunci cînd Aristotel definește pe fiecare din acestea, argumentele celor doi exegeți.

p. 16^a 3. *Ceea ce apare în glas.* Cele din glas, a spus el, spre a indica numele și verbele: căci acestea nu sînt sunete pur și simplu, ci sînt în glăsuire. De aceea n-a spus „sunetele sînt simboluri ale stărilor sufletești", ci a spus *cele din glas.*

38v p. 16^a 4. *Și ceea ce este în scris, al celor din glas.* Pe drept cuvînt a spus *ceea ce este în scris* iar nu literele sau elementele [silabele], întrucît litera înseamnă mai ales tiparul și caracterul încrustat, cum spune poetul

Geaba te lauzi acum; zdrelitu-mi-ai talpa

(Hom., *Il.*, XII, 388 [Murnu, 382]),

iar în al doilea rînd înseamnă glăsuire și materie [a cuvîntului]. Silaba, la rîndul ei, înseamnă, după o primă definiție și în chip principal, glăsuire și materie, de pildă putința ca aceste silabe să se alăture și să exprime ceva ori nu; după o a doua definiție înseamnă caracter. Pentru ca lucrul să nu fie discutabil el n-a spus nici silabă, nici literă, ci *ceea ce este în scris*; într-adevăr, ce e scris, adică însuși tiparul, este simbol al numelor. Glăsuirea nu e așa ceva, căci ea este o parte a cuvîntului. — Acestea le spune filozoful Ammonius. Dascălul nostru declară că Aristotel s-a folosit de „cele scrise" spunînd așa în loc de litere, întrucît scrisul nu este dat încă. Dar ceea ce nu există încă, cum ar putea deveni simbol pentru vreun lucru? și, în al doilea rînd, de unde se poate arăta că litera înseamnă în chip principal un lucru, în al doilea rînd un alt lucru, și că silaba face invers? În fapt, nici

unul dintre filozofii și exegeții mai vechi n-a spus aceasta, nici Alexandru, nici Porfir.

p. 16a 6. *Cele pentru care toate acestea sînt dintru început semne reprezintă stări de cuget, aceleași pentru toți.* În prim rînd, a spus el, numele și verbele sînt semne ale gîndurilor, de aceea în al doilea rînd sînt și semne și ale lucrurilor. Dintre acestea patru, unele nu fac decît să aducă la cunoștință, precum cele scrise, altele doar sînt aduse la cunoștință, cum se întîmplă cu lucrurile, pe cînd altele și vestesc și sînt vestite, cum fac gîndurile și cuvintele. Ele vestesc pe cele de dinaintea lor, fiind vestite de cele de sub ele. De pildă gîndurile, de vreme ce sînt secunde față de lucruri, dar prime față de cuvinte și scris, vestesc lucrurile, dar sînt vestite de cuvinte și de cele scrise. La rîndul lor cuvintele vestesc lucrurile și gîndurile, 39r
dar sînt vestite de cele scrise. Însă nici lucrurile nu vestesc ceva vreodată, de vreme ce nu le e nimic anterior, nici cele scrise nu sînt vestite de ceva, de vreme ce nu au nimic după ele. Și lucrul este cît se poate de firesc; căci trebuie să existe mai întîi calul de pildă, și astfel gîndul asupră-i, după gîndul calului numele, iar după nume, cele scrise, dacă în general există lucruri scrise.

p. 16a 7. *Iar lucrurile pentru care cele din urmă sînt similitudini, dintru început sînt aceleași.* Trebuie știut că a denumit gîndurile ca fiind similitudini ale lucrurilor, pe cînd numele, simboluri ale gîndurilor. Similitudinile și simbolurile diferă prin aceea că imaginea

asemănătoare redă pe cît posibil lucrurile, precum imaginea lui Socrate — chipul zugrăvit — reproduce pe cît poate însăși natura caracteristică a lui Socrate, cum este el, cu nasul teșit, cu privirea sașie, chel și cu alte trăsături, pe cît e cu putință să fie redat și să semene cu Socrate. Dar simbolul nu e așa. De pildă, putem să dăm un simbol al războiului cum vrem noi, înălțînd focul sau bătînd din scuturi, și în alte feluri de acest soi; în schimb asemănarea nu putea fi redată de pictor într-un fel ori altul, ci așa cum este modelul. În chip firesc deci și în cazul gîndurilor el a vorbit de asemănare, dat fiind că e cu neputință ca unul să conceapă calul într-un fel iar altcineva într-alt fel; pe cînd la nume, de vreme ce se întîmplă ca eu să semnific într-un fel și printr-un nume lucrul iar altcineva printr-un alt nume, este firesc ca el să fie simbol.

p. 16a 9. *După cum în cuget gîndul este lipsit uneori de adeverire sau falsitate*. Aci avem a doua parte a introducerii, în care, după cum spuneam, el ne dă o analogie între cuvinte și gînduri. Analogie se numește asemănarea raporturilor dintre ceva și altceva, ca între
39v gîndul simplu și cuvîntul simplu. Căci așa cum la gîndul simplu nu există adevăr și falsitate, la fel și la cuvîntul simplu; și după cum în gîndul compus există întru totul adevăr și falsitate, la fel și în vorbirea compusă. Aci are deci loc analogia aceasta.

p. 16a 12. *Ce e fals și ce e adevărat poartă asupra îmbinării și diviziunii*. Trebuie știut că el numește *îmbinare* afirmația, deoarece leagă predicatul de

subiect, iar *diviziune* negația, deoarece desparte predicatul, prin „nu"-ul negației, de subiect.

p. 16a 14. *De pildă cuvîntul de „om" sau cel de „alb"*. Trebuie știut că „alb" este un nume, și unul cu cazuri, și totuși el l-a luat pe acesta în loc de verb. Spuneam într-adevăr că atunci cînd ceva deține locul predicatului, fie că e nume ori verb, se numește verb.

p. 16a 18. *În chip simplu sau după timp. Simplu* numește el timpul prezent, pe cînd *după timp* numește timpul din jurul prezentului, trecutul și viitorul. — Aceste lucruri sînt în capitolul de față.

Capitolul 2. DESPRE NUME

p. 16a 19. *Numele este o glăsuire semnificativă pe bază de convenție, fără indicație de timp, în care nici o parte izolată nu este semnificativă.* Pentru ce a pus înaintea verbului numele, am înfățișat-o, arătînd și cauza. Cît despre nume, el îl definește, adică îl descrie, în felul următor: *Nume este o glăsuire semnificativă pe bază de convenție, fără indicație de timp, în care nici o parte izolată nu e semnificativă.* Astfel numele de „Socrate", să spunem, este un cuvînt semnificativ prin convenție, adică e prin instituire, și e fără indicație de timp (căci nu arată timpul), iar o parte izolată a lui, de pildă silaba *So* sau silaba *cra*, nu semnifică nimic. Vom analiza deci ce conține fiecare aserțiune a definiției. Astfel, el a pus „glăsuire"

drept gen. În sine glasul nu este gen al numelui, pentru că numele este prin instituire, pe cînd glasul e prin natură; e cu neputință ca, în cazul genurilor și al speciilor, unele din ele să fie prin natură, altele prin instituire. Însă el a luat glasul drept materie atunci cînd l-a făcut analog cu genul; căci așa cum am văzut-o adesea, materia e analoagă cu genul, pe cînd
40r o formă anumită sau o specie este analoagă cu diferențele constitutive. Așadar, după cum spunem că „teoris"-ul este un lemn într-astfel prelucrat și facem descrierea pe baza materiei și a formei, aci el a luat glasul drept gen, ca fiind materie a numelui, iar expresia de „semnificativă" și restul drept diferențe specifice, deosebind un astfel de glas de sunetele fără semnificație, atît nearticulate, cît și articulate; nearticulate și semnificative, ca de pildă zgomotele simple sau lătratul cîinelui, articulate, ca de pildă „centaur", „blituri" și cele de același fel. *Pe bază de convenție* însă e spus în loc de „prin instituire". Căci egiptenii aveau obiceiul să exprime prin unele nume lucrurile, elinii prin altele, și alții într-alt fel. Am vorbit despre lătratul cîinelui, spre deosebire de alte animale; într-adevăr și lătratul cîinelui este un sunet dătător de înțeles (el arată fie prezența prietenilor, fie pe a străinilor), numai că nu e unul prin convenție: cîinii nu au căzut de acord ca „la apariția cuiva străin să lătrăm". În ce privește pe *fără indicație de timp*, l-a spus din pricina verbelor; căci cuvîntul de „om" nu indică timpul. Unii însă au avut nedumeriri, întrebîndu-se ce e de spus despre cuvintele ce implică timpul, ca: „de ieri", „de astăzi", „de aseară", „de anul

trecut"; căci de astă dată ele semnifică timpul. Cum a putut deci spune că numele sînt [toate] fără indicație de timp? Față de aceasta, vom spune ce afirmă filozoful Porfir, cum că *fără indicație de timp* trebuie luat aci ca: nesemnificînd „în plus" timpul. Într-adevăr, verbele nu semnifică timpul, ci îl semnifică în plus. Astfel „lovesc" și „sînt lovit", în afară de această acțiune săvîrșită și suferită, mai semnifică și timpul prezent; iar la fel se întîmplă în cazul celorlalte timpuri ale verbului, într-al viitorului și al trecutului. Numele temporale menționate nu semnifică în plus, o dată cu timpul, ceva, vreau să spun o acțiune săvîrșită ori suferită.

p. 16ª 20. *În care nici o parte izolată nu e semnificativă.* Pe drept cuvînt a spus acest lucru. Căci dacă 40ᵛ izolezi din cuvîntul de „casa" pe *ca*, nu semnifică ceva ce ar fi o parte din casă. Iar lucrul acesta e spus spre deosebire de vorbirile ce nu posedă verb, ca:

O, fericite Agamemnon, tu plin de noroc și de daruri

(Hom., *Il.*, III, 182 [Murnu, 181])

și

Zeus părinte, tu Palas Atena, tu Febus Apolon

(Hom., *Il.*, II, 371 [Murnu, 363])

și

Jur pe toiagul acesta...

(Hom., *Il.*, I, 234 [Murnu, 231])

Căci aici figurează aceleași lucruri: există și voce și sens și convenție și lipsă de timp. Însă partea

separată, aci, semnifică ceva, fie calitate, fie existență, fie altceva de acest soi. Prin urmare, în opoziție cu astfel de vorbiri a și spus el: „la care una dintre părți, izolată, nu semnifică nimic". A spus *nimic prin el însuși* din cauza formelor ca „non-om". Căci și aci figurează toate celelalte; însă de vreme ce nu se pune în joc o natură determinată, nu e vorba de nume: expresia suprimă ceva anumit, punînd în joc, în schimb, multe altele sau chiar infinit de multe și nedeterminate. Dar el a precizat în chip excesiv cum că o parte a numelui, izolată, nu semnifică nimic. Căci dacă nici în numele compuse, ca de pildă în „Kallippos" și „vasul-de-pirat", partea n-are sens — ar putea totuși încăpea impresia și iluzia că părțile izolate înseamnă ceva, cum în „Kallippos" partea „(h)ippos" izolată înseamnă calul și ființa ce nechează, iar în „vasul de pirat" partea finală [în limba greacă] înseamnă ceva, căci „vasul de pirat" este tipul navei hoților de mare, pe care o menționează și Eschine spunînd: „s-a urcat în vasul-de-pirat" — dacă deci în aceste cuvinte compuse partea izolată nu înseamnă nimic, cu atît mai mult nu va însemna în numele simple. Într-adevăr, așa cum „ippos" nu însemna nimic în compunere, tot astfel, desprins fiind de întregul propriu, chiar dacă dă impresia că are sens cînd e rostit ca o parte, totuși nu semnifică nimic. — În cele de față e vorba de descrierea numelui; cele ce sînt cercetate în plus le vom afla, cu voia Domnului, pe unele în cadrul expunerii de
41r față, pe altele în cadrul altei teorii.

p. 16^{a} 19. *Numele este*. S-a pus problema din ce pricină, după ce a discutat în *Categorii* despre cu-

vintele simple, discută aci din nou despre ele; căci numele și verbele sînt cuvinte simple. Afirmăm deci: cuvînt simplu, nume, verb, expresie, termen, acestea cinci nu se deosebesc după subiect, diferența lor avînd loc numai după relație; de pildă „om" este considerat cuvînt ca fiind dătător de înțeles pentru ceva, nume ca fiind subiect, verb ca fiind predicat [atribut], expresie ca parte a unei propoziții, termen ca o parte a silogismului. În *Categorii* el a discutat numai despre cuvintele simple ca fiind dătătoare de înțeles pentru lucrurile simple, nepreocupîndu-se dacă este vorba de nume, verb, expresie ori termen, ci doar cuvînt cu înțeles. Aici în schimb discută despre cuvinte ca părți ale propozițiilor, ca predicate și subiecte, pe cînd în *Analitice* ca despre părți ale silogismului.

p. 16^a 27. *Pe de altă parte este prin convenție, căci nici unul dintre cuvinte nu există prin natură.* S-ar putea întreba cineva: cum poate spune Aristotel aci că *nici un cuvînt nu există prin natură?* Platon pare să spună în *Cratylos* că numele sînt prin natură. Trebuie deci știut că „prin natură" se spune în două feluri, iar în două și „prin instituire". Se numește într-adevăr „prin natură" ceea ce este produs de natură, așa cum numim produs al naturii ochiul, nasul, urechea, piciorul; însă de asemenea se numește „prin natură" și ceea ce e adaptat la ceva, ca atunci cînd spunem despre cal că se folosește, pentru mers, de picioare, iar omul, pentru cele de sus, de ochi, adică de putința lor de a privi în sus; sau despre Archelaos, ce are un caracter de conducător, spunem că e o fire princiară

ori că e capabil să cîrmuiască. Așa deci se spune în două feluri „prin natură“: fie drept ce e produs al naturii, fie drept ce există în chip armonios, în cazu-
41v rile menționate... ceea ce nu se deosebește de al doilea înțeles al lui „natural“ decît pentru că e spus de-a dreptul și întîmplător. Însă *Cratylos* a socotit numele „naturale“ potrivit cu primul înțeles, pe cînd Diodor nu le-a socotit naturale, ci prin instituire, iar aceasta după al doilea înțeles, după faptul de-a fi în chip direct și accidental. De aceea el a înțeles să dea copiilor săi nume de conjuncții, spunînd unuia „Deoarece“, altuia „Așadar“. E limpede însă că nici unul dintre ei nu are dreptate. În schimb Socrate, rînduind vorbirea, a spus că numele sînt prin natură, nu după primul înțeles al lui „natural“, nici după al doilea al „instituirii“... [ci după al doilea al lui natural], ceea ce este același lucru cu înțelesul prim al instituirii. Că din natură nu pot fi numele este evident din faptul omonimiei și al preschimbării între ele a numelor principale, ca și din polinimie, din faptul existenței limbilor sau al oamenilor surzi din naștere. Căci dacă numele ar fi prin natură, atunci ar trebui ca numele principale să nu se schimbe, de pildă ca Paris să nu fie numit și Alexandru, Pyrros Neoptolem sau Aristocles Platon; Platon numindu-se mai întîi Aristocles. Însă nici nu ar trebui ca un același lucru să aibă mai multe nume, așa cum sabie, spadă, paloș sînt spuse cu privire la un același lucru. Dar cum să susținem că și omonimele, în rîndul numelor, sînt naturale? La fel și limbile arată că numele nu sînt naturale: știm într-adevăr că un același lucru este denumit în chipuri

diferite, potrivit cu specificul limbilor; căci „fiecare limbă este a altora“, spune poetul (*Il.*, II, 804). Pe deasupra și surzii din naștere dezmint aceasta... cuvîntul simplu și din natură, precum și numele și verbele. Din toate cele de mai sus a devenit evident că numele nu sînt prin natură (căci ar trebui ca surzii din naștere să posede cuvîntul simplu de la natură, precum și numele sau verbele) potrivit cu primul înțeles al lui „natural“. Dar nici după al doilea înțeles al lui „prin instituire“ nu pot fi ele, adică în chip direct și accidental. Așa ceva este evident din faptul că se instituie nume. Căci 42r
nu fără rost au instituit numele cei ce au făcut-o, ci întru totul după o rațiune și potrivire. Pentru ce, de pildă, au numit omul om și nu cămilă, iar pe aceasta cămilă și nu om? Există unele motive pentru care s-au folosit așa de nume legiuitorii lor, chiar dacă noi nu cunoaștem etimologiile tuturor.

p. 16a 31. *Căci nu e vorba nici de o rostire, nici de o negație.* El spune că non-om nu este nici negație, nici rostire. Într-adevăr rostire [propoziție] nu este, întrucît rostirea constă din cel puțin două expresii. Dar nu e nici negație, întrucît orice negație și afirmație în general indică fie adevărul, fie falsul. Această expresie însă nu indică pe nici unul din ele. Așa se încheie capitolul.

Capitolul 3, cu voia Domnului

p. 16a 33. *Cît despre „al lui Filon“ sau „lui Filon“ și cele asemenea lor, ele nu sînt nume, ci cazuri ale*

numelui. Este obiceiul să se cerceteze aici de către interpreți, cu privire la așa-numitele *cazuri* de către grămătici, dacă sînt patru sau cinci. Adepții stoicilor, și aproape toți cei care cercetează știința gramaticii, socotesc că sînt cinci cazurile, numind deci caz și așa-zisul caz direct [nominativul]. Dacă însă sînt întrebați cum se poate vorbi de un „caz" direct, ei răspund spunînd că este direct prin aceea că direcționează gîndirea și o fac directă, ca de pildă „Socrate se plimbă"; iar caz e numit deoarece a „decăzut" din gînd. Așa se petrece în cazul condeiului care a căzut din mînă și s-a așezat drept: căci se spune despre el și că a căzut, și că stă drept. Dar față de acestea, adepții peripatetismului afirmă: „În felul acesta au decăzut din gîndul simplu nu numai numele, ci și verbele și toate părțile de cuvînt. Așadar, ar urma că toate părțile de cuvînt sînt cazuri, ceea ce e absurd și combătut de ipotezele voastre." Dacă acest lucru e absurd, atunci trebuie preferată părerea peripateticienilor cum că există patru cazuri, iar cel direct să fie socotit numele
42v [însuși]. Aristotel afirmă că acelea se deosebesc de nume prin faptul că numele, întovărășit cu „era", sau „este", sau „va fi", dă întru totul ceva adevărat ori fals, pe cînd celelalte nu. Însă „este", sau „era", sau „va fi", așa cum a indicat-o filozoful Porfir, se rostesc numai în cazul verbelor ce exprimă existența, în cazul altora nu. Și celelalte verbe, puse fiind lîngă cazuri, dau astfel ceva neconsistent. „Al lui Socrate merge" nu înseamnă nimic. Aceasta îl face [pe Porfir] să înfățișeze aci și principiul stoicilor, cum că predicatul a ceva sau al unui nume se enunță sau despre

nume direct, sau despre caz. Dacă se enunță despre nume, alcătuiește fie o vorbire desăvîrșită, fie una nedesăvîrșită; iar dacă alcătuiește o vorbire desăvîrșită, ei îl numesc enunțabil sau atribuibil. Într-adevăr se denumește același lucru prin ele, și e evidentă cauza; căci „enunțabil" ei îl numesc deoarece se enunță și se predică despre subiect, atribuibil deoarece se atribuie, ca de pildă mersul, lui Socrate. Dacă însă predicatul nu face desăvîrșită vorbirea, se numește un para-enunțabil sau un para-atribuibil, ca în „Socrate ține la"; căci lipsește la cine. — Dacă, invers, se enunță despre un caz, fie se face rostirea desăvîrșită... (nu este) mai puțin enunțabil, ca „lui Socrate îi pare rău"; fie nu face rostirea desăvîrșită, și atunci ei îl numesc mai puțin decît para-enunțabil, sau mai puțin decît para-atribuibil, ca în cazul: „lui Socrate îi inspiră grijă"; căci lipsește cine, ca de pildă Alcibiade sau un altul. Așadar definiția cazurilor e dată astfel: „celelalte, cum s-a spus", întovărășite cu „este", „va fi", „era", nici nu adeveresc nici nu tăgăduiesc. Unii se întreabă din ce pricină nu a dat de la început întreaga definiție, ci a adăugat abia apoi pe „non-om", adică numele nedeterminat și cazurile. Vom spune: dacă nume înseamnă mai multe lucruri la Aristotel (căci arată și cazul direct, și cazurile propriu-zise, și numele nedeterminat, și verbul, și subiectul), el le-a indicat pe acestea spunînd „cuvînt semnificativ pe bază de convenție", în capitolul 5, iar adăugînd că „nu semnifică în plus timpul, a exclus verbele, celelalte însă rămînînd, în speță numele nedeterminate și cazurile. La fel, prin spusa „introducînd o natură

determinată", a exclus numai numele nedeterminate; în sfîrșit, spunînd apoi: „și întovărășindu-și pe era, este, va fi, adeverește sau tăgăduiește", a îndepărtat cazurile. Astfel, definiția completă a numelui este aceasta: „cuvînt semnificativ pe bază de convenție, nesemnificînd în plus timpul, la care nici una dintre părți nu este semnificativă separat, introducînd o natură determinată, iar împreună cu era, este și va fi, adeverind sau tăgăduind". Față de aceasta Galenus declară că nu e vorba de o definiție chiar, ci de un discurs. El însuși definește numele astfel: „cuvînt semnificativ, pe bază de convenție, al unui gînd simplu". Numai că această definiție nu se potrivește doar la nume, ci și la vorbire și la alte părți de vorbire. Astfel că nu se poate face o vină lui Aristotel pentru faptul că a trebuit să înfățișeze definiția numelui prin mai multe cuvinte. — În acestea constă expunerea despre nume.

p. 16^{a} 33. *Cît despre „al lui Filon" sau „lui Filon" și cele asemenea lor, ele nu sînt nume, ci cazuri de ale numelui*. Cazuri numesc filozofii toate derivările, formările, transformările, iar nu numai acele derivări denumite de grămătici „oblice". Căci pentru filozofi, justul, în chip just, cel mai just sau mai just și toate cele asemănătoare sînt cazuri.

p. 16^{b} 1. *Dar despre el este vorba* [despre nume] *pe cînd celelalte sînt la fel*. Aristotel a luat procedeul acesta din rîndul obiceiurilor ateniene. Era într-adevăr obiceiul la ei ca, la un vot cuprinzînd o parte din conținutul unui vot anterior, să se spună în cazul celei

de-a doua votări: „în ce privește celelalte, la fel, în schimb propun ca Demostene să fie încununat în teatru“, în cazul că se întîmpla să fie vorba de un vot asupra lui Demostene. Iar acest lucru îl făceau ca să 43v
vorbească cu măsură. Așa a făcut și aci Aristotel, spunînd: „Vorbirea despre caz sau definiția lui, în celelalte privințe, este la fel.“ Trebuie însă adăugat despre cazuri că, „întovărășindu-se cu era, este și va fi, nici nu adeveresc nici nu tăgăduiesc“. — Aceste lucruri sînt în capitolul de față.

Capitolul 4, cu voia Domnului

DESPRE VERB

p. 16b 6. *Verb este cuvîntul care, semnificînd în plus timpul și neavînd nici o parte desprinsă semnificativă, este statornic semn al celor spuse despre altceva.*

Definiția verbului este gîndită asemănător cu definiția numelui. Într-adevăr, definiția verbului este următoarea: „cuvînt semnificativ pe bază de convenție, semnificînd în plus timpul, la care nici o parte nu e semnificativă separat și care introduce o natură determinată“. Aristotel, fiindcă era iubitor de concizïune, a lăsat deoparte unele lucruri, cîte reveneau în comun numelui și verbului, adăugînd numai în ce măsură diferă numele de verb, adică faptul de *a semnifica în plus timpul*. Însă ce este faptul de a semnifica în plus timpul, l-a și lămurit din analiza definiției numelui. Iar dacă acestea stau astfel, atunci de ce a mai adăugat și altceva comun, în speță „la care nici

o parte nu e semnificativă separat"? De pildă, dacă se separă cîte o silabă, ea nu semnifică nimic ca parte; iar aceasta nu numai la verbe simple, dar şi la cele compuse, ca de pildă „transcriu". Răspundem — cum a spus Porfir — că el a adăugat aceasta din cauza vorbirilor alcătuite din verbe. Căci în ce priveşte alte aspecte, ele se comportă la fel: sînt şi cuvînt, şi pe bază de convenţie, şi semnificatoare în plus de timp. Însă partea lor izolată semnifică ceva, ca de pildă în „a filozofa înseamnă a fi fericit". Într-adevăr, în chip izolat, şi „a filozofa" şi „a fi fericit" şi „înseamnă" semnifică ceva prin sine, în speţă o acţiune sau o
44r stare. În cazul verbului însă nu e aşa. — Apoi adaugă şi pe cele implicate de verb, anume că verbul este simbol şi dătător de înţeles pentru cele ce se spun despre un altul, în speţă simbol al acţiunii şi stării. De pildă „lovesc" semnifică o acţiune, sînt lovit, o stare; şi [semnifică] faptul că sînt neîncetat spuse despre altceva, fie despre un subiect, cînd sînt enunţate în chip sinonimic, ca în „a se plimba înseamnă a se mişca" sau „a filozofa înseamnă a fi fericit", fie ca fiind în subiect, de pildă „Socrate se însănătoşeşte". În afară de acestea se invocă şi altele, ce par a fi verbe dar nu sînt, ca de pildă cele nedeterminate, cum ar fi „nu se însănătoşeşte", „nu se plimbă". Şi el aduce motivul pentru care nu le numeşte pe acestea verbe, spunînd că ele se potrivesc la fel şi în cazul celor nereale, ca de pildă „centaurul nu însănătoşeşte, Socrate...", înlătură însă şi cazurile. Iar prin cazuri [aci] denumeşte verbele ce semnifică timpul din jurul prezentului. Poate însă că nici pe acestea el nu le-a

socotit verbe cu adevărat, din pricina nedeterminării, de vreme ce în cele de mai jos el spune că și verbele sînt semnificative; căci ele sînt nume, iar despre nume s-a arătat că sînt semnificative. Dovada cea mai bună cum că ele sînt semnificative, spune el, este faptul că pe cel ce are gîndul unui lucru (de pildă a ce anume face Socrate, aflînd de la cineva că face interpretări, sau stă, sau se plimbă) verbul îl fixează în ce privește gîndul său nesigur și schimbător, iar cel ce ascultă obține o determinare el însuși. Căci dacă verbul nu ar semnifica și indica ceva, nu s-ar petrece acest lucru. Deci ele semnifică ceva, însă nicidecum adevărul și falsitatea (adică afirmația și negația), doar dacă nu se subînțelege din afară ceva în plus, fie un nume pur și simplu, fie un verb. Lucrul acesta însă el îl stabilește prin exces: într-adevăr, dacă verbele principale, cele ce indică existența și la care se reduce orice verb, nu semnifică adevărul și falsitatea — cum de pildă „era", „este", „va fi", și însăși ființa, de unde ele sînt derivate, nu sînt indicatoare de adevăr ori fals —, cu atît mai mult celelalte verbe nu le semnifică. De pildă, dacă cineva spune „ființă" ca atare de 44v
nenumărate ori, semnifică ceva de natura existenței, dar nicidecum adevăr sau falsitate. Afară doar dacă nu semnifică, prin unele adaosuri, o sinteză și o propoziție, sinteză ce e cu neputință de gîndit fără elementele sintetizate, cum sînt cele ce intră împreună în combinație. Din nou — cum ne-am întrebat în cazul definiției numelui, pentru ce anume nu ne-a transmis de la început definiția deplină a numelui — ne întrebăm și aci pentru ce nu a transmis definiția

deplină a verbului, așa cum sună ea: „verbul este un cuvînt semnificativ, aducînd în plus timpul și introducînd o natură determinată, dar numai timpul prezent“, ci a adăugat-o mai tîrziu. Vom răspunde că verbul e spus în mai multe feluri și el: atît drept ceea ce prin el însuși semnifică în plus timpul, cît și drept predicat în propoziții, ca și, la rîndul lor, cazurile verbului și verbele nedeterminate. Prin afirmația că este „cuvînt semnificativ pe bază de convenție“, el a dat de înțeles predicatul din propoziții, chiar dacă e vorba de un nume; căci acesta nu semnifică în plus timpul. Însă prin afirmația: „semnificînd în plus timpul“, el a exclus numele. Și, din nou, în continuare, cu „introducînd o natură determinată“, a exclus verbele nedeterminate, iar cu „introducînd timpul prezent“ a exclus cazurile verbelor. — Acestea sînt cele cuprinse în argumentarea despre verb și în teoria de față.

p. 16^b 7. *Și este statornic semn al celor spuse cu privire la altul.* Pe „statornic“ l-a adăugat pe drept, deoarece și numele poate fi spus despre ceva, dar nu întotdeauna, ca de pildă „Socrate e drept“. Aci „drept“ este spus într-adevăr despre cineva, în speță despre Socrate, dar nu întotdeauna; ba se întîmplă ca despre numele în chestiune să se enunțe un altul, ca atunci cînd spunem că „dreptul este folositor“. Dar cum? Nu este oare și verbul un subiect în spusa că „eu lovesc este verb“, „a fi sănătos este a avea o dispoziție“, „a umbla înseamnă a se mișca“? Răspundem că aci verbul este în locul numelui. Într-adevăr verbele au și o natură proprie, sînt și dătătoare de

înțeles a ceva. Ele semnifică în fapt acțiuni și stări, cum s-a spus, iar natură proprie au în sensul că, de 45r pildă, reprezintă cutare parte de vorbire. Căci în afirmația că „eu lovesc este verb", „lovesc" reprezintă numele acțiunii însesi a verbului respectiv. În schimb în afirmația că e simbol, e limpede că reprezintă un semn al acțiunilor și stărilor.

p. 16b 10. *Și întotdeauna este semn pentru cele existente.* Acest lucru nu e adevărat: există în fapt și substanțele. Firește că, în această privință, acelea dintre cópii care conțin pe „pentru cele spuse despre un altul" exprimă mai bine lucrul. Căci există și substanțele, iar verbele nu semnifică substanța.

p. 16b 21. *Dar verbele nu semnifică încă dacă lucrul este ori nu.* Lucrul e exprimat de el eliptic, atît aici, cît și în cele ce urmează îndată. Căci ar fi trebuit să spună așa: „dar cum că este adevărat ori nu, aceasta nu e încă evident". Ceea ce înseamnă că nu reprezintă o afirmație și o negație. Verbele semnifică într-adevăr ceva, în general, ca de pildă o acțiune sau o stare. Dar nu alcătuiesc o afirmație ori o negație, în sînul căreia e considerat adevărul ori falsul.

p. 16b 24. *Într-adevăr, în el însuși nu reprezintă nimic; însă indică în plus o sinteză, pe care fără componente nu o poți concepe.* Iată că și aci lipsește, în ce privește formularea, adevărul, ca și faptul de a alcătui o afirmație ori o negație. Cît despre *indică în plus*, l-a spus în loc de „semnifică laolaltă". Căci în „Socrate este existent", Socrate reprezintă numele, iar „este"

verbul. În afară de acestea... care anume ființă este sau adevărată, sau falsă. — În acestea constă capitolul.

Capitolul 5
DESPRE ROSTIRE (PROPOZIȚIE)

p. 16^b 26. *Rostirea este o glăsuire semnificativă și convențională, în care unele dintre părți sînt semnificative izolat, ca parte de vorbire însă, nu ca afirmație.*

Am dat dinainte justificarea ordinei în baza căreia, în introducere, el a făcut enumerarea pornind de la cele inferioare, în speță de la elementele mai particulare, spre a încheia la rostire; iar acum el începe cu rostirea. Însă procedează așa deoarece în definirea enunțiativului menționează în continuare rostirea. Iar rostirea o definește în felul următor: ea este *o glăsuire semnificativă și convențională în care unele dintre părți sînt semnificative izolat, ca parte de vorbire însă, nu ca afirmație.* Despre rostire a tratat și mai înainte, arătînd îndeajuns în ce fel se spune că vorbirea e rostire. Dar rostirea este și semnificativă, iar el însuși lămurește că e așa pe bază de convenție. Cît despre cîte o parte a rostirii, izolată, ea este semnificativă ca spusă, dar nu ca afirmație. Iar acest lucru e evident, ca de pildă în „Socrate umblă". Căci „umblă" și „Socrate", fiecare cîte o parte fiind a propoziției, reprezintă în chip izolat o spusă. Însă în cazul numelor și al verbelor nu se întîmplă așa ceva: părțile izolate nu semnificau nimic. Totuși, de vreme ce a adăugat: *ca parte de vorbire însă, nu ca afirmație*, s-ar putea pune problema

greșit în legătură cu propozițiile compuse, ca „Socrate umblă și Platon discută“ sau „dacă se află soarele deasupra pămîntului, atunci este ziuă“, de ce se spune că părțile lor nu reprezintă afirmații. Vom răspunde pe scurt, la aceasta, că el a definit doar vorbirea simplă. Cît despre *convențională*, cum am spus, el însuși lămurește lucrurile, înlăturînd un silogism ce s-ar desfășura astfel: vorbirea — s-ar putea spune — este un organ al capacității noastre de exprimare, care e naturală; orice organ al unei capacități naturale este el însuși prin natură; așadar vorbirea e pe bază de natură. Noi acceptăm premisa majoră, cum că orice organ al unei capacități naturale în general este și el natural, ca de pildă ochiul, ce ține de facultatea de a vedea, urechea ce ține de cea de a auzi, nasul de cea de a mirosi și brațul de cea de a apuca. În schimb, nu vom accepta prima premisă, care afirmă că vorbirea e un instrument. Căci ea nu e un instrument al facultății noastre de a cuvînta, ci este tocmai produsul, așa cum e dansul față de mișcare. Însă nu e cu neputință nici ca, din alt punct de vedere... să spunem că este și instrument, atît natural, cît și artificial. În definitiv ostașul se folosește și de instrumentele naturale ale ființei sale, ca de picioare, brațe și celelalte, însă în același timp se folosește de instrumente fabricate, ca de sabie, lance, scut și zale. La fel deci și vorbirea este atît instrument, cît și produs, anume produs al facultății naturale, dar organ al celei de exprimare. Iar 46r
instrumentele facultății naturale sînt plămînul, traheea, gîtlejul, pe cînd organe ale limbii vorbite sînt buzele, limba, dinții și celelalte. Astfel că, chiar dacă

vorbirea e organ, nu este al facultății naturale, ci al limbii vorbite, care este prin instituire. Faptul că vorbirea nu este prin natură, ci prin instituire, se vădește din părțile vorbirii; căci în multe feluri s-a arătat că părțile ei, numele și verbele, sînt prin instituire. Dacă însă părțile sînt așa, e evident că și întregul este.

De vreme ce această definiție se potrivește în cazul oricărei vorbiri, în speță în cazul celor cinci tipuri de rostire (căci la ele atît vorbirea este cu sens, cît și partea izolată semnifică ceva), Aristotel desprinde rostirea enunțiativă din rîndul lor, despre ea fiind acum vorba, și spune că „rostirea enunțiativă este cea în care are loc adeverirea ori neadeverirea". De pildă „Socrate umblă" reprezintă întru totul sau un adevăr, sau ceva fals. În schimb, în cazul celorlalte tipuri menționate nu se întîmplă așa: ele nu reprezintă nici ceva adevărat, nici ceva fals. De aci se face că unii, presupunînd că acest fel de a vorbi este o definiție a rostirii enunțiative, declară că enunțarea reprezintă genul pentru negație și afirmație; căci nu a definit enunțarea prin cele de sub ea, așa cum mergînd mai departe pare să definească prin cele de sub ea, vreau să spun prin afirmație și negație, contradicția. Pe de altă parte, făcînd diviziunea rostirii enunțiative, el spune că una dintre părți e primă, cealaltă secundă. Acceptînd acestea, Alexandru a spus că e cu neputință ca enunțarea să fie genul afirmației și al negației. Mai întîi, este evident aci că nu e vorba de un gen, deoarece s-a dat o descriere și nu o definiție. Într-adevăr, într-o definiție este cu neputință să figureze ceva mai particular decît definitul, ci trebuie să

figureze fie termeni de ordin mai general, fie termeni ce se echivalează; termeni de ordin mai general, ca în definiția omului: „omul este viețuitor rațional muritor" (căci acestea trei sînt mai generale decît omul, 46v
ca potrivindu-se nu doar lui, ci și în alte cazuri), iar termeni ce se echivalează, ca: „susceptibil de a avea intelect și cunoaștere, capabil să rîdă". Căci acestea din urmă dau echivalență, convertindu-se [cu definitul]: dacă e capabil să rîdă, atunci e om, iar dacă este om, atunci e viețuitor care rîde. Aci însă e vorba de termeni mai particulari; căci afirmația și negația sînt mai particulare. — În al doilea rînd, încă ceva: la cele în care figurează un prim și un secund, e cu neputință să existe un gen comun de-al lor. Dacă deci Aristotel a spus că afirmația este anterioară iar negația ulterioară, e evident că ele nu sînt coordonate. Căci la speciile coordonate, suprimîndu-se una nu se suprimă și cealaltă, pe cînd aci, suprimîndu-se afirmația neapărat că se suprimă și negația. — Dar Porfir spune că e cu neputință ca enunțarea să fie un omonim și să se dividă omonimic în afirmație și negație; căci niciodată nu se ia un cuvînt omonim în definiția sau descrierea a ceva, așa cum nimeni nu spune „limbă" definind sau descriind ieșitura încălțămintei sau cîine viețuitorul lătrător. Aci însă el spune că face o enunțare atît definind afirmația, cît și negația. Așa încît enunțarea ar trebui totuși să fie gen al afirmației și al negației, iar nu cuvînt omonim, din pricina invocată. Dar că diviziunea nu are loc nici ca a întregului în părți, și acest lucru se dovedește aci, după cum nu are loc nici potrivit cu vreun alt mod de diviziune.

Rămîne deci să invocăm un mod, intermediar, care se numește: cel pornind de la unu și tinzînd spre unu. Într-adevăr aci se adoptă aspectul comun, în descrierea unora sau altora. De pildă, ce este comun în ce privește incizia vinelor și alimentația? Vom spune că este de a fi un mijloc de însănătoșire după avizul
47r cuiva, sau de a fi o cauză eficientă a sănătății. La fel și aci, numim afirmația și negația afirmări, fără să rezulte nimic nepotrivit. Trebuie însă condamnați cei care, în loc să adopte de ce stă la mijloc — vreau să spun diviziunea ce pornește de la un lucru —, adoptă unul dintre extremi. Acesta este un mod intermediar față de diviziunea genului în specii și de cea a cuvîntului omonim în diferite sensuri. În fapt și Porfir, în *Isagoga* sa, a spus că ființa se enunță în chip omonimic, deși era dovedit că ființa nu se enunță în chip omonimic, de vreme ce există în ea anterior și posterior, ci se divide ca pornind de la unu.

După acestea, el întreprinde diviziunea rostirii enunțiative precum și diviziunea suplimentară, în sensul că, printre rostirile enunțiative, unele posedă în chip firesc unitatea, altele prin adopțiune; sau că posedă mai degrabă pe prima și cea mai simplă, decît pe cea de-a doua. Unitatea simplă o posedă de pildă „Socrate umblă", adică afirmația; negația în schimb e de al doilea rang. În ce privește cele cu unitatea de adopțiune, unele o au printr-o legătură de implicație, altele printr-una disjunctivă, altele printr-una copulativă, altele printr-una de interogație sau prin echivalentele lor. Printr-una copulativă, ca de pildă „Socrate se plimbă și Platon discută"; una de implicație, ca de

pildă „dacă soarele e deasupra pămîntului atunci e ziuă"; de disjuncție, ca „fie este ziuă, fie este noapte"; o echivalență, ca de pildă „soarele fiind deasupra pămîntului"; căci ea semnifică și cere întru totul o consecință, în speță „este ziuă". Apoi, după diviziunea aceasta, el declară că orice rostire enunțiativă este alcătuită fie din nume și verb, fie din nume și o derivare a verbului; într-adevăr vorbirea despre om, oricîte expresii ar conține, nu este una enunțiativă în cazul că nu are un verb. Iar spunînd acestea el ne transmite diviziunea suplimentară a rostirilor enunțiative. Dar care anume este ea și ce o deosebește de diviziunea [simplă], o vom afla în alt paragraf.

p. 16ᵇ 26. *Rostirea este o glăsuire semnificativă* [...] 47ᵛ
în care unele dintre părți luate izolat sînt semnificative. Pe drept cuvînt a spus „unele". Căci nu toate părțile vorbirii sînt cu sens ca „spuse", ci doar subiectele și predicatele. Părți, vorbind în sens mai general, se numesc și conjuncțiile și negațiile vorbirii, dar prin ele înseși nu reprezintă spuse. „În sens mai general", spunem, deoarece mai sus am declarat că nu sînt îndeobște părți.

p. 16ᵇ 28. *De pildă, „om" înseamnă ceva, dar nu înseamnă faptul că el este sau nu este*. Și aici din nou el se folosește de o vorbire eliptică. Căci trebuia să spună: adevăr și falsitate. În realitate „este", dar încă nu arată că este adevărat sau fals.

p. 17ᵃ 1. *Orice rostire însă este semnificativă, nu ca instrument*. Aici aduce întîmpinarea ce servește suprimării

silogismului — lămurit pe baza considerațiilor noastre — celor care se străduiesc să arate că vorbirea este prin natură. Iar pentru aceasta, neînfățișînd întreg silogismul, el combate prima sa premisă ca fiind falsă, cea care spunea că vorbirea este instrument al facultății noastre de exprimare, ce e naturală. El afirmă deci că nu e instrument.

p. 17[a] 2. *Dar nu oricare este enunțiativă, ci doar aceea căreia îi revin adeverirea și neadeverirea.* Fie că cineva ar lua aceasta drept o definiție, fie că ar lua-o pe cea dată mai departe, nu poate fi în joc o definiție; căci e cu neputință ca într-o definiție să existe o legătură disjunctivă, ci dacă e ceva disjunctiv, atunci are loc întru totul o descriere. Așa și aici, dacă el a spus *ci aceea căreia îi revin adeverirea și neadeverirea*, nu e vorba de o definiție. Însă în chip evident el a numit afirmația și negația. Căci cum s-ar putea ca afirmația însăși, una fiind la număr, să fie și adevărată și falsă? Astfel că și aici el a determinat lucrurile pe temeiul celor ce stau sub enunțare, și putem vedea și de aici că rostirea făcută e o descriere, iar nu o definiție.

p. 17[a] 5. *Cestelalte feluri de rostire trebuie lăsate deoparte, căci cercetarea lor este mai potrivită retoricii și poeticii.* Poetică numește el gramatica. Însă deoarece retorii și grămăticii se preocupă de celelalte tipuri de vorbire, iar rostirea enunțiativă și-o însușesc
48[r] într-o măsură mai mică, din acest motiv a spus filozoful că este potrivită cercetărilor de retorică și de gramatică teoria despre celelalte tipuri de vorbire.

Căci într-adevăr retorii se preocupă de stilul vorbirii, anume ca exprimarea să fie strînsă, bine rînduită și plină de însuflețire. În schimb grămăticii obișnuiesc să se îndeletnicească mai degrabă cu accentele, spiritele, cazurile și persoanele.

p. 17ª 8. *O primă rostire enunțiativă* [...] Aci, potrivit cu teoria menționată de noi, pune în lumină diviziunea rostirii enunțiative.

p. 17ª 11. *Și într-adevăr, dacă la „om" nu se adaugă „este", „era", „va fi" sau ceva de acest fel, nu se obține încă o rostire enunțiativă.* Dacă vă amintiți, încă de la început a spus cum că cinci sînt speciile rostirii simple, cea enunțiativă, rogativă, vocativă, interogativă, imperativă. Așadar nu s-a făcut defel mențiune despre vorbirea definitorie. Să cercetăm deci la care specie de vorbire simplă se reduce vorbirea definitorie. Aristotel însuși spune că nu se reduce la rostirea enunțiativă. Dacă însă cineva ar spune că presupune pe „este", și că deci se reduce la enunțiativ, vom spune: „Atunci întrucît orice nume, într-un fel, are subînțeles o dată cu el un verb, iar verbul are subînțeles o dată cu el un nume, un pronume sau un infinitiv, înseamnă că ele ar alcătui o vorbire." Dacă însă acest lucru nu e adevărat, atunci e evident din cele spuse că așa-numita vorbire definitorie reprezintă o altă specie printre vorbiri, și nu vor fi cinci specii de rostire simplă, ci șase. Căci dacă nu este, cum ne spune el însuși, enunțiativă, cu atît mai mult nu va fi rogativă, nici imperativă, nici de vreun alt tip.

p. 17ª 13. *Cum se face însă că reprezintă un singur lucru, iar nu mai multe, formularea „viețuitor pedestru biped"? Căci doar nu prin faptul că vorbele sînt alăturate se capătă unitatea. Dar revine altei lucrări să spună acest lucru.* Într-adevăr, el spune în alte părți, ca de pildă în cartea a VII-a a *Metafizicii*, că întrucît sensul este unu, iar aceste cuvinte descriu desăvîrșit firea lucrului semnificat, din acest motiv este în joc
48ᵛ o singură vorbire și nu mai multe, cu definiția omului. Dar ce vrea să însemne pentru el faptul că sînt spuse laolaltă? Vom răspunde că a spus laolaltă în loc de: „fără legătură". — Astfel se încheie, cu voia Domnului, capitolul.

Capitolul 6, cu voia Domnului

p. 17ª 15. *Cît despre rostirea enunțiativă, ea este ceva unitar fie cînd indică un singur lucru, fie cînd e una prin conexiune, pe cînd mai multe sînt cele care indică mai multe lucruri, iar nu unul, sau cele nelegate.*

După împărțirea rostirilor enunțiative potrivit cu prima diviziune și apoi cu a doua, el ne dă și diviziunea suplimentară pe bază de unu și multiplu, iar mergînd mai departe, diviziunea după vorbirea simplă și cea compusă. Ultima diferă de cealaltă, respectiv de prima, ca după anterior și secund, în măsura în care prima e luată pe bază de expresie, pe cînd ea e luată pe bază de înțeles. Într-adevăr, pentru prima se numea vorbire unitară, întîi, cea alcătuită din două cuvinte, ca „Socrate umblă"; apoi se numea vorbire

unitară cea alcătuită din trei cuvinte, ca „Socrate nu umblă". Iar acestea sînt afirmația și negația, alcătuite numai din subiect și predicat. Celelalte toate însă sînt una prin legătură, cum s-a spus: „Socrate umblă și Platon discută" sau „Dacă soarele e deasupra pămîntului, este ziuă". Diviziunea ce ne e redată acum e pe baza înțelesului celor ce ni se arată. Căci în cazul acestora, dacă aceea ce se arată e unu, atunci vorbirea respectivă e una, chiar dacă ea e alcătuită din mai multe cuvinte, atît în ce privește predicatul, cît și subiectul. Dacă însă înțelesurile sînt mai multe, cum se întîmplă în cazul omonimelor, și dacă alcătuirea e făcută din două cuvinte — în ce privește fie subiectul, fie predicatul, fie ambele — atunci spunem că sînt mai multe vorbiri, și nu una, ca fiind virtuale... diviziunea; fiindcă printre rostirile enunțiative una sau enunță un singur lucru despre unul — fie în chip afirmativ, fie negativ, de pildă afirmativ ca „omul umblă", negativ ca „omul nu umblă" —, sau reprezintă o relație oarecare. Iar dacă reprezintă o relație, o face fie prin implicare, fie prin disjuncție. Prin implicare, ca în „dacă soarele e deasu- 49r
pra pămîntului, este ziuă"; căci aceasta arată cum că, o dată ce soarele se află deasupra pămîntului, este ziuă. Prin disjuncție: „este fie ziuă, fie noapte". Dacă însă nu e indicată o relație și vorbirea nici nu enunță un singur lucru despre unul singur, atunci nu e vorba de ceva unitar, ci de mai multe lucruri, fie ca în cazul omonimelor, fie ca în cazul celor nelegate. După ce a precizat care e diviziunea, Aristotel descrie ce e enunțarea, dar în baza celor de sub ea, spunînd că enunțarea este vorbirea ce semnifică a reveni sau a nu reveni cuiva.

Faptul de a reveni cuiva îl indică drept afirmație, a nu reveni cuiva drept negație. Dar toate cîte trebuiau spuse în legătură cu aceasta le-am și redat dinainte.

p. 17a 25. *Afirmația este o enunțare a ceva despre ceva. Negația, în schimb, este enunțarea desprinderii a ceva de ceva.* Prin cele ce spune, el pune în joc și cea de a treia diviziune, cea pe bază de simplitate ori compunere, arătînd că enunțarea simplă înseamnă afirmație ori negație, ca de pildă „Socrate umblă, Socrate nu umblă", pe cînd enunțarea compusă e cea alcătuită din două afirmații, fie din două negații, fie dintr-o afirmație și o negație. Nu trebuie să ne mirăm că și în prima diviziune a numit unitară vorbirea care-și capătă unitatea prin legătură, iar aci din nou spune: una *prin legătură.* Căci nu e nimic absurd ca într-o parte a primei diviziuni să fie cuprinsă și o parte a celei de-a doua diviziuni, dintr-altă perspectivă, cum se întîmplă la mărime. Într-adevăr, în cazul acesteia spunem că o parte a mărimii este discretă, o alta continuă; și din nou, că o parte este cu poziție, o alta fără. Aici, ce e cu poziție e în întregime considerat în mărimea discontinuă: căci dacă ceva e cu poziție, e întru totul discontinuu, dacă însă e discontinuu nu e întru totul cu poziție, cum s-a făcut acolo dovada cît se poate de lămurit. La fel s-a întîmplat și în analiza
49v viețuitorului. Spunem într-adevăr că, la viețuitor, o parte e rațională, o alta nerațională; și iarăși, că o parte din sfera viețuitorului e muritoare, alta nemuritoare. Iar aci este într-adevăr evident că neraționalul în întregime e muritor; dar nu tot ce e muritor este și

nerațional. Căci omul este muritor, dar nu e nerațional, ci e un muritor rațional. — Acestea ne sînt spuse pînă aci. În cele ce urmează se începe discuția și despre contradicție. Însă ce anume e contradicția și care sînt caracteristicile ei, o vom afla în cadrul altei teorii.

p. 17[a] 15. *Cît despre rostirea enunțiativă, ea este ceva unitar fie cînd indică un singur lucru, fie cînd e una prin conexiune, pe cînd mai multe sînt cele care indică mai multe lucruri, iar nu unu.* Merită să fie analizat pentru ce anume a adăugat *iar nu unu*, în loc să spună: „mai multe sînt cele care arată mai multe lucruri", convenindu-i formularea schimbată. Vom răspunde că negația universală semnifică și mai multe lucruri și unul; la fel și afirmația universală. De pildă „orice om respiră" semnifică și toți oamenii individuali, și o natură unică, cea omenească. Tot astfel se comportă și universala negativă, „nici un om nu zboară". Dacă deci ar fi spus într-astfel: „sînt însă mai multe vorbirile ce semnifică mai multe lucruri", atunci ar fi cuprins laolaltă și propoziția aceasta.

p. 17[a] 16. *Fie cînd e una prin conexiune.* Iamblichos spune că, mai sus, Aristotel a vorbit de „una prin legătură" pentru cazul legăturilor de îmbinare, al celor ce nu semnifică relația a două sau mai multe lucruri, ca de pildă „Socrate umblă și Platon discută", pe cînd aci a spus „prin legătură" făcînd aluzie la propozițiile ipotetice, ca „dacă soarele este deasupra pămîntului, e ziuă". Dar acest lucru nu e adevărat. Căci nu se poate arăta că filozoful a luat „una prin

legătură“ în sensul gîndului acestuia, ci, așa cum am spus, nu e defel cu neputință ca unul din membrii diviziunii să fie luat în considerație într-o altă diviziune. El însuși într-adevăr, mergînd mai departe,
50^r spune îndată că enunțarea simplă este cea care enunță un singur lucru despre unul singur, pe cînd compusă e cea alcătuită din acestea; iar la fel și în cazul negațiilor. Așa încît în cele trei părți a spus în chip necesar același lucru, cum arăta Ammonius. — Cu acestea se încheie capitolul.

Capitolul 7, cu voia Domnului

p. 17^a 26. *Dar, întrucît se poate enunța și existentul ca inexistent, și inexistentul ca existent, și existentul ca existent, și inexistentul ca inexistent* ș.a.m.d.

Am redat ce este vorbirea în general, în plus și ce este enunțarea, iar în afară de acestea ce sînt afirmația și negația. Aci el începe a trata despre așa-zisa contradicție, precizînd ce anume este ea și care elemente concură spre a se putea produce o contradicție. În vederea stabilirii acesteia, adoptă în prealabil un principiu, anume că oricărei afirmații i se opune o negație și oricărei negații i se opune, la rîndul ei, o afirmație. E evident că una falsă se opune celei ce adeverește. Căci întrucît se poate și ca existentul să fie enunțat ca existent, ca de pildă „Socrate este drept“ (într-adevăr acest lucru a fost stabilit de toți și recunoscut, că Socrate este drept), și existentul ca inexistent, ca de pildă „Socrate nu este drept“ (căci fiind... acest lucru real, totuși îl declar conștient ca nefiind, anume că

Socrate nu e drept), în plus și inexistentul ca inexistent, ca de pildă „Socrate nu e nedrept", și inexistentul ca existent, ca de pildă „Socrate este nedrept" — așa fiind, în chip necesar negația adevărată, în speță cea care spune că „Socrate nu e nedrept", se opune afirmației care spune că „Socrate este nedrept", iar afirmația adevărată se opune negației false, în speță cea care afirmă că „Socrate este drept", celei ce spune că „Socrate nu e drept". Așadar, dacă o propoziție adevărată se opune uneia false întotdeauna și în
toate cazurile, atunci este vorba de contradicție. Iar 50v
acestea sînt cele ce trebuie să concure pentru producerea contradicției. Poate fi deci spus, definind contradicția, cum că aceasta este conflictul a două propoziții ce-și distribuie adevărul și falsitatea asupra tuturor cazurilor și întotdeauna. De pildă „orice om este drept, nu orice om este drept"; una din acestea este neapărat adevărată ori falsă, precum și în cazul celor trecute, ca „orice om era drept, nu orice om era drept". Tot astfel în cazul viitorului: „orice om va fi drept, orice om nu va fi drept". La fel este și în ce privește alte cazuri, cel al necesității și al imposibilității, cum o vom afla, cu voia Domnului. Însă trebuie să contribuie la aceasta atît un același predicat, cît și un același subiect. Căci dacă există un același subiect dar nu un același predicat, atunci nu se produce contradicție, ca în „Socrate umblă, Socrate nu discută"; se poate ca aceste două propoziții să fie sau adevărate, sau false ambele. Dar în cazul contradicției nu era așa, ci una dintre propoziții era întru totul adevărată, cealaltă întru totul falsă. Invers, dacă se întîmplă ca

același predicat să fie menținut iar subiectul să fie schimbat, se va produce aceeași situație. De pildă, dacă spun: „Socrate e sănătos, Platon nu e sănătos", e cu putință ca ambele propoziții să fie adevărate ori false și nu neapărat ca una să adeverească iar cealaltă să fie falsă, alcătuind astfel o contradicție. Însă nu numai acestea trebuie să concure, ci e necesar și ca un același atribut să nu fie luat despre o parte ori alta sau prin raport la una ori alta. De pildă despre o parte ori alta, ca atunci cînd spun „Etiopianul este alb", „Etiopianul nu este alb"; căci se poate întîmpla ca ambele propoziții să fie adevărate, dacă iau predicatul despre una ori alta. Într-adevăr el este alb în ce privește dinții, dar nu e alb în restul corpului. Dar nu trebuie luat nici prin raport la un aspect ori altul, ca de pildă „Socrate e tată, Socrate nu e tată"; „Piatra e mare, piatra nu e mare". Căci se întîmplă ca Socrate să fie tată al unuia, dar fiu al altuia, și la fel, ca piatra să fie mai mare decît ceva, dar mai mică decît altceva. Nu trebuie nici să se vorbească într-un sens ori altul, adică o dată în sens virtual, altă dată în sens actual; dacă se face așa, iarăși nu va fi contradicție, ci ambele
51r propoziții vor fi sau adevărate sau false, ca în „copilul este grămătic, copilul nu este grămătic". Într-adevăr, în act el nu este grămătic, dar virtual îi revine să fie. Nici într-un timp ori altul: căci e cu putință ca într-un ceas Socrate să fie sănătos, într-altul bolnav, iar dacă spun „Socrate era sănătos, Socrate era bolnav", nu înseamnă că fac o contradicție. Nici în chip omonim; căci dacă spun „Aias a dat lupta singur, Aias nu a dat lupta singur", mă pot afla în situația de-a spune doar

adevărul și de-a nu mă împărtăși de la adevăr și de la falsitate în propoziții, cum vrea contradicția. Într-adevăr Aias din Lokros n-a dat lupta singur, pe cînd cel din Salamina a dat-o. Nu trebuie nici vorbit sinonimic, spre a nu ajunge să spunem: „omul se plimbă, omul nu se plimbă“. Căci se întîmplă ca un om să se plimbe, un altul să nu se plimbe, și deci ambele propoziții să fie găsite adevărate. Dar adesea nu numai unul din termeni este un omonim sau un sinonim, ci chiar amîndoi. — Totuși nu acestea sînt singurele prescripții ce trebuie respectate spre a se alcătui o contradicție, ci și altele, pe care le-a stabilit în așa-numitele *Respingeri sofistice*. Într-adevăr acolo sînt enumerate șase moduri de paralogisme în ce privește rostirea, șapte în ce privește gîndirea. Așadar, toate acestea trebuie respectate, spre a se putea produce contradicția. Cu acestea se încheie învățătura de aici și prima secțiune, cu voia Domnului.

p. 17ª 33. *Să numim opoziția aceasta contradicție, afirmația și negația.* Să cercetăm pentru ce consideră propozițiile opuse, ca „Socrate se plimbă“, „Socrate nu se plimbă“, o contradicție și nu o contrapropoziție. Vom spune că, de vreme ce este necesar să tăgăduiască în propoziții partea principală — oricare ar fi principală, fie că este enunțatul, fie că e cel de-al treilea enunțat, fie că e determinația suplimentară — iar partea e denumită „dictum“, de vreme ce deci tăgăduim spusa și nu întreaga propoziție, din acest motiv se vorbește aci de contradicție și nu de contrapropoziție. 51ᵛ
Așa se încheie capitolul, cu voia Domnului.

ÎNCEPUTUL SECȚIUNII A II-A

CU VOIA DOMNULUI

Capitolul 1

p. 17ª 38. *De vreme ce unele dintre lucruri sînt universale, altele singulare (numesc universal ceea ce prin firea sa este enunțat cu privire la mai multe, iar singular ceea ce nu)* ș.a.m.d.

Aici se începe analiza și se discută, așadar, despre propozițiile alcătuite doar din predicat și subiect, ca „omul se plimbă, Socrate se plimbă". Dar să cercetăm, mai înainte de analiza propriu-zisă, următoarele trei puncte: întîi ce este determinația suplimentară (căci acest lucru e comun și celorlalte specii de propoziții) și cîte determinații suplimentare sînt; în al doilea rînd care e numărul propozițiilor alcătuite numai din predicat și subiect, iar în al treilea rînd cum facem negații din afirmații. Să începem cu primul punct. Determinația suplimentară este adaosul care semnifică în ce măsură revine predicatul subiectului. De pildă, spunînd „orice om se plimbă": se înțelege că tuturor celor ce stau sub [ideea de] om, lui Socrate, lui Platon, lui Alcibiade și celorlalți, le revine să se plimbe. Iarăși, spunîndu-se că „un om se plimbă", se înțelege că unora dintre oameni le revine să se plimbe, altora nu. Tot astfel și cu „nici un om nu se plimbă" și „nu orice om se plimbă". Există patru determinații suplimentare, două universale, două particulare. Dintre ele, unele sînt afirmative, altele negative. Universal afirmativă ca „orice om respiră", universal negativă ca „nici un om nu zboară". La

rîndul lor, particularele sînt: afirmativă ca „un om se plimbă", negativă ca „nu orice om se plimbă". Într-adevăr, e necesar să fie patru determinații suplimentare, și nu mai multe nici mai puține. Căci fie indicăm universalul, și pe acesta în chip negativ sau afirmativ, obținîndu-se cele două determinații suplimentare universale, adică „orice" și „nici unul"; fie indicăm particularul nedeterminat, și pe acesta iarăși afirmativ sau negativ, obținîndu-se cele două deter- 52r minații suplimentare particulare, pe „un" și „nu orice", primul afirmativ, celălalt negativ. Am învățat, așadar, ce este determinația suplimentară și cîte sînt ele. Cu acestea se încheie primul punct.

Al doilea punct este cel la care trebuie să cercetăm care e numărul propozițiilor alcătuite din subiect și predicat. Există 144 de propoziții întemeiate astfel. Întemeierea are loc prin subiect, prin relația predicatului cu subiectul și prin determinația suplimentară. Întrucît punctul privitor la determinațiile suplimentare l-am tratat în prealabil, luăm acum întemeierea prin subiect. Subiectul este sau particular și singular, ca Socrate, sau universal; particular numesc exemplarul individual și raportat la unu, universal ceea ce e considerat în mai mulți și enunțat despre mai mulți, ca „om[ul oarecare]". Însă universalul, fie are o determinație suplimentară, fie nu. Nu are, de pildă, ca la „omul [oarecare] se plimbă"; însă dacă are, atunci are sau una particular afirmativă, sau una universal afirmativă. Într-adevăr, fie presupuse acum determinările suplimentare afirmative; căci deocamdată cercetăm doar afirmațiile. Se ivesc patru propoziții:

„Socrate se plimbă, omul [oarecare] se plimbă, un om se plimbă, orice om se plimbă“, care sînt afirmative toate patru. Acestea patru multiplicate în sensul tripartiției timpului dau 12 propoziții, ca: „Socrate se plimbă“, „Socrate se plimba“, „Socrate se va plimba“. Iată deci trei. „Omul se plimbă“, „omul se plimba“, „omul se va plimba“, încă trei, așadar șase. „Un om se plimbă“, „un om se plimba“, „un om se va plimba“, iată nouă. „Orice om se plimbă“, „orice om se plimba“, „orice om se va plimba“, iată 12 propoziții pe baza tripartiției timpului. Acum din nou, multiplicînd cele 12 pe baza tripartiției raportului dintre predicat și
52v subiect, rezultă 36. Modalități[3] numesc următoarele trei: contingentul, necesarul, imposibilul. Pe aceste trei modalități cei vechi le numeau „materii“, cel puțin cei care se preocupau de aplicarea lor, întrucît, așa cum materia se suprimă o dată cu forma, la fel și un asemenea raport se suprimă o dată cu forma propozițiilor. Într-adevăr, spunîndu-se „Socrate respiră“ mi s-a dat de înțeles un raport necesar, cu „Socrate se plimbă“ unul contingent, cu „Socrate zboară“ unul imposibil. Așadar, multiplicîndu-se cele 12 propoziții pe baza acestor trei raporturi se produc 36 de afirmații. Iar întrucît oricărei afirmații, așa cum s-a spus, i se opune o negație, în chip necesar se vor ivi tot atîtea negații cîte afirmații sînt. Astfel încît toate propozițiile sînt 72, în cazul că subiectul este determinat. Dacă însă e nedeterminat, se întîmplă la fel. Aristotel însuși a spus că nume nedeterminat este

[3] În original: raporturi. *(Nota ediției românești.)*

non-Socrate, non-om. Se produc așadar, potrivit cu subiectul, patru afirmații: „non-Socrate se plimbă, non-omul se plimbă, un non-om se plimbă, orice non-om se plimbă". Multiplicîndu-se acestea pe baza tripartiției timpului și de asemenea pe baza întreirii materiei, se produc în același fel 36 de afirmații. Dar e evident, și tot atîtea negații. Așa încît laolaltă sînt 144 de propoziții alcătuite numai din predicat și subiect. — Cu acestea se încheie și al doilea punct.

Al treilea punct, dintre cele propuse nouă spre cercetare, era de a se spune cum alcătuim negațiile din afirmațiile acestea, anume cui alăturăm negația, predicatului sau subiectului. În cazul propozițiilor fără determinația suplimentară și a celor singulare, spunem că trebuie să se alăture negația „nu" predicatu- 53r
lui. În primul rînd, dacă alăturăm subiectului negația „nu", iar nu predicatului, atunci vor rezulta afirmații nedeterminate, cum s-a spus. Căci „nu Socrate se plimbă" suprimă un lucru, dar introduce nesfîrșit de multe. În al doilea rînd, vom spune pricina pentru care trebuie să se alăture predicatului negația „nu": în aceste propoziții predicatul este cel care se raportează la scopul celui ce rostește negația. Căci întrucît acela spune că Socrate se plimbă, se urmărește nu înlăturarea lui Socrate, ci a lui „se plimbă". Și întrucît rolul principal îl deține, în asemenea propoziții, predicatul, așa cum o arată și numele acestor propoziții (căci se numesc propoziții predicativ afirmative, ca luîndu-și denumirea de la principala parte), trebuie ca negația „nu" să se alăture părții principale și să înlăture tocmai aceea ce se afirma. La fel, pentru

suprimarea vieţuitoarelor, implîntăm cuţitul în partea lor principală, pentru ca vieţuitorul să fie suprimat mai repede, de pildă înfigem cuţitul în inimă, sau în ficat, sau în creier, iar nu în braţ, în picior, sau în altele de acest fel. Dar în cazul propoziţiilor cu determinare suplimentară spunem — ceea ce alţii au afirmat fără determinaţie suplimentară — că propoziţia ce o alătura în general predicatului nu este potrivit... căci noi declarăm din nou, pentru două pricini, că negaţia „nu" trebuie alăturată determinaţiei suplimentare. Întîi, datorită a ceea ce am şi spus, că aşa cum în propoziţiile fără determinaţie suplimentară şi în cele singulare rolul principal îl are predicatul, tot astfel şi în cele cu determinaţie suplimentară rolul principal îl are determinaţia. În al doilea rînd pentru că, dacă nu alăturăm determinaţiei principale negaţia „nu", atunci nu se nasc defel contradicţii. De pildă, dacă spun: „orice om se plimbă, orice om nu se
53v plimbă", cele două propoziţii sînt laolaltă false şi nu dau contradicţie, ci îşi sînt necontradictorii. Căci „orice om nu se plimbă" are aceeaşi putere ca şi propoziţia ce spune că „nici un om nu se plimbă", deşi „orice" şi „nici unul" se înfruntă în chip de contrarii. Dacă însă spunem „nu orice om se plimbă", aceasta înfruntă contradictoriu, cum vom învăţa, propoziţia „orice om se plimbă". Căci una e adevărată, cealaltă întru totul falsă. — Cu acestea se încheie şi al treilea capitol ce ne învaţă cum să facem negative din afirmative.

Trebuie înţeles, pentru lămurirea determinaţiei suplimentare universale, pentru ce anume, aşa cum

s-au ivit „orice“ și „nu orice“, n-am avut și „unul anumit“ și „nu unul anumit“. Căci ar fi trebuit să fie așa: după cum acolo lui „orice“, ca universal, i s-a alăturat numai particula negativă „nu“, la fel ar fi trebuit aci ca determinației suplimentare particulare „vreun“ să i se adauge negația „nu“ și să rezulte „nu vreun“. La aceasta răspundem că în chip necesar negativul trebuia să rezulte astfel: sau „nu vreunul“, sau „nici unul“, sau „nimeni“. Însă „nici unul“ cu „nu unu“ pot echivala, și la fel „nici unul“ cu „nimeni“. Cît despre „nu vreunul“, în general nu se întrebuințează, el există doar în folosința [posibilă] a limbii grecești; iar „nici vreunul“ e un cuvînt poetic. Însă „nu unu“, cu formularea lui neplăcută la auz, nici nu reprezintă negația lui „un om se plimbă“, ci a numeralului „unu“. A rămas așadar, în chip necesar, „nici unul“, care prin combinare și alipire a devenit „niciunul“, alcătuit [în grecește] din numeralul „unu“, dintr-o conjuncție și din negația „nu“.

De vreme ce expresia de „nu orice“ creează obișnuit nelămurire printre învățăcei în anumite cazuri, dacă nu cumva introduce chiar pe „vreunul“, cum se 54r
întîmplă în cazul imposibilului (căci spunîndu-se „nu orice om zboară“, pare a se crea ideea că „vreunul zboară, altul nu zboară“; și la fel, în cazul necesarului, „nu orice om respiră“ pare să însemne că „unii respiră, alții nu“), de vreme ce deci se creează o astfel de idee în ambele cazuri, trebuie să răspundem și cu privire la acest punct. „Nu orice“ spus ca atare în cele două cazuri, al necesarului și al imposibilului, este implicat de universala negativă, cum de

pildă, în cazul imposibilului, „nici un om nu zboară" și „nu orice om zboară"[4] au aceeași valoare: căci sînt adevărate în același timp. În cazul necesarului, „nici un om nu respiră" și „nu orice om respiră"[5] sînt false în același timp. În schimb în cazul contingenței, nu există ceva implicat de universal negativă. Căci universal negativa, în cazul contingenței, e totdeauna falsă, ca de pildă propoziția „nici un om nu se plimbă"; pe cînd propoziția „nu orice om se plimbă"[6] e adevărată. Faptul că spunem pe bună dreptate aceasta e evident din afirmative. Căci așa cum particular afirmativa se raportează la universal afirmativa, la fel trebuie să se raporteze și particular negativa la universal negativă. Particular afirmativa nu e implicată de universal afirmativă în cazul contingenței; căci universala fiind falsă, particulara e adevărată. Dar în celelalte două cazuri e implicată. „Orice om respiră" și cu „cîte un om respiră" sînt amîndouă adevărate. Iar în cazul imposibilului, atît propoziția „orice om zboară" e falsă, cît și propoziția particulară „cîte un om zboară". Căci ele sînt opuse universal negativei. Astfel că particular negativa e implicată de universal negativă, în cele două cazuri din urmă, însă în cazul contingenței nu. Cu acestea se încheie atît capitolul al treilea, cît și teoria de față, cu voia Domnului.

p. 17ª 38. *De vreme ce unele dintre lucruri sînt universale, altele singulare.* Aceasta înseamnă: particulare.

---

[4] Ar fi trebuit poate: cîte un om nu zboară.
[5] V. sup., nota 4.
[6] V. sup., nota 4.

Căci individualul înseamnă mai multe: semnifică singularul însuși, ca Socrate (căci Socrate este denumit și ceva individual și ceva singular); dar individualul indică și ceea ce e greu de divizat, ba chiar ce nu e
defel de divizat, ca punctul sau specia cea mai re- 54v
strînsă. Aci însă a spus singular în loc de particular și individual; adică denumește ceea ce se poate divide, dar după diviziune nu păstrează prima formă. Prin urmare virtual el spune aceasta: „întrucît dintre lucruri unele sînt universale, altele particulare".

p. 17b 3. *Dacă se spune în chip universal* [despre universal] *că-i revine ceva și că nu-i revine, înseamnă că enunțările vor fi contrare.* El a denumit enunțări contrare afirmațiile universale și negațiile universale, atunci cînd și subiectul este universal și determinația suplimentară e universală, fie că e afirmativă, fie că e negativă. De pildă „orice om se plimbă", „nici un om nu se plimbă". Iar el a denumit contrare aceste enunțări pentru că se aseamănă contrariilor cu intermediari. Căci așa cum contrariile cu intermediari, de pildă albul și negrul, caldul și recele, nu pot fi prezentate simultan în același timp și același subiect... la fel și aceste propoziții nu pot fi adevărate în același timp, dar false împreună pot fi. Într-adevăr, în cazul contingenței amîndouă sînt false, ca de pildă „orice om se plimbă, nici un om nu se plimbă". Însă în celelalte două cazuri, una e întru totul adevărată, cealaltă falsă. Căci negativa universală, în cazul necesarului... propoziția „nici un om nu zboară", e adevărată, iar universala afirmativă „orice om zboară" e falsă.

p. 17b 6. *Cînd însă [enunțările se fac] despre cele universale, dar nu în chip universal, ele înseși nu sînt contrare; dar lucrurile pe care le indică ele pot fi uneori contrare.* Universale spuse neuniversal denumește el propozițiile care au subiectul universal însă determinația suplimentară nu. Pe acestea nu le socotește universale, pentru că uneori sînt adevărate împreună. El a spus însă că lucrurile indicate prin asemenea propoziții sînt uneori contrare, făcînd aluzie la contrariile fără intermediari. Într-adevăr, atunci cînd se iau astfel de propoziții cu privire la contrariile fără intermediari, cele semnificate
55r de ele introduc lucruri contrare, ca de pildă „numărul e cu soț, numărul nu e cu soț". Căci ele nu sînt contrare, întrucît sînt adevărate împreună, însă cele indicate de ele sînt contrare. Într-adevăr, ce nu e cu soț semnifică imparul, iar imparul și cu soțul se dovedesc a fi contrare. La fel cu „Socrate e sănătos, Socrate nu e sănătos", de vreme ce „nu e sănătos" indică a fi bolnav, iar boala și sănătatea se arată a fi contrare. Așa încît cele indicate de ele sînt contrare, cum sînt contrare boala și sănătatea sau soțul și imparul.

p. 17b 11. *Într-adevăr „orice" nu semnifică universalul, ci doar că îl ia în chip universal.* El a rostit în chip eliptic cele ce țin de formularea aceasta. Complet este așa: determinația suplimentară „orice" sau „nici un" nu semnifică o natură universală, ca la „om", ci semnifică doar o anumită relație a predicatului față de subiect. De pildă „orice om se plimbă". Aci „orice" semnifică faptul că, universal fiind subiectul, în speță omul, faptul de a se plimba se atribuie

tuturor indivizilor existînd sub „om“. Așadar sensul complet este că „orice“ nu semnifică o natură universală ca expresia de om, ci că, universal fiind subiectul, predicatul revine tuturor categoriilor de lucruri de sub subiect. Astfel se încheie, cu voia Domnului, capitolul de față.

Capitolul 2

p. 17b 12. *A enunța universalul în chip universal nu duce la ceva adevărat în cazul predicatului; căci nu va fi adevărată o afirmație în care universalul* ș.a.m.d.

După ce a redat care e deosebirea dintre propoziții pe baza subiectului, ce e sau determinat, sau nedeterminat; pe baza relației predicatului față de subiect; în plus și pe baza determinațiilor suplimentare (căci una e propoziția „omul [oarecare] se plimbă“, altul e tipul de propoziție „orice om se plimbă“) el cercetează acum dacă — așa cum determinația suplimentară a fost alăturată subiectului în „orice om se plimbă“, făcîndu-se un alt tip de propoziție dincolo 55v
de „omul se plimbă“ — e posibil să se alăture determinația suplimentară predicatului și să se facă alt tip de propoziție, ca de pildă „orice om e orice viețuitor“. El declară că acest lucru e cu neputință, deoarece o asemenea propoziție, vreau să spun cea care posedă determinația suplimentară la predicat, e falsă. Însă mai întîi să spunem cîte asemenea propoziții universal determinate se nasc, care să posede, în afară de determinație, determinația suplimentară. Se nasc astfel

16 propoziţii. Căci sînt patru determinaţii suplimentare: acestea multiplicate dau 16 propoziţii, fiindcă de 4 ori 4 dau 16. Într-adevăr, e necesar ca subiectul să posede una din aceste determinaţii suplimentare, iar predicatul să varieze în patru feluri, cum se arată mai jos:

Orice om e orice vieţuitor	Un om e orice vieţuitor
Orice om nu e orice vieţuitor	Un om nu e orice vieţuitor
Orice om e un vieţuitor	Un om e un vieţuitor
Orice om e nici un vieţuitor	Un om e nici un vieţuitor
Nu orice om e orice vieţuitor	Nici un om e orice vieţuitor
Nu orice om nu e orice vieţuitor	Nici un om nu e orice vieţuitor
Nu orice om e un vieţuitor	Nici un om e un vieţuitor
Nu orice om e nici un vieţuitor	Nici un om e nici un vieţuitor.

Aristotel afirmă aşadar că nu trebuie alăturată determinaţia suplimentară universală de predicat, pentru că se nasc afirmaţii false. La aceasta adăugăm că spusa lui este adevărată, dar nu numai în cazul menţionat, de vreme ce se ivesc şi alte propoziţii false, de pildă toate afirmaţiile în cazul imposibilului şi toate afirmaţiile şi negaţiile universale în cazul contingenţei. Aşadar, cît priveşte adevărul şi falsitatea, el ar fi trebuit să înlăture şi celelalte propoziţii, nu numai pe acestea. Iar dacă le vom accepta pe acelea, de ce nu şi pe acestea? Declară deci că, chiar dacă se găsesc în cazul acestor propoziţii unele adevărate, cum e cea că „orice om este un vieţuitor“ şi „orice om nu este orice vieţuitor“, există totuşi două motive pentru care nu vom accepta asemenea propoziţii. Întîi,
56r din cauza excesului; căci propoziţia „orice om e vieţuitor“ şi „orice om e un anumit vieţuitor“ înseamnă acelaşi lucru. În afara faptului caracterului excesiv, şi

pentru considerentul că propoziția e de nefolosit în ce privește silogistica. De pildă, fie o împletire silogistică de acest soi: „orice om e un viețuitor, un viețuitor este substanță“. O asemenea împletire este nesilogistică. Într-adevăr, a doua premisă este particulară; iar dacă premisa majoră se dovedește și ea a fi particulară, o asemenea împletire se va dovedi nesilogistică, în prima figură, cum o vom afla, cu voia Domnului, din *Analitice*. De vreme ce deci o astfel de premisă este de nefolosit în cadrul metodei silogistice, în chip firesc n-o vom accepta. — Aceasta, cu privire la propozițiile de două ori determinate suplimentar.

În cele ce urmează, Aristotel redă diferența opozițiilor considerate în sînul propozițiilor. Ele sînt în număr de patru. Una este opoziția propozițiilor singulare: „Socrate se plimbă, Socrate nu se plimbă“; a doua, cea a contrariilor, „orice om se plimbă, nici un om nu se plimbă“; a treia, cea a subcontrariilor, fie că posedă ori nu o determinație suplimentară particulară, ca „omul [oarecare] se plimbă [omul oarecare nu se plimbă]“ sau „un om se plimbă, nu orice om se plimbă“[7]; iar a patra, cea a propozițiilor ce se înfruntă contradictoriu. El vorbește despre o opoziție cu înfruntare contradictorie atunci cînd una este universală, cealaltă particulară, și una e afirmativă, cealaltă negativă, numind opoziția contradicție. De pildă „orice om se plimbă, nu orice om se plimbă“, „un om se plimbă, nici un om nu se plimbă“; în plus,

---

[7] Ar fi trebuit, poate, „un om nu se plimbă“. *(Nota ediției românești.)*

și opoziția propozițiilor singulare „Socrate se plimbă, Socrate nu se plimbă". Despre acestea el spune că se înfruntă contradictoriu, întrucît atît în ce privește timpul întreg, cît și în ce privește materia întreagă își distribuie între ele adevărul și falsul. Cît despre nedumerirea ce se ridică în cazul timpului viitor, cu privire la opozițiile singularelor, el însuși o pune în lumină și rezolvă. Despre propozițiile universale afirmative și negative, declară că se înfruntă în chip contrar. Pentru ce anume însă a denumit contrară o asemenea situație, s-a spus în prealabil. Cît despre contrarietatea dintre propozițiile particulare și cele fără determinație suplimentară, el o califică, în con-
56v tinuare, drept subcontrarie, pentru că stă sub cele contrarii. De pildă, „unul" stă sub „orice", și „nu orice" sub „nici unul". Iar aceasta este distincția în opozițiile din sînul propozițiilor... și cea a propozițiilor particulare. Pentru ce anume, o vom afla cuvînt cu cuvînt.

p. 17ᵇ 14. *Căci nu va fi adevărată nici o afirmație în care universalul se enunță în chip universal despre predicat, ca de pildă „orice om e orice viețuitor"*. El a spus *nici o afirmație* în loc de nici o propoziție, făcînd denumirea pe baza a ce este mai principal; căci dacă nu există afirmație, cu atît mai mult nici negație. Într-adevăr, negația numai prin particula „nu" nu reușește să depășească afirmația, așa cum am spus-o în repetate rînduri.

p. 17ᵇ 33. *Iar dacă e urît, înseamnă și că nu e frumos; și dacă devine, înseamnă și că nu este.* Aici vrea

să arate că propozițiile particulare sînt de egală valoare, în cazul cînd sînt lipsite de determinație suplimentară. Iar acest lucru îl întreprinde în două feluri, pornind de la contrarii și de la cele ce se prefac. Pe baza contrarietății lucrul stă așa: dacă e adevărat să se spună că omul e frumos, e adevărat și acest lucru, că omul e urît. Însă e evident că urît înseamnă: nu frumos. Este deci adevărat să se spună că omul e frumos, ca pentru Ahile sau Neleu, și e adevărat să se spună că omul e urît, ca pentru Tersit, ceea ce înseamnă întru totul: nu frumos. Prin urmare propozițiile sînt laolaltă adevărate. Dacă însă sînt laolaltă adevărate, e evident că nu e defel contradicție, ci pentru propozițiile particular negative și afirmative are loc echivalență. Acesta este primul argument. Al doilea argument este pe baza prefacerii și e prezentat astfel: dacă e adevărat să se spună „omul este" din cauza celor dinainte existente, iarăși este adevărat să se spună că omul nu este, prin aceea că devine și urmează să fie[8]. Căci ceea ce urmează să vină nu este încă. Prin urmare propozițiile sînt laolaltă adevărate, cum s-a spus. Dacă însă contradicția nu adeverește laolaltă niciodată, înseamnă că negativa fără determinație suplimentară nu are aceeași valoare cu negativa universală. Aci se întreprinde cercetarea cu privire la negativa fără determinație suplimentară, anume dacă se echivalează cu negativa universală sau cu cea particulară. Căci despre afirmație nu există un

[8] Textul e nesigur. *(Nota ediției românești.)*

singur fel de a vorbi: oricui îi e evident că afirmativa particulară și cea fără determinație suplimentară au aceeași valoare, ca la „omul [oarecare] se plimbă, un om se plimbă", fără articol în chip evident. În schimb, se întreprinde cercetarea despre negativa fără determinație suplimentară, anume dacă e implicată de negativa universală sau de cea particulară. Iar unii susțin că e implicată de negativa universală, invocînd drept martor pe Aristotel însuși. Într-adevăr el o spune în altă parte și pare a se folosi de ea în locul negativei universale, așa cum a spus în *Despre suflet*: „nu există simțire dincolo de cele cinci senzații", adică „nu este *nici o* simțire dincolo de cele cinci senzații"; și la fel în *Fizică*: „nu este nici o mișcare dincolo de cele mișcate". — Noi susținem că ea e întru totul implicată de particular negativă. E drept, este adevărat și acest lucru, că e implicată de universal negativă, după cum în cazul imposibilului și necesarului neapărat că, implicată fiind prin particular negativă, va fi implicată și prin cea universală. Însă în cazul contingenței, de vreme ce particular negativa, cum s-a spus, nu e implicată de universal negativă (căci cea particulară e adevărată, pe cînd cea universală e falsă), în chip firesc negativa lipsită de determinație suplimentară nu e implicată de universal negativă. Într-adevăr propoziția „nici un om nu se plimbă" e falsă în chip recunoscut, pe cînd propoziția „nu orice om se plimbă" e în chip recunoscut adevărată. Așa încît întotdeauna negativa fără determinație suplimentară e implicată de particular negativă. Cît despre particular negativă și afirmativa particulară, ele nu se înfruntă

în chip contradictoriu. S-a spus într-adevăr că se înfruntă contradictoriu acele propoziții care în ce privește timpul întreg și materia întreagă își distribuie adevărul și falsitatea. Este, în concluzie, evident că și propozițiile fără determinație suplimentară sînt laolaltă adevărate în cazul contingenței, nefiind socotite că se înfruntă în chip contradictoriu. Cît despre argumentele lui Aristotel, e limpede că au fost luate în cazul contingenței. El avea drept țintă să arate doar atît, cum că propozițiile nu se înfruntă contradictoriu. — Cu acestea se încheie capitolul.

Capitolul 3

p. 17[b] 38. *Este pe de altă parte evident și că o singură negație aparține unei singure afirmații, căci negația trebuie să nege același lucru pe care îl enunță afirmația.*

Înfruntînd toate tipurile de propoziții și arătînd care anume sînt socotite că se combat contradictoriu, care în chip contrar, care subcontrar și care sînt socotite singulare, acum el recoltează un rezultat pe baza celor spuse. Rezultatul acesta este că a devenit evident, din cele spuse, cum că o singură afirmație se înfruntă contradictoriu cu o singură negație. Dar cum obține el aceasta din cele spuse? Se părea că unei singure afirmative, cea universală, i se împotrivesc două propoziții, atît universal negativa cît și particular negativa, și doar ele. Într-adevăr, am arătat negativa lipsită de determinație suplimentară drept echivalentă cu

particular negativa. Numai că, dintre acestea, universal negativa nu se împotrivea oricăreia; căci ea era laolaltă falsă, în cazul contingenței, cu universal afirmativa. Rămîne atunci o propoziție, cea de speța „nu orice om“, care să fie înfruntată în chip contradictoriu. Și într-adevăr, în orice timp și în cazul oricărei materii ele își împart adevărul și falsitatea. Din nou, în ce privește particular afirmativa de speța „[cîte] un om se plimbă“, două propoziții par să i se împotrivească, anume universal negativa și particular negativa. Dar particular negativa a fost laolaltă adevărată
58r cu ea, în cazul contingenței, așa cum s-a arătat. Căci propozițiile „[cîte] un om se plimbă“ și „nu orice om se plimbă“ sînt adevărate... În cazul contingenței și al necesității, particular afirmativa e adevărată, ca de pildă „un om se plimbă, un om respiră“; în schimb universal negativa e falsă în ambele cazuri, atît cea care spune că „nici un om nu respiră“ cît și „nici un om nu se plimbă“. În cazul materiei imposibile [al conținutului imposibil], invers, universala negativă adeverește, spunînd „nici un om nu zboară“... pe cînd afirmativa singulară este combătută aci de o singură negativă; căci nu are o altă negație cea care arată împotrivirea în general. De pildă propoziția „Socrate se plimbă“ e combătută de o singură propoziție, anume de „Socrate nu se plimbă“... s-a arătat în general a nu fi o negație. În chip evident deci o singură propoziție a fost combătută în chip contradictoriu de una singură. — Cu acestea se încheie primul punct.

În al doilea rînd stă punctul în care ni se înfățișează un principiu oarecum de felul celui care s-a înfățișat

în secțiunea întîi. Acesta este că uneori pentru ceva adevărat există o singură afirmație și o singură negație, alteori nu una singură. Principiul înfățișat acum diferă de cel din secțiunea întîi, în acest sens că în prima secțiune ni s-a înfățișat diferența dintre vorbirile simple și cele compuse, pe cînd aci se determină acest lucru în el însuși, anume cînd există o singură enunțare, spre a se căpăta propoziția ce se împotrivește contradictoriu. El spune așadar că, atunci cînd unul dintre termeni este omonim, nu există o singură propoziție, dînd drept cauză faptul că nu e cu putință ca o alta să i se împotrivească în chip contradictoriu. Căci, de pildă, sînt laolaltă adevărate propozițiile „Aias se plimbă“ și „Aias nu se plimbă“, dacă sînt luate despre alte subiecte. Dacă însă unul din termeni nu e omonim, fie subiectul fie predicatul, atunci există pe deplin o singură afirmație și prin aceasta va exista și o altă propoziție care s-o combată contradictoriu, de pildă „Socrate se plimbă, Socrate nu se plimbă“, în cazul că Socrate înseamnă un singur lucru.

p. 18^{a} 18. *Dacă însă e pus un singur nume pentru două lucruri, atunci la cele la care nu este vorba de un singur lucru nu este o singură afirmație.* El însuși a luat 58^{v}
exemplul de „om“ și „cal“. Să aibă așadar — spunea el — omul și calul denumirea comună de „haină“; ca atare propoziția „haina este albă“ înseamnă și „calul este alb“, și „omul este alb“, ambele propoziții întîmplîndu-se să fie adevărate. Așa încît prima propoziție, „haina este albă“, semnifică fie două lucruri, fie nici unul; căci nu e cu putință ca omul să fie și cal, calul

și om, astfel încît să putem socoti una singură propoziția „haina este albă“. — Cu acestea se încheie al doilea punct.

În cele ce urmează, el ridică o nedumerire și despre contradictoria singularei, anume cum se spune că se distribuie adevărul și falsitatea în cazul timpului viitor — dezlegînd nedumerirea. Însă acestea ne ajung pentru considerațiile de față. Cum anume face el aceasta, o vom afla, cu voia Domnului, în cadrul altor considerații. Ce înseamnă „expresie“ fiind lămurit, ca și toate din sînul ei fiind bine cercetate, vom putea încheia aci capitolul de față.

Capitolul 4

p. 18ª 28. *În cazul lucrurilor ce sînt și au fost, e necesar ca afirmația sau negația să fie adevărată ori falsă* ș.a.m.d.

Deosebind cît se poate de lămurit și de exact cele patru opoziții, iar dintre acestea *pe una* numind-o subcontrarie, cu propoziții care nu-și distribuie întotdeauna adevărul și falsitatea, ci sînt adevărate laolaltă, în speță propozițiile particulare și cele fără determinare suplimentară, *pe alta* numind-o contrarie, vreau să spun cu propoziții universale, cea afirmativă și cea negativă, care de asemenea în cazul conținutului contingent sînt laolaltă adevărate, pe cînd celelalte opoziții, atît a singularelor cît și a particularei față de universală, fie a particularei afirmative fie a celei negative, sînt socotite de tip contradictoriu — spunînd

deci toate acestea în perspectiva celor de mai înainte, el cercetează acum pe drept faptul că, în cazul celorlalte trei opoziții, comportarea va fi aceeași pentru toate timpurile în ce privește distribuirea după adevăr 59r
și falsitate, fie că exprimă laolaltă adevărul, fie că exprimă laolaltă falsul. Dar în cazul singularelor, dacă pentru prezent și pentru trecut iarăși ele se distribuie întru totul în același mod determinat în ce privește adevărul ori falsitatea, în cazul viitorului încape o nedumerire, dacă s-ar putea cumva să se distribuie adevărul și falsitatea în același mod, în chip determinat. Dacă este așa, va rezulta ceva absurd: faptul că se suprimă contingentul și toate se petrec în chip necesar. Iar această problemă, pe care Aristotel a pus-o acum în joc, este și de ordin teologic; căci acest lucru, tocmai, e acum supus cercetării, dacă toate se ivesc cu necesitate sau unele cu necesitate, altele nu. Dar este și ceva de ordinul științelor naturii; căci cercetăm lucrurile și natura celor ce se ivesc și pier, anume dacă posedă o astfel de natură încît să se ivească în chip necesar sau astfel încît uneori să se ivească, alteori nu. Și este și ceva de ordin logic. Tema în cercetare este tocmai aceasta, de vreme ce este vorba de propoziții, iar cercetarea propozițiilor ține de logică. Dar tema în cercetare nu e străină nici de etică. Căci dacă într-adevăr toate se ivesc cu necesitate, atunci nu trebuie să ne preocupăm de virtuți, nici să ne abatem de la viciu. În ce privește felul cum prezintă Aristotel nedumerirea și cum o dezleagă, o vom învăța din însăși spusa lui Aristotel, producînd din afară două argumente pentru înlăturarea opoziției,

dintre care un argument este de ordin logic, în speță obișnuit, celălalt de ordin real. Argumentul logic poate fi înfățișat printr-o activitate de a noastră, în felul următor. Dacă urmează să seceri, se poate argumenta, nu înseamnă că poate vei secera, poate nu vei secera, ci întru totul că vei secera. La fel în cazul negației, dacă nu vei secera, nu înseamnă că poate nu vei secera, poate vei secera, ci întru totul că nu vei secera. Însă „întru totul" introduce necesitatea, iar necesitatea fiind introdusă va dispărea contingentul. Numai că, la aceasta este lesne de replicat că argumentul a luat drept admis tocmai ce e supus cercetării. Într-adevăr teza de aci nu stabilește încă „dacă vei secera; căci tocmai aceasta este tema în cercetare. Întreaga teză se stabilește pe deplin prin vorbirea categorică. Cine nu știe că dacă voi secera, atunci întru totul voi secera? Dar de unde e evident că voi secera? căci acest lucru nu s-a stabilit prin vorbirea categorică. — Acesta este primul argument. Celălalt argument se înfățișează astfel. Divinul, spune argumentul, posedă cunoașterea celor viitoare, sau nu o posedă. A afirma că nu o posedă este lipsit de pietate și cu neputință. Dacă însă spunem invers, că o posedă, dar că ea e nedeterminată, atunci și acest lucru nu e departe de o anumită impietate; căci prin ce mai diferă de cunoașterea noastră? Dar dacă cele care în act sînt una, în chip limpede au și aceeași natură... Și acela știe pe deplin că lucrul se ivește și peste mii de ani, el ivindu-se atunci pe deplin; căci adevărul vorbirii, cum spune Aristotel, implică existența lucrurilor. Dacă vorbirea e adevărată, și intelectul, cel

creator... va fi întru totul și ceea ce urmează să fie. Dezlegînd această nedumerire, Iamblichos spune că subiectul care cunoaște și cunoscutul se acoperă uneori, așa cum face sufletul ce se cunoaște pe sine (căci aci același este cercetătorul cu cercetatul, cunoscătorul cu cunoscutul), sau alteori cunoscătorul e superior lucrului cunoscut și cunoaște în chip superior față de natura aceluia, ca de pildă cînd cunoaștem pieritorul, pe Socrate, ca viețuitor rațional muritor. Căci aci am cunoscut lucrul dintr-o perspectivă superioară față de natura lui Socrate: într-adevăr „viețuitor rațional muritor“ este ceva veșnic și nepieritor. Dar deopotrivă cunoscătorul poate cunoaște dintr-o perspectivă inferioară față de natura cunoscutului, ca de pildă cînd încercăm a cunoaște divinul; căci în general închipuim unele figuri și unele reprezentări corporale, dar e evident că aci cunoașterea este inferioară lucrului cunoscut. Așadar, cum s-a spus, este posibil să se cunoască obiectul de cunoscut în chip superior față de natura lui, cum arătam în cazul lui Socrate. Iar 60r
divinul cunoaște cele născute dintr-o poziție superioară față de natura lor. Acestea se ivesc în chip nedeterminat, datorită firii lor, pe cînd divinul le cunoaște în chip determinat. Numai că iarăși se produce aci o nedumerire; căci dacă el știe că omul vrea să facă ceva anumit, în cazul celor bune în chip firesc nu e o piedică; dar de ce nu e la fel în cazul celor rele? De pildă, știe că acest copil are să ajungă un ticălos, o pacoste, un ucigaș: oare poate să-l împiedice, ori nu? A spune că „nu poate“ este o culme de impietate; așadar poate. Iar în cazul că poate, dar nu

vrea să-l împiedice, acest lucru ține de invidie și de dorința de rău. — Vom răspunde la aceasta că demiurgul a dat liberul arbitru pentru faptele bune viitoare. Căci dacă lucrurile n-ar sta în relație reciprocă, nu s-ar putea converti. Așa cum, în cazul luptătorilor, după întreceri ei au parte de daruri, pe cînd cel care nu s-a luptat nu e defel socotit demn de răsplată, același lucru se întîmplă și cu toate cele de aci. Dar acestea sînt spuse din afară. Aristotel adoptă în prealabil un principiu izvorînd de altundeva, spre a putea suprima contingența. Principiul este că existența lucrului e implicată de adevărul vorbirilor, inexistența de falsitatea lor. Va fi suprimat așadar contingentul. Căci dacă era adevărată afirmația de ieri despre copilul născut astăzi, că se va naște a doua zi un prunc voinic și alb, atunci urmează întru totul să fie așa. Și invers, dacă se naște, spusa era întru totul adevărată. La fel, dacă era falsă spusa că mîine se va naște, atunci nu se naște; iar dacă nu se naște, înseamnă că spusa era falsă. Dacă deci este hotărît adevărat, în cazul evenimentelor singulare, cum că acest lucru are loc mîine, de pildă, că va avea loc o bătălie navală, ea va avea pe deplin loc și toate se întîmplă cu necesitate... căci nimic nu se opune ca unul să afirme altul să nege, pentru un răstimp oricît de mare de ani. Dacă însă e așa, ar fi ceva absurd să se încerce suprimarea contingentului. Într-adevăr, noi sîntem și ființe înzestrate cu voință; iar voința nu e în zadar, căci nici
60v divinitatea nici natura nu fac ceva în zadar. Însă exercițiul voinței noastre nu poartă nici asupra necesarului, nici asupra imposibilului (căci nimeni nu

poate vroi: „trebuie să zbor“ sau „trebuie să nu respir“), ci poartă asupra contingentului. Așadar contingență este. Iar dacă este, înseamnă că una din propozițiile acestea opuse nu este, în chip precis și total, fie adevărată, fie falsă. Acestea sînt cele pe care ni le transmite Aristotel. El însă aduce și o altă soluție, mai desăvîrșită, pe care o vom afla, cu voia Domnului, în cadrul altei considerații.

p. 18ª 28. *În cazul lucrurilor ce sînt și au fost, e necesar ca afirmația sau negația să fie adevărată ori falsă.* Aci trebuie să se adauge „în chip determinat“, de vreme ce întru totul una din ele este adevărată, o alta falsă... Dar ce vom spune cu privire la divin? Căci pentru noi este ceva nedeterminat și nu știm dacă va avea loc sau nu mîine o bătălie navală; în schimb divinitatea o știe determinat întru totul. Noi știm ansamblul acesta „fie va avea loc, fie nu“, pe cînd el știe un lucru, cum că va avea loc sau că nu va avea loc. În afară de aceasta mai spunem că nu în măsura în care o știe are loc lucrul acesta (căci cunoașterea divină nu este cauză de producere a lucrului), ci dimpotrivă; într-adevăr, de vreme ce lucrul se produce, el este cauza prevederii divine.

p. 18ª 34. *Căci în cazul că orice afirmație și negație sînt sau adevărate sau false și dacă e necesar ca orice lucru să existe sau să nu existe.* Aci adoptă teza ce afirmă că adevărul vorbirii implică existența lucrului, iar falsitatea vorbirii inexistența lucrurilor. Dar teza este falsă dacă o raportăm la imposibil, și tocmai această schemă de gîndire reprezintă reducerea la imposibil.

p. 18^{a} 38. *Într-adevăr amîndouă lucrurile nu vor exista simultan în asemenea cazuri*. Făcînd aluzie la cele fără determinație suplimentară, el spune că au acest lucru în propriu, faptul de a fi laolaltă adevărate sau false. El declară deci că în cazul propozițiilor singulare nu se petrece acest lucru.

p. 18^{b} 9. *Pe deasupra, dacă un lucru este alb acum, era adevărat să se spună dinainte că va fi alb*. Aci el adoptă dovada cum că ivirea lucrului este implicată de adevărul vorbirilor.

p. 18^{b} 16. *De altfel nici nu ar fi cazul să spui că nici una din două nu e adevărată, anume „va fi" sau „nu va fi"* ș.a.m.d. Nu numai acest lucru ar fi absurd — cum a spus — ca ambele propoziții să fie false, ci se va dovedi, pe deasupra, fie că urmează să aibă loc lucrul, fie că nu urmează. Căci dacă e falsă afirmația care susține că mîine va avea loc o bătălie navală... falsă fiind afirmația rezultă că e adevărată negația, care era presupusă și ea drept falsă. Și invers, dacă e falsă negația care susține că „mîine nu va avea loc o bătălie navală", urmează că e adevărată afirmația și va avea loc o bătălie, astfel că din nou se va petrece același lucru.

p. 18^{b} 26. *Dar cele de mai sus și altele de acest fel sînt fără nici o noimă*. Care anume sînt cele absurde, de vreme ce — ar spune cineva — una din aceste propoziții este precis falsă întru totul? Va rezulta ceva absurd în sensul că este suprimată contingența și toate se ivesc sub o necesitate.

p. 18b 31. *Ar rezulta că nu ar mai trebui nici să chibzuiești, nici să te ostenești.* Aci, ca și cum ar apăra teza, pune înaintea existenței contingentul. Cît despre făptuire, vorbește în sensul unui demers în general în sînul lucrurilor. Cu acestea se încheie capitolul.

Capitolul 5

p. 19a 23. *Este așadar necesar ca existentul să fie, atunci cînd este, și inexistentul să nu fie, atunci cînd nu este* ș.a.m.d.

Am aflat astfel care sînt nedumeririle ridicate cu privire la contingent, cum anume a conceput el să-i obțină suspendarea. Pe de altă parte am adus și soluțiile. Prima încercare se întemeia pe cunoașterea divină, soluție propusă de către Iamblichos. A doua era pe baza implicației lucrurilor și vorbirilor, anume că, dacă adevărul spuselor... și neadevărul spuselor... implică inexistența lucrului iar inexistența lucrului falsitatea spuselor, atunci se va suprima contingentul. Acest lucru l-a soluționat Aristotel pe baza providenței, cînd a spus că, întrucît divinitatea ne-a făcut, prin mijlocirea firii, ființe cu voință, iar faptul de-a 61V
vroi nu poartă nici asupra celor necesare, nici asupra celor imposibile, ci asupra celor contingente, atunci în chip evident contingentul există. Iar nu în măsura în care vorbirea e adevărată se ivește lucrul, ci în măsura în care se ivește lucrul respectiv este vorbirea adevărată, în cazul spuselor adevărate și al existenței lucrurilor. Și invers, nu în măsura doar în care e falsă

vorbirea are loc inexistența lucrurilor, ci prin inexistența lor se face că nu e adevărată vorbirea, ci falsă. Pe toate acestea înfățișîndu-le, în legătură cu temele întîlnite, el soluționează acum aceeași nedumerire în chip organizat. El aduce argumentul pe temeiul diviziunii, spunînd că realul, respectiv necesarul, este de două feluri, fie necesarul absolut, fie cel pe bază de ipoteză. Numim necesar pe bază de ipoteză cazul în care predicatul revine în fapt subiectului. Însă același predicat poate și să nu revină, ca faptul de a ședea, în ce privește pe Socrate, sau de a dormi; căci dacă în fapt doarme, atunci cu necesitate îi revine somnul. Cît despre necesarul absolut, el e îndoit. El există sau în cazul celor veșnice, sau într-al celor de sub naștere și pieire, atunci cînd apare o diferență constitutivă a lucrului-subiect. O numim „constitutivă", de vreme ce, în cazul necesarului prin ipoteză, dacă separăm atributul, respectiv predicatul, ca de pildă pe a se plimba sau a dormi, subiectul nu se suprimă, pe cînd aci se întîmplă ca la foc unde, separîndu-se căldura, se suprimă subiectul, adică focul. Dar care este perspectiva în cazul celor veșnice? Este ca în spusele: „soarele se mișcă în chip necesar" sau „divinitatea este în chip necesar bună". În cazul celor de sub naștere și pieire totul se petrece ca la foc. În speță se petrece, spunem, ca la ceva particular, nu general, de vreme ce particularul se naște și piere, pe cînd universalul rămîne același veșnic și nu piere. Așa sînt de luat în considerație necesarul absolut ca și cel ipotetic, în cazul ființei. Dar e evident că și neființa e îndoită: ceea ce nu există în general, ce nu a fost, nu este, nici

nu va fi, ca de pildă „skindapsul“ [sau centaurul] și 62r
cele de acest soi; sau ceea ce într-un fel este, într-altul nu, ca în cazul celor contingente. Este deci necesar ca, în felul în care se comportă ființa față de necesitate și lipsa de necesitate, la fel să se comporte și spusele. Iar întru cît un fel de ființă este, cum s-a spus, pe bază de necesitate în chip absolut și principal, un alt fel de ființă este în chip condiționat, așa întru totul trebuie să se comporte și contradicția lor... o parte a contradicției să fie adevărată în chip determinat, o alta falsă. În cazul celor contingente care există într-un fel — ceea ce am spus că și este necesarul condiționat — este indiferent ca fie afirmația fie negația să fie adevărată ori falsă în chip determinat. Căci întregul acesta, faptul că mîine sau are loc o bătălie navală sau nu are loc, este întru totul necesar; de asemenea fie va avea loc la o anumită oră, fie nu va avea loc. Dar a spune în chip determinat, precizînd că va avea loc întru totul (sau că nu va avea), nu mai este ceva adevărat, întrucît acest lucru însuși este nedeterminat. Iar aceasta este soluția nedumeririi.

El ne mai dă un principiu în legătură cu diviziunea propozițiilor, cele alcătuite din subiect și predicat, principiu pe care l-am și indicat, cum că în propoziții în chip necesar subiectul este sau determinat sau nedeterminat. Și fie că subiectul este determinat, fie că e nedeterminat, el își asociază întru totul verbe, sau forme ale verbului — ceea ce pentru claritate el a lăsat deoparte —, sau posedă un verb nedeterminat. Iar pentru acestea a dat exemple, la cele ce au subiectul determinat: „Socrate se plimbă“, „omul [oarecare] se

plimbă", „un om se plimbă", „orice om se plimbă". La fel și negațiile: „Socrate nu se plimbă", „omul [oarecare] nu se plimbă", „nici un om nu se plimbă", „nu orice om se plimbă". Nedeterminat însă este subiectul ce are legată de el negația „nu". Iar exemplele la acestea sînt evidente. Așa vorbind, el pune capăt teoriei de față. Căci se curmă aci secția a doua, ca și capitolul respectiv.

ÎNCEPUTUL SECȚIUNII A III-A

Capitolul 1

62v p. 19^{b} 19. *Însă atunci cînd există enunțul suplimentar, ca un al treilea, opozițiile sînt spuse în două feluri.*

În această secțiune tratează despre propozițiile alcătuite din subiect, predicat și dintr-un al treilea enunț predicativ suplimentar, ca de pildă în propoziția „Socrate este drept", unde „Socrate" e pus ca subiect, „drept" ca predicat, iar verbul de existență „este" e socotit că se enunță suplimentar, ca un al treilea. Noi însă, înaintea explicației cuvînt cu cuvînt, vom analiza următoarele trei puncte: întîi, care e numărul unor astfel de propoziții; al doilea, cum facem negațiile din aceste afirmații și al treilea, care e implicația acestor propoziții, în speță care propoziție urmează căreia. Trebuie deci început cu primul punct, și astfel să spunem care e numărul unor asemenea propoziții. Ele sînt îndoitul celor alcătuite din predicat și subiect; căci acolo se dovedea că sînt 144 de propoziții, pe cînd aci vor fi 288, din același motiv. Într-adevăr e

necesar ca ambii termeni, atît subiectul cît și predicatul, să fie sau determinați sau nedeterminați; ori, ca subiectul să fie determinat, predicatul nedeterminat; ori invers, subiectul nedeterminat, predicatul determinat. Au rezultat deci patru forme. Exemple pentru acestea, avînd ambii termeni determinați, sînt: „omul este drept"; cu ambii nedeterminați: „non-omul este non-drept"; cu subiect determinat și predicat nedeterminat: „omul este non-drept"; și la fel: „non-omul este drept". Multiplicînd deci fiecare propoziție pe baza tripartiției timpului, se ivesc 12 propoziții. Apoi multiplicînd aceste 12 propoziții pe baza tripartiției materiei [modului], rezultă 36. Aceste 36 de propo- 63r
ziții se împătresc, de vreme ce afirmăm că patru sînt propozițiile afirmative, cea singulară și cea fără determinație suplimentară, cea particulară determinată suplimentar și cea universală determinată suplimentar. Împătrindu-se deci cele 36 de propoziții, rezultă 144, în chip evident afirmative, iar la fel se admite că vor fi tot atîtea negative. Laolaltă vor fi 288. — Cu acestea se încheie primul punct.

Al doilea punct este cel la care cercetăm cum facem negații din asemenea afirmații, anume cui asociem negația „nu": subiectului, predicatului sau celui de-al treilea, enunțat suplimentar. Faptul că nu trebuie asociată subiectului l-am și aflat. Însă nici predicatului, deoarece s-ar naște din nou o afirmație nedeterminată, pe care Teofrast a numit-o prin metateză, fie pe baza schimbării negației „nu" de la cel de-al treilea enunț suplimentar asupra enunțului predicativ, fie fiindcă li se preschimbă locul în schemă.

Într-adevăr, așa cum vom învăța, nu s-ar mai produce afirmația pe bază de afirmație și negația pe bază de negație. Din aceste motive a socotit Teofrast că e cazul să numească asemenea propoziții prin „metateză". După cum așadar am spus, nu trebuie să se asocieze predicatului negația „nu", ci celui de-al treilea enunț suplimentar; căci dacă am asocia-o predicatului, nu numai că am face o afirmație nedeterminată, cum spuneam (căci „omul e non-drept" reprezintă o afirmație, dar una nedeterminată), nu ar rezulta doar aceasta, dar și că rolul conducător în asemenea propoziții l-ar avea cel de-al treilea, enunțul suplimentar. De aci se și numesc asemenea propoziții: pe bază de enunț suplimentar [de copulă]. Urmărim așadar aci să suprimăm legătura, spre a se
63ᵛ dizolva întreaga afirmație. Într-adevăr, „drept" nu se putea asocia omului decît prin verbul de existență „este". Trebuie deci să se desfacă legătura ca întreaga afirmație să fie dizolvată. Acestea, în cazul că propozițiile sînt fără determinație suplimentară. În schimb, în propozițiile cu determinație suplimentară, așa cum s-a spus, negația „nu" trebuie asociată determinației. În primul rînd, pentru că rolul principal îl joacă determinația suplimentară. Căci aceasta înseamnă cantitatea, cum am arătat-o dinainte; așadar aceleia îi asociem negația „nu", spre a suprima cantitatea. Într-adevăr, față de propoziția „orice om nu este drept", noi spunem, suprimînd cantitatea, cum că nu e adevărat; spunem: „nu orice om este drept". În al doilea rînd, dincolo de acestea, dacă nu am face așa negațiile și nu am asocia negația „nu" deter-

minației suplimentare, atunci nu s-ar naște contradicția. De pildă, în spusa „orice om este drept“, dacă vom face negația „orice om nu este drept“, dacă vom face negația „orice om nu este drept“, ambele se vor întîmpla să fie false, în cazul materiei contingente, și atunci nu va mai fi contradicție. Dacă însă spunem „orice om este drept“, „nu orice om este drept“, una din propoziții este întru totul adevărată, alta falsă. Cu acestea se încheie al doilea punct.

Al treilea punct este cel în care tratăm despre implicația propozițiilor; anume care propoziție e implicată de o alta, și care nu. Înțelegem aceasta în felul următor. Fiind date două antiteze, una determinată alta nedeterminată (numesc aci antiteză determinată pe cea care are predicat determinat, nedeterminată pe cea cu predicatul nedeterminat; dar vom spune simplă antiteză determinată, ca de pildă „omul este drept“ — „omul nu este drept“, pe cînd pe cea nedeterminată o vom numi prin metateză, cum s-a spus), s-au ivit astfel patru părți, respectiv patru propoziții: „omul este drept“, afirmația simplă; „omul nu este drept“, negația simplă; „omul este non-drept“, afirmație prin metateză; „omul nu este non-drept“, negație prin metateză. Aceste patru părți fiind date, două din ele, anume cele prin metateză, se vor raporta 64r
la negația și afirmația simplă, în ce privește implicația, așa cum o fac afirmațiile și negațiile privative. Căci așa cum negația privativă „omul nu e nedrept“ e implicată de afirmația simplă și este mai întinsă decît ea, la fel și negația prin metateză, anume „omul nu este non-drept“, e implicată de afirmația simplă,

care este „omul e drept“, și este mai întinsă decît ea. Într-adevăr, negația privativă, care spune că „omul nu este nedrept“, se potrivește nu numai în cazul oamenilor drepți dar și în cel al copiilor și al celor ce posedă un caracter mijlociu. La fel și negația pe bază de metateză, care spune că „omul nu este non-drept“, se potrivește acestor cazuri. Dar afirmația simplă, care spune că „omul e drept“, se potrivește numai în cazul celor drepți. La fel, afirmația pe bază de metateză, care spune că „omul este non-drept“, se întinde asupra mai puținora decît negația simplă „omul nu este drept“. Într-adevăr, afirmația privativă se întinde numai asupra celor nedrepți, pe cînd negația simplă nu numai asupra celor nedrepți, ci și asupra copiilor, asupra pietrelor și, pur și simplu, asupra celor ce nu sînt îndeobște primitoare de dreptate. La fel deci cum afirmația privativă poartă asupra mai puținora decît negația simplă, tot așa și afirmația prin metateză, „omul este non-drept“, se întinde asupra mai puținora decît negativa simplă, „omul nu e drept“. Căci negația simplă, așa cum s-a spus, se potrivește și în cazul pietrelor și al copiilor și al celor nedrepți. În schimb afirmația prin metateză, potrivindu-se în cazul copiilor și al celor cu caracter indiferent, în speță al celor nici drepți nici nedrepți, nu se potrivește în cazul pietrelor; căci nimeni nu spune că „piatra este om non-drept“, aci propoziția fiind găsită falsă; pe cînd negația simplă, care spune „piatra nu e om drept“, desprinde și ce e drept și omul de piatră. Cealaltă
64v afirmație, prin metateză, care spune că „piatra este om non-drept“, spune acest lucru, cum că piatra este

om, dar nu drept. Astfel încît negația simplă e mai generală decît afirmația prin metateză. Iar ele nu se convertesc. Căci raportul pe care îl au propozițiile privative față de propozițiile prin metateză îl vor avea, după generalitate și particularitate, cele simple. Într-adevăr, afirmația privativă care spune că „omul este nedrept", este mai restrînsă, așa cum s-a spus, ca afirmația prin metateză care spune că „omul este non-drept"; iar afirmația simplă a fost înfățișată ca mai generală decît aceea, în același fel. De vreme ce afirmația privativă este mai particulară decît afirmația prin metateză, înseamnă că și negația ei, care spune că „omul nu e nedrept", este mai generală decît negația prin metateză care spune că „omul nu este non-drept". Însă afirmația simplă a fost dovedită ca fiind mai particulară decît aceea. Așadar, pe drept cuvînt s-a spus că, dintre cele patru părți, cele prin metateză sînt astfel implicate de afirmațiile și negațiile simple cum sînt propozițiile privative, numai că nu se convertesc. — Acestea fie spuse despre propozițiile fără determinație suplimentară. Implicația are loc în același fel și în cazul propozițiilor cu determinație suplimentară; numai că propozițiile așezate pe diagonală nu sînt laolaltă adevărate, în cazul materiei contingente, la fel ca acolo. Căci întotdeauna cele de pe diagonală se adeveresc laolaltă, în cazul celor lipsite de determinație suplimentară; pe cînd în cazul propozițiilor determinate suplimentar, uneori ele se adeveresc laolaltă, alteori sînt false laolaltă. Iar acest lucru este evident din diagramă. Astfel, în prima diagramă se află „omul este drept", afirmația simplă,

iar în diagonală cu ea se află afirmația prin metateză, care spune că „omul este non-drept". Ambele sînt în chip recunoscut adevărate, atît cea care spune „omul este drept", pentru Socrate, cît și cea care spune „omul este non-drept", pentru Anytos sau copil. La
65r fel se află la dreapta „omul nu este drept", negația simplă, iar în diagonală cu aceasta se află negația prin metateză care spune „omul nu este non-drept". Ele sînt laolaltă adevărate; căci negația care spune că „omul nu este drept" se adeverește în cazul copiilor, iar despre ei se adeverește de asemenea și negația pe bază de metateză. Așa încît s-a arătat că întotdeauna, în cazul celor nedeterminate suplimentar, propozițiile de pe diagonală sînt laolaltă adevărate. În cazul celor determinate suplimentar, să luăm propoziția de mai sus, afirmația simplă „orice om este drept", care e falsă în chip recunoscut. La dreapta ei se află altă propoziție ce o înfruntă contradictoriu, cea care spune că „nu orice om este drept". Dar din nou fie pusă dedesubt negația prin metateză, cea care e implicată de universala afirmativă, „nu orice om este non-drept"; la dreapta acesteia se află afirmația, cea care spune că „orice om este non-drept". Universalele de pe diagonală, afirmația simplă și cea prin metateză, sînt false laolaltă, în speță cea care spune „orice om e drept" și cea care spune „orice om este non-drept". Celelalte pe diagonală, cea care spune „nu orice om este drept" și propoziția „nu orice om este non-drept", sînt laolaltă adevărate; căci este adevărat să spui „nu orice om este drept" și să spui „nu orice om este non-drept". — Apoi, mergînd mai departe, el ne dă

un model și pentru propozițiile care au subiectul nedeterminat. Care sînt ele, am și aflat-o. De vreme ce, așadar, am spus acestea și capitolul de față a luat o dezvoltare destul de mare, să punem aci capăt formulărilor de față, silindu-ne ca, dacă va fi nevoie, să mai aducem unele lămuriri, după puterile noastre.

p. 19b 20. *De pildă în: „omul este drept", pe „este" îl socotesc a alcătui un al treilea în sînul afirmației, fie că e nume sau verb.* Trebuie știut că „a alcătui" nu a fost bine spus; căci „este" nu e alcătuit din două cuvinte sau mai multe. Într-adevăr, orice compus e alcătuit din cel puțin două. Tu deci acceptă pe *alcătuiește* în loc de „se adaugă", pe care el însuși, ceva mai jos, l-a introdus pentru „se alcătuiește", sau atunci „se alcătuiește" figurează în loc de: „se pune laolaltă cu ceilalți", în speță laolaltă cu predicatul și subiectul. *Nume* și *verb* a spus acum în sensul „cu ce nume îl vei numi". A spus nume în sens general. Arătam, într-adevăr, că ceea ce înseamnă pentru noi nume și verb, și orice parte de vorbire erau calificate de cei vechi „nume". Dacă însă califici pe „este" drept verb, atunci dai numele lui propriu. Pe de altă parte, trebuie știut că Aristotel numește afirmația și negația propoziții simple, nu în sensul că celelalte n-ar fi afirmații și negații, ci pe cele simple le socotește afirmații și negații întrucît ele sînt principalele printre propoziții.

p. 19b 24. *Vreau să spun că „este" se alătură fie lui „drept", fie lui „non-drept".* Acum a spus bine, în

cazul lui este, că *se alătură*... a dat de înțeles propoziția simplă, pe cînd cu *lui non-drept* propoziția prin metateză, „omul este non-drept".

Aci el înfățișează propozițiile prin metateză. Și merită să fie cercetat dacă negația prin metateză semnifică o afirmație sau o negație. Vom spune deci că negația prin metateză e implicată de afirmația simplă. Și e firesc pentru că, în sînul celor reale, atunci cînd două negații sînt legate de termeni diferiți sau de particula auxiliară (numesc așa fie determinația suplimentară fie pe cel de-al treilea, adaosul predicativ), ele dau întru totul o afirmație, ca de pildă „omul este drept", „omul nu este non-drept". Aci „nu este non-drept" indică o afirmație. Dar atunci cînd negațiile sînt luate pentru cele nereale, rezultatul e indiferent. Căci o aceeași negație prin metateză, în cazul celor indiferente, ca de pildă a celor ce nu sînt nici drepte nici nedrepte, nu aduce aceeași afirmație. Spunem însă: negație dublă asupra termenilor diferiți ai propoziției, din pricina obiceiului atic. Căci adesea se pun cele două negații una după alta, în locul unei
66r negații, ca în cazul lui „nu cumva să nu faci", în loc de „să nu faci", și altele de acest fel.

p. 19b 30. *Acestea așadar, așa cum se spune în* Analitice, *sînt astfel rînduite*. Trebuie știut că, după cît reiese din exprimarea aceasta, *Analiticele* sînt anterioare lucrării de față; căci el afirmă: *așa cum se spune în* Analitice. Trebuie luat „se spune" ca: „s-a spus"; și a folosit pe „se spune" ca avînd drept țintă să scrie despre lucrurile acelea.

p. 19^b 31. *La fel se comportă lucrurile chiar dacă afirmația este a unui nume universal.* Întrucît pe toate cîte le-a spus mai sus le-a aplicat în cazul propozițiilor nedeterminate suplimentar, el spune acum că același lucru se va întîmpla și în cazul celor determinate suplimentar.

p. 19^b 35. *Numai că pot să nu fie laolaltă adevărate cele așezate în diagonală. Însă uneori se întîmplă să fie.* Am spus și în cursul capitolului că există o deosebire între propozițiile determinate suplimentar și cele fără determinație. În cazul celor nedeterminate suplimentar, cele așezate cruciș (căci pe acestea le numește el

Cele care întotdeauna sînt laolaltă adevărate:

Omul e drept — adevărate laolaltă — Omul nu e drept

Omul nu e non-drept — adevărate laolaltă — Omul e non-drept

Cele care cînd sînt adevărate, cînd false:

Orice om e drept — fals — adevărat — Nu orice om e drept

Nu orice om e non-drept — Orice om e non-drept

Mai restrîns	*Omul e drept*	Simple	*Omul nu e drept*	mai larg
mai larg	*Omul nu e nedrept*	Privative	*Omul e nedrept*	mai restrîns
mai larg	*Omul nu e non-drept*	Prin metateză	*Omul e non-drept*	mai restrîns

în diagonală) sînt întotdeauna laolaltă adevărate, pe cînd în cazul celor determinate suplimentar, una

dintre cele încrucișate adeverește, cealaltă e falsă. Acest lucru îl dă el de înțeles prin spusa de față.

p. 19[b] 37. *Altele însă, dacă se adaugă ceva pe lîngă non-om ca subiect.* De vreme ce a pus în joc propozițiile cu subiect determinat, acum spune că sînt și alte propoziții, ce au subiect nedeterminat și care alcătuiesc deopotrivă afirmații și negații. Numai că ele sînt deosebite de cele ce au subiect determinat. — Acestea sînt lucrurile pe care le conține capitolul.

Capitolul 2

66^v p. 20[a] 3. *La propozițiile unde „este“ nu se potrivește, ca în cazul lui „însănătoșește“ sau „plimbă“, la acestea* [*verbul*] *se folosește, astfel pus, ca și cum ar fi adăugat „este“* ș.a.m.d.

Principiul pe care-l înfățișează acum Aristotel a fost înțeles de unii dintre interpreți în sensul că el ar fi spus: așa cum aveau loc o implicație și o rînduire a propozițiilor la care „este“ era al treilea, enunțul suplimentar, la fel au loc o implicație și rînduire a propozițiilor în care în loc de „este“ luăm un alt verb, ca de pildă în „omul cel drept se plimbă“. Faptul însă că acest lucru nu e adevărat este evident; căci nu e vorba de o propoziție pe baza celui de-al treilea enunț suplimentar, ci aci subiectul este cel compus. Este într-adevăr cu neputință ca un alt verb să se enunțe astfel în chip suplimentar, ca al treilea. El a precizat-o aci, spunînd-o și în *Analitice*, cum o vom afla cu voia Domnului. Alții declară că lucrul cercetat aci este ca

în propozițiile în care „este“ e considerat virtual, de pildă ca în „Socrate se plimbă“ (căci aci se adaugă virtual „este“; într-adevăr reducerea verbului la participiul respectiv se face cu verbul „este“, ca „Socrate se plimbă“ redus la „Socrate este plimbător“), unde așadar se ajunge astfel la „Socrate este plimbător, Socrate este non-plimbător“, deci negația este o afirmație. Iar el spune că este negație. Însă acest lucru merită să fie analizat aci. Într-adevăr, ce ar face ca „omul este non-drept“ să fie o afirmație iar „omul este non-mergător“ să nu fie una? — Noi însă vom spune că, întrucît a menționat în chip stăruitor și a stabilit chiar un exemplu pentru propozițiile ce au subiectul nedeterminat și care sînt alcătuite numai din predicat și subiect, ca de pildă „non-omul este“, „orice non-om este“ și, la fel, pentru propozițiile alcătuite din predicat, subiect și enunțul suplimentar ca al treilea, „non-omul este drept“, „orice non-om este drept“, temîndu-se ca nu cumva să presupună cineva... și, socotind că determinația suplimentară de
„orice“ la numele de om este aceeași, și va forma 67r
atunci pentru afirmativa „orice non-om este drept“ negația „nu orice om este drept“, nerespectîndu-se defel negația „nu“ la subiect — așa fiind, el spune că nu trebuie să se facă astfel negația, ci trebuie să se respecte particula negativă la subiect, așa cum era în afirmație, și să se facă negația „nu orice non-om este drept“ sau „orice non-om nu este drept“. Căci „orice“ [ca adjectiv], așa cum s-a spus mai sus, nu semnifică o natură universală, cum semnifică „viețuitor rațional muritor“ pe om, ci semnifică acest lucru cum că, uni-

versal fiind subiectul, predicatul revine tuturor celor de sub subiect. Și el a dat exemple evidente.

Apoi, de vreme ce în exemplul precedent nu era cuprinsă universal negativa, cea care spune că „nici un om nu e drept“, el cercetează care propoziție e implicată de aceasta. Și arată că e afirmativa universală obținută prin metateză. Fie negativa simplă „nici un om nu e înaripat“; prin ea este implicată „orice om este non-înaripat“. Însă uneori și afirmativa particulară este implicată de negativa particulară. „Un om este drept“, afirmativă particulară, „nu orice om este drept“, negativă particulară. În acest fel a arătat Aristotel, asupra exemplelor, care propoziție este implicată de o alta. În schimb Proclus ne oferă o metodă generală pentru aflarea lor [a implicațiilor]. Iar metoda este aceasta: cînd ai în față o propoziție, păstrează același subiect și aceeași cantitate, dar schimbă calitatea și predicatul. Calitatea, în felul următor: dacă propoziția propusă e afirmativă, prefă-o într-o negativă, și invers, dacă e negativă, prefă-o în afirmativă. Însă predicatul îl schimbi astfel, dacă e determinat, îl faci nedeterminat, și invers, dacă e nedeterminat îl faci determinat. Atunci deci cînd vei păstra cantitatea aceeași, de pildă dacă e particulară, tot particulară și dacă e universală, universală, iar
67v subiectul e același, dar dacă vei schimba calitatea și predicatul, vei găsi pe deplin propoziția implicată. De pildă, fie propoziția universală: „orice om este vietuitor“. Să păstrăm subiectul, adică „om“, să păstrăm cantitatea, dar să schimbăm calitatea, în plus și predicatul, făcînd propoziția „nici un om nu este non-viețuitor“,

ceea ce exprimă același lucru cu propoziția propusă. La fel se va petrece și în cazul altora dintre propozițiile suplimentar determinate: atît prin afirmative sînt implicate negativele, după metoda aceasta, cît și prin negative afirmativele. În schimb în cele nedeterminate suplimentar, prin afirmații sînt implicate negații, însă nu și invers, prin negații afirmații: căci s-a arătat cum că afirmativa prin metateză este mai restrînsă decît negativă simplă, și în chip firesc nu o implică. Într-adevăr, faptul că particularul este implicat de universal nu îngăduie [implicația prin negativ]. — Pe acestea le cuprinde cercetarea de față.

p. 20ª 23. *E evident însă că și în cazul celor singulare, dacă se face negația adevărată față de întrebare, este adevărată și afirmația. De pildă, oare Socrate e înțelept? Nu. Atunci Socrate e non-înțelept.*

Încheind argumentarea despre implicația propozițiilor, el înfățișează aci un alt principiu rezultînd din cele spuse. Dar mai întîi să tratăm despre nedumerirea ce s-a ivit în cadrul schemei privitoare la implicația propozițiilor; după aceea vom afla și pe cele ce rezultă din ele. El spunea așadar, în schemă, că afirmativa prin metateză, nedeterminată suplimentar, este mai restrînsă decît negativa simplă. Aceea era „omul este non-drept", și el spunea că este mai restrînsă decît negativa simplă „omul nu este drept". O dovedea în felul următor: lua predicatul compus și arăta că, în cazurile cînd propoziția este adevărată, cealaltă nu este, în speță negativa simplă. Astfel încît din acestea se deduce că negația simplă este mai universală

decît afirmația prin metateză. De pildă, fie afirmația prin metateză care spune „copilul este om non-drept", care e adevărată și potrivită. Fie și negația care spune „copilul nu este om drept". Ea e falsă. Așa încît aceasta e mai universală, pe cînd afirmativa prin metateză e mai particulară. În felul acesta fără îndoială a dovedit-o. Noi însă declarăm că nu se deosebește defel, după sens, negația simplă de afirmația prin metateză, fie că predicatul e compus, fie că nu. Căci dacă dovedim că în cazurile cînd una din ele e adevărată este întru totul și cealaltă, și cînd una e falsă e întru totul și cealaltă, atunci e limpede că nu se deosebesc între ele. Într-adevăr după cum se dovedește că, dacă în cazurile asupra cărora se enunță omul se enunță și caracterul de rîzător, noțiunile se echivalează — de aceea și se convertesc una cu alta, fără a lăsa loc nici unei deosebiri — tot așa se întîmplă și în cele propuse. Mai întîi însă să precizăm că predicatul în propoziții este fie simplu, fie compus; iar exemplele sînt evidente. Fie deci pus, acum, în ambele propoziții predicatul simplu, și să facem cercetarea propozițiilor în ce privește întreaga materie și pentru întreg timpul. Fie „copilul este non-drept", afirmația prin metateză, în cazul materiei contingente și al timpului prezent; la fel, „copilul este non-înaripat", în cazul materiei imposibile și al timpului prezent. Amîndouă aceste propoziții s-au dat ca adevărate. „Copilul este ființă non-respiratoare", afirmație material necesară și la timpul prezent, este falsă. Să rostim acum și negațiile simple, la cea dintîi „copilul nu este drept", la a doua „copilul nu este înaripat". Și aceste negații sînt

adevărate. Cea de a treia, „copilul nu este ființă ce respiră", e falsă. Deci am dovedit că, în cazurile în care a fost adevărată afirmația prin metateză, a fost adevărată și negația simplă, iar în cazurile în care prima a fost falsă, a fost și cealaltă. De vreme ce am 68v
vorbit despre propozițiile care au predicat simplu, să vorbim și despre cele care au predicat compus. Însă ajunși aci cu argumentul, să precizăm în plus, mai întîi, că particula negativă „nu" suprimă întreg predicatul. Iar acest lucru e evident. Căci dacă s-ar spune că negația suprimă de pildă pe „drept", în ce privește pe Socrate, în spusa că „Socrate nu este om drept", iar pe „om" nu-l suprimă, înseamnă că există într-un fel afirmație, într-altul o negație despre același lucru (căci le-a suprimat ca ființînd ambele, în parte însă nu le-a suprimat) așa încît cu necesitate vor exista alte două negații ale acelei afirmații. Într-adevăr, dacă n-a suprimat decît pe „drept", păstrîndu-se „om", atunci mai este nevoie de o altă negație pentru suprimarea lui „nu". Și, fie vor fi două negații pentru o singură afirmație, ceea ce este cu neputință (căci am spus că una singură înfruntă contradictoriu pe una singură), fie nici afirmația de la început nu reprezenta o singură propoziție, ci două. La fel se întîmplă însă și cînd „nu" se alătură predicatului care e compus, ca în „Socrate este non-om drept": nu suprimă doar pe „om", ci spune în întregime cum că nu este om, nici drept. Să ne întoarcem deci asupra temei propuse și să luăm predicatul compus, așa cum spuneam. Rostesc afirmația prin metateză „copilul este non-drept". Oare e falsă ori adevărată? Dar și aceasta e falsă, și

cea privitoare la materia imposibilă, de speța „copilul este non-înaripat“. Ba și în cazul materiei necesare, cînd însă devine și adevărată: „copilul este non-piatră nu lipsit de suflet“; căci aci este adevărată, întrucît nu e nici piatră nici lipsit de suflet. Acum, după afirmațiile prin metateză, să rostim și negațiile simple, în cazul celor trei modalități ale materiei, predicatul fiind compus. De pildă „omul-copil nu este drept“, „omul-copil nu este înaripat“, „copilul nu este piatră
69r lipsită de suflet“. Dacă, acum, se găsește că, în cazul oricărei materii și al oricărui timp, ele sînt adevărate și false laolaltă [ca primele], atunci este limpede că ele nu se deosebesc întru nimic. Să indicăm însă și eroarea tezei celor ce spun că afirmația prin metateză este mai particulară decît negația simplă. Să dovedim lucrul așa. Ei au luat predicatul compus și l-au divizat, declarînd că putem spune „copilul este om non-drept“; aci spun adevărul, deoarece copilul este om, dar nu e drept. În schimb dacă aș spune „copilul nu este om drept“ mă înșel; căci aci s-a suprimat din copil și faptul de-a nu fi om și cel de a fi drept. Astfel că una e falsă, alta adevărată. Am arătat însă cu anticipație cît de absurdă e teza: într-adevăr cum e posibil ca negația „nu“, a întregului predicat, să cadă la mijloc și să suprime o parte, pe cealaltă nu?

Cei care susțin că afirmația prin metateză, în cazul celor fără determinație suplimentară, este mai restrînsă decît negația universală au susținut și într-astfel că negația particulară prin metateză este mai cuprinzătoare decît afirmația universală simplă. De pildă, în a doua schemă se găsește propoziția „orice om este

drept", universal afirmativă simplă. Pe linia dreaptă se găsește cea opusă contradictoriu, care spune că „nu orice om este drept", negativa particulară. Din nou, sub afirmativa universală simplă este pusă negativa particulară prin metateză, cea care spune că „orice om este non-drept". Pe linia dreaptă e așezată universal afirmativa prin metateză, care i se opune contradictoriu, anume „orice om este non-drept". S-a susținut că negativa particulară prin metateză este mai cuprinzătoare decît afirmativa universală simplă. Dar pe lîngă acestea nu au invocat regula lui Proclus cum că, dacă vrei să găsești care e implicația unei propoziții propuse, trebuie să menții subiectul și cantitatea, însă să schimbi predicatul și calitatea. Iar 69v
propoziția aceea este pe deplin una echivalentă cu prima și implicată o dată cu ea. În plus, întrucît în cazul propozițiilor cu determinare suplimentară, potrivit cu regulile de mai sus, și afirmațiile sînt implicate de negații, și negațiile de afirmații, de vreme ce deci aci se găsește „orice om este drept", înseamnă că în chip evident este implicată prin ea, după regulă: „nici un om nu este non-drept". Într-adevăr, am păstrat atît cantitatea cît și subiectul, schimbînd însă predicatul și calitatea, de vreme ce acolo [verbul] este determinat, aci nu. Așa încît prin universal afirmativa simplă este implicată universal negativa prin metateză. S-a susținut însă că și particular negativa prin metateză este mai cuprinzătoare decît universal afirmativa simplă și că e implicată de aceasta. Așadar, s-a găsit că atît universal negativa prin metateză cît și cea particulară au aceeași capacitate, dacă ambele

sînt implicate de universal afirmativa simplă. Dar cum se poate ca particulara să fie echivalentă cu universala? Rezultă că, fie regula nu e adevărată, fie nu sînt mai universale propozițiile amintite prin metateză și suplimentar determinate, decît propozițiile simple menționate.

Însă merită să fie cercetat în ce sens a spus Aristotel: „Atunci cînd se adaugă « este », enunțul suplimentar ca un al treilea, opozițiile se rostesc în două feluri. E evident că sînt patru enunțuri. Dintre acestea patru, două se vor comporta, față de afirmație și negație, potrivit cu înserierea sau implicația lor, ca negațiile, celelalte două nu." Noi însă declarăm că nu rezultă astfel nimic imposibil. Aristotel nu spune că enunțurile se vor comporta astfel potrivit cu ce e mai universal sau ce e mai particular, nici că lucrul trebuie gîndit în acest sens, ci a spus-o înțelegînd numai implicația propozițiilor. Căci așa cum negația privativă, cea de pildă că „omul nu este nedrept", e implicată de afirmația simplă care spune că „omul este drept"... În prezentarea din *Analitice* a spus că întrebarea trebuie să poarte asupra întregii contradicții. În schimb Alexandru, aplecîndu-se asupra celor de aci, a spus că întrebarea trebuie să poarte asupra fiecăreia dintre părțile contradicției. Și întru cîtva ei spun același lucru; numai că, este mai lămurită întrebarea privitoare la o parte a contradicției. Într-adevăr, cel întrebat poate, în fața unui aceluiași lucru, să-l
70v înfrunte și să răspundă fie da, fie nu. Căci dacă cineva ar rosti întregul acesta: „este oare sufletul nemuritor sau muritor"?, iar celălalt ar răspunde fie „da" fie

„nu“, atunci ar fi nelămurit pentru care parte a contradicției a fost dat răspunsul. Astfel că, aci, Iamblichos ar trebui preferat lui Alexandru. Căci, după Iamblichos, acela ce pune întrebarea, chiar dacă rostește o singură propoziție, întreabă totuși virtual cu privire la întreaga contradicție. Spunîndu-se „este sufletul nemuritor?“, se concepe pe deplin și cealaltă parte, cum că e muritor. „Astfel încît, fie că se întreabă printr-o singură propoziție, fie prin întreaga contradicție, este același lucru.“ Și o spune pe bună dreptate; numai că Alexandru trebuie acceptat într-o mai largă măsură din motivele arătate. — Cu aceasta, se încheie capitolul.

Capitolul 3

p. 21ª 6. *Cum trebuie procedat, o vom spune îndată. Dintre predicate și cele despre care ele se enunță, toate cîte se spun prin accident, fie despre același lucru, fie despre altul, nu vor fi ceva unitar* ș.a.m.d.

Spuneam, în capitolul anterior, că filozoful înfățișează un dublu principiu, pînă la urmă, prin care analizează dacă cele spuse în chip specific pot fi întotdeauna rostite simultan sau dacă uneori pot fi, alteori nu; de asemenea, dacă cele spuse în comun pot fi rostite întotdeauna și separat sau uneori pot fi, alteori nu. Cu alt prilej, el a declarat că cele rostite în chip propriu pot uneori fi și spuse simultan, nu însă întotdeauna, pentru ca să nu sfîrșim prin a greși ori a pălăvrăgi, întinzîndu-ne și rostind vorbe de prisos.

Care anume sînt acestea, am și aflat-o. Acum, așadar, ne dă regulile cînd anume este posibil ca cele enunțate în comun... să nu fie ambele accidente sau unul accident altul substanță, sau unul mai general, celălalt mai particular. Dacă însă se întîmplă ca unul să fie mai general, celălalt mai particular, nu trebuie ca predicatul particular să stea înaintea celui mai general, chiar dacă ambele se enunță sinonimic despre un același [subiect]. Să dăm pentru toate acestea, dacă putem, exemple corespunzătoare. Ambele accidente, ca: „albul se plimbă", „albul este muzician". Într-adevăr, chiar dacă ar fi cîndva adevărată propoziția care spune că „albul se plimbă", totuși, de vreme ce una e definiția albului și alta cea a plimbătorului și a muzicianului, nu poate fi vorba de o singură propoziție. La fel, fie unul dintre termeni substanță, altul accident; de vreme ce definiția substanței și a accidentului sînt diferite, cum de pildă în spusa „omul se plimbă" una e definiția omului, alta cea a plimbătorului, din acest motiv nu e vorba de o singură noțiune; căci se poate ca plimbatul să fie separat de om. În al treilea rînd și pe lîngă acestea, atunci cînd ambele se enunță sinonimic, ca faptul de a fi biped și cel de a fi viețuitor, pentru om, și cînd se pune înaintea particularului generalul, adică viețuitor înaintea bipedului, atunci este cu neputință să se alcătuiască o singură propoziție din cele două, din „omul este biped" și „omul este viețuitor", anume să se spună că „omul este viețuitor biped". Cînd însă am face invers și am pune înainte ce este mai particular, atunci nu e cu neputință. Căci în om este implicat faptul de

a fi biped, iar în biped e implicat viețuitorul. În rațional este de asemenea implicat viețuitorul; și putem găsi alte exemple de acest fel. Acestea deci, cu privire la prima îmbinare.

Răsturnată față de această teză este problema: cînd anume e cu putință ca lucrurile spuse simultan să fie rostite și separat. Căci nu întotdeauna e cu putință așa ceva. De pildă, pot rosti întregul „liliacul este și nu este pasăre“ sau „eunucul este și nu este bărbat“; dar a separa acestea și a spune că liliacul este pasăre, că eunucul este bărbat, nu pot s-o fac, de vreme ce orice pasăre are aripa despicată. Se întîmplă același 71r
lucru în celălalt caz, și în multe altele. De aceea el ne dă o regulă și cu privire la această împletire, cînd anume este posibil ca cele spuse simultan să fie rostite și separat. El spune că ori de cîte ori o formulare nu se opune în chip vădit altei formulări, cum era la faptul de a fi pasăre și de a nu fi (căci aci în chip vădit o formulare combate contradictoriu pe cealaltă), sau cînd o formulare nu se dovedește a combate contradictoriu pe cealaltă, dar în sensurile, respectiv în definițiile celor formulate se găsește contradicția, atunci nu e cu putință ca cele spuse simultan să fie și separat. De pildă, în cazul cadavrului, pot spune întregul acesta „cadavrul este un om mort“, dar nu pot spune separat „cadavrul este om“; căci aci, o expresie nu combate contradictoriu pe alta (ce opoziție au într-adevăr cadavrul și omul?), însă definițiile lor se combat: definiția omului este, să spunem, de viețuitor rațional, pe cînd cadavrul nu este nici viețuitor, nici rațional, ci mai degrabă neviețuitor

nerațional; și altele de acest soi. La acestea se adaugă încă un mod: cînd anume nici formulările nu dovedesc a se combate, nici definiția formulării, dar cînd în propoziția compusă se va afla enunțul suplimentar, ca al treilea, sau cînd verbul de existență se enunță accidental despre subiect, atunci nu este posibil să se facă separația și o singură enunțare. De pildă, fie spuse pe de o parte „rău ca purtare", pe de alta „bun la meserie", care să aibă rînd pe rînd întîietate. Pot să spun astfel „Simon este bun cizmar" ca întreg, sau „Simon este cizmar bun", dar nicidecum „Simon este bun". În prima enunțare „este" se predică prin accident despre Simon, iar nu în sine. La fel, în „Homer este poet", se enunță prin accident despre Homer, deci nu pot spune că „Homer este". Căci verbul „este", de existență, atunci cînd se enunță ca atare și nu ca un enunț suplimentar în al treilea rînd, semnifică existența lucrului chiar. Un alt exemplu cît se poate de lămurit, pe care l-a dat și el, poate fi adus: „neființa este părelnică". Acest lucru îl pot rosti în
71v întregul lui, căci „este" se enunță, pentru neființă, prin accident. În schimb, nu e cu putință să se spună că neființa este; avem într-adevăr convingerea despre neființă nu că este, ci că nu este. — Cu acestea, el pune capăt celei de a treia secțiuni.

p. 21ª 32. *În ce privește însă non-existentul, nu e adevărat să se spună, prin simplul fapt că este luat în considerație, cum că este ceva; căci considerația asupră-i nu e că este, ci că nu este.* Trebuie știut că există o ipoteză a lui Platon în sensul că universul acesta

constă din realități și neființă. El a numit neființă, adică materie, faptul de nu a fi nimic din cele ce sînt în act. Aristotel deci spune că neființa este părelnică; nu cum că este, ci tocmai că avem părerea despre ea că nu este. — Pe acestea le conține capitolul.

ÎNCEPUTUL SECȚIUNII A IV-A

Capitolul 1

p. 21[a] 34. *Acestea fiind precizate, trebuie cercetat cum se comportă între ele negațiile și afirmațiile* ș.a.m.d.

În această secțiune filozoful are drept țintă să discute despre propozițiile cu cîte un mod, cercetînd următoarele două probleme, întîi cum se nasc negațiile pornind de la afirmații, iar al doilea, care este implicația acestor propoziții. Noi însă, înaintea exegezei cuvînt cu cuvînt, vom cerceta mai întîi ce înseamnă mod și cîte moduri sînt, și în ce sens diferă modulul de așa-numita materie; în al doilea rînd, care e numărul unor astfel de propoziții. Să începem cu primul punct. Mod, așadar, este adaosul, respectiv cuvîntul ce semnifică felul cum revine predicatul subiectului. Determinația suplimentară preciza cantitatea (s-a spus într-adevăr că determinația suplimentară este adaosul semnificînd în ce măsură revine subiectului predicatul), pe cînd modul definește calitatea. Modurile sînt într-un fel nelimitate și de neprecizat ca număr, totuși în linii mari se reduc la patru, care sînt: nece- 72r
sarul, imposibilul, contingentul, posibilul. Într-adevăr,

orice ar spune cineva, indică întru totul fie modul necesității, ca faptul că soarele se mișcă veșnic (căci aci „veșnic", chiar dacă nu reprezintă un mod propriu-zis, totuși joacă rolul de mod al necesității; într-adevăr soarele se mișcă în chip necesar), fie indică modul contingent, ca în „Socrate se plimbă frumos" (căci frumos dă de înțeles modul contingent), fie indică modul posibil, ca în „Socrate iubește mult" (căci „mult" semnifică aci posibilul), fie indică imposibilul, ca atunci cînd spunem că „Socrate e cu neputință să fie înaripat". Așadar, acestea sînt cele patru moduri, și nu încape loc pentru un altul, așa cum au închipuit unii dintre interpreții lui Aristotel, din spusa acestuia în *Analitice* cum că orice propoziție este fie a existentului, fie a existentului necesar, fie a existentului contingent. Căci ei au socotit și modul existentului... Însă că e cu neputință să fie un mod al existentului este limpede și din cele stabilite de Aristotel, și după adevăr. Din cele stabilite de Aristotel însuși, fiindcă nicăieri în scheme el n-a menționat existentul, ci numai patru moduri; iar după adevăr, fiindcă prima diferență în sînul propozițiilor este că ele sînt fie cu mod, fie fără de mod. Propoziția de mod o numește Aristotel existentă, așa cum vom vedea, cu voia Domnului, la *Analitice*, cînd se va vorbi despre conversiunea propozițiilor. Pe de altă parte, modul diferă de materie prin aceea că materia se manifestă laolaltă cu tipul respectiv de propoziții, cum s-a spus, pe cînd modul se adaugă din afară. De pildă, spunîndu-se „Socrate e viețuitor" s-a manifestat totodată și faptul material că este necesar; dacă

însă spun că Socrate este în chip necesar viețuitor, atunci s-a pus din afară „în chip necesar“, adică modul. De aceea ele sînt și în dezacord adesea: dacă materia e necesară pe cînd modul nu este, propoziția va fi găsită falsă. De pildă, în „omul este viețuitor“ materia e necesară; dacă însă alătur modul contingent de propoziția necesară și spun: „omul este în chip întîmplător viețuitor“, atunci fac ca această propoziție să fie falsă. Într-adevăr, contingentul semnifică ceea ce nu este dar poate să se ivească. — Cu acestea se încheie primul punct.

Al doilea punct era: care este numărul unor astfel de propoziții. Se ivesc aci 1 296 de propoziții, din cauza următoare. Modul se găsește fie în propozițiile alcătuite numai din subiect și predicat, ca în „Socrate se 72v
plimbă în chip întîmplător, respiră în chip necesar“, și în cele de acest fel, fie în propozițiile alcătuite din subiect, predicat și enunțul suplimentar ca al treilea. Iar atunci cînd se găsește în propozițiile alcătuite numai din subiect și predicat, afirmațiile variază în patru feluri. Să presupunem deci acest lucru, pe care el însuși îl spune literal, cum că atunci cînd negația „nu“ nu este atașată de mod, se alcătuiește o afirmație. Este necesar deci ca ambii termeni să fie: sau determinați, sau nedeterminați, ori ca unul să fie determinat, celălalt nedeterminat. Iar aceasta în două feluri. Căci fie subiectul e determinat iar predicatul nedeterminat, fie predicatul e determinat iar subiectul nedeterminat. Iar atunci cînd, la fel, este cercetat modul, în propozițiile alcătuite din subiect, predicat și enunțul suplimentar ca al treilea, afirmațiile variază în opt feluri.

Căci e necesar ca cei trei termeni, predicatul, subiectul și enunțul suplimentar, ca un al treilea (acum este presupus și termenul de enunț suplimentar, ca al treilea), să fie: sau determinați, sau toți trei nedeterminați, sau unii determinați, alții nedeterminați. Iar din nou, dintre ei, sau extremii sînt determinați iar mediul nedeterminat, sau invers extremii nedeterminați iar mediul determinat, sau primii doi determinați, ultimul nedeterminat, sau invers, ultimul determinat, primii nedeterminați, sau primul determinat iar ultimii doi nedeterminați, sau invers, primul nedeterminat, ultimii doi determinați. Exemplele pentru acestea sînt cît se poate de evident de dat, celui ce ar dori-o. Așadar, printre propozițiile alcătuite numai din subiect și predicat erau 4 afirmații, dar acum s-au ivit 8, în cazul celor alcătuite cu enunțul suplimentar ca al treilea. Astfel că pînă acum vor fi 12. Aceste 12 propoziții le
73r vom multiplica prin propozițiile de acolo, respectiv cele 4 tipuri de propoziții afirmative, vreau să spun cea singulară, cea fără determinație suplimentară, cea cu determinație suplimentară și cea cu determinație suplimentară universală. Atunci cele 12 propoziții, înmulțite cu patru, pe baza acestora din urmă, vor da 48. Aceste 48, înmulțite pe baza tripartiției timpului, vor da 144. Din nou acestea vor fi înmulțite pe baza tripartiției materiei, dînd 432. La rîndul lor aceste 432, înmulțite după cele trei moduri, vor da o mie două sute nouăzeci și șase. Spunem însă numai trei moduri, dat fiind că modul posibilului se spune mai general, atît cu privire la necesar, cît și la contingent, divizîndu-se în aceste două moduri. Cel ce se divide

nu este nimic dincolo de diviziunile sale, iar acesta e motivul pentru care spunem că sînt doar trei moduri, necesarul, contingentul și imposibilul. S-au produs astfel în chip firesc 1 296 de afirmații de-ale acestor propoziții. La acestea se adaugă și celelalte afirmații de la secțiunile a 2-a și a 3-a. Cele din secțiunea a 2-a erau 72, produse de propozițiile alcătuite doar din predicat și subiect, iar cele din secțiunea a 3-a, produse de propozițiile alcătuite din subiect, predicat și enunțul suplimentar ca al treilea, erau 144. Așadar, adăugînd pe acestea 216 din secțiunea a 2-a și a 3-a celor 1 296 obținem, ca afirmații, 1 512. Iar întrucît este evident că sînt tot atîtea negații cîte afirmații, înseamnă că toate negațiile și afirmațiile, respectiv toate propozițiile pe care ni le înfățișează în cartea aceasta filozoful, vor fi în număr de 3 024. — Iar astfel, cu voia Domnului, se încheie și punctul 2 și capitolul de față.

Capitolul 2

p. 21ª 34. *Acestea fiind precizate, trebuie cercetat cum se comportă între ele negațiile și afirmațiile* ș.a.m.d.

Spuneam în capitolul precedent că în această de-a 4-a secțiune se tratează despre propozițiile cu mod, cercetîndu-se următoarele două probleme: întîi, în ce 73ᵛ
fel se produc negațiile din afirmații, în al doilea rînd, care sînt implicațiile unor astfel de propoziții, cercetîndu-se la punctul 1 cui trebuie atașată negația „nu“,

dacă trebuie modului, lui „este“ sau pur și simplu verbului. Căci în cazul altor specii de propoziții alăturăm negația „nu“ de verbul a fi. Într-adevăr, dacă n-am face aceasta, s-ar găsi cazuri cînd afirmația ar fi laolaltă falsă cu negația. Astfel, pentru afirmația că „lemnul este om alb“, o afirmație falsă, dacă am face negația „lemnul nu este om alb“, am obține-o drept adevărată; dacă însă am spune: „lemnul este om non-alb“, am arăta că și aceasta e falsă, laolaltă cu afirmația. Căci o asemenea negație spune acest lucru, cum că lemnul este om, numai că nu este alb, ceea ce pentru oricine e fals. Pe drept cuvînt deci alăturăm negația „nu“ de „este“, făcînd negativa: „lemnul nu este om alb“. Deci rămîne de văzut dacă nu cumva și în cele de mai jos trebuie alăturată negația „nu“ lui a fi, spre a face din afirmația „e posibil să fie“ negația „e posibil să nu fie“. Iar el spune că e cu neputință să se facă astfel; mai întîi — ceea ce am spus adesea — fiindcă rolul principal aci îl are modul, iar negația „nu“ trebuie să-i fie alăturată lui; căci pe acela vrem să-l suprimăm, și anume felul, în speță calitatea. Într-adevăr, afirmativa declară, de pildă, că se întîmplă ca omul să se plimbe; noi urmărim să suprimăm modalitatea și să spunem că nu întîmplător se plimbă. Deci primul motiv este că negația „nu“ trebuie să fie alăturată părții principale, așa cum s-a spus adesea. Al doilea motiv este că, nefăcîndu-se astfel negațiile, se va găsi că sînt adevărate laolaltă afirmația și negația, ceea ce e cu neputință. Dacă spun „e posibil ca haina să fie tăiată“, „e posibil să nu fie tăiată“, amîndouă sînt adevărate, în cazul

materiei contingente. Dacă însă spun „e posibil ca haina să fie tăiată", „nu e posibil să fie tăiată", una din propoziții e pe de-a-ntregul adevărată, cealaltă falsă. Deci la fel cum se întîmplă în cazul posibilului, e evident că va fi și în cazul contingentului, al necesarului și al imposibilului. Iar la fel și în cazul afirmațiilor prin metateză. — Așa se încheie punctul 1, privitor la felul cum trebuie făcute negații din afirmații, în cazul propozițiilor cu mod, și anume că negația „nu" trebuie alăturată modului. 74r

Al doilea punct este cel în care se înfățișează implicația unor astfel de propoziții prin trei scheme. Prima schemă este aceasta.

E posibil să fie	Nu e posibil să fie
se întîmplă să fie	nu se întîmplă să fie
nu e imposibil să fie	e imposibil să fie
nu e necesar să fie	e necesar să fie
E posibil să nu fie	Nu e posibil să nu fie
se întîmplă să nu fie	nu se întîmplă să nu fie
nu e imposibil să nu fie	e imposibil să nu fie
nu e necesar să nu fie	e necesar să nu fie

El așază în prim rînd afirmativele posibilului și contingentului, spunînd „e posibil să fie", „se întîmplă să fie". În linie dreaptă pune drept a treia negația imposibilului, spunînd „nu e imposibil să fie", iar drept a patra pune negația simplă a necesarului, spunînd „nu e necesar să fie". Apoi, pe a doua tablă, în continuare, pune afirmațiile prin metateză „e posibil să nu fie", „se întîmplă să nu fie", iar a treia, negația prin metateză a imposibilului, care sună „nu

e imposibil să nu fie“, și a patra, iarăși, negația prin metateză a necesarului, care sună „nu e necesar să nu fie“. Apoi în dreptul primei table pune negațiile „nu e posibil să fie“, „nu se întîmplă să fie“, pe urmă afirmația care sună „e imposibil să fie“ și a patra, afirmația prin metateză a necesarului, care sună „e necesar să nu fie“. Pe a patra tablă pune întîi negațiile „nu e posibil să nu fie“, „nu se întîmplă să nu fie“, apoi „e imposibil să nu fie“, afirmația prin metateză, și a patra, afirmația necesară simplă, „e necesar să fie“ [v. inf., p. 276]. După ce a instituit astfel schema, el poate să explice bine celelalte propoziții și implicațiile lor. O deosebire însă face numai contradicția imposibilului, întrucît afirmația e implicată prin negații, iar negația prin afirmații. În plus, negația lui „e necesar să nu fie“ nu este „nu e necesar să fie“, ci cea așezată jos pe diagonală, care sună „nu e necesar
74v să nu fie“. El corectează deci această schemă în schema a doua și pune astfel contradictoria pe linia dreaptă, cum făcuse și cu [schema] imposibilului. Dar cum săvîrșește el aceasta, o vom afla, cu voia Domnului, în cadrul altei cercetări.

p. 21a 38. *Într-adevăr, dacă e vorba de îmbinări, se opun între ele ca fiind contradictorii* [ș.a.m.d.] Trebuie știut că spune *dintre cele îmbinate* aci, în loc de „dintre propoziții“.

p. 21b 3. *Căci dacă despre orice este adevărată sau afirmația, sau negația, atunci ar fi adevărat să se spună că lemnul, de pildă, este om non-alb*. În locul acesta, cîțiva au făcut presupunerea că negația simplă este mai

generală decît afirmația prin metateză, întrucît este fals, după cîte spune, că „lemnul este om non-alb“, în schimb e adevărat să se spună că „lemnul nu este om alb“, căci se suprimă întregul. Dacă însă vom păstra întreg predicatul și nu-l vom îmbucătăți, e evident că și această [propoziție] va fi găsită adevărată, la fel cu negația simplă, cum am spus-o și mai sus.

p. 21^{b} 14. *Iar rațiunea este* (prin *rațiune* înțelege aci „cauza“) *că tot ce e astfel posibil* [ș.a.m.d.] El vorbește aici despre ce este mișcat, în cazul contingentului; căci acesta se întîmplă să nu fie veșnic în act, pe cînd ce e mișcat în cazul necesarului este veșnic în act. Într-adevăr, noi spunem că e posibil ca soarele să se miște, nu în sensul că îl concepem ca mișcîndu-se cîteodată, alteori nu, ci ca fiind veșnic în act și mișcat.

p. 21^{b} 17. *Dar e cu neputință ca despre un același lucru să fie adevărate spusele opuse* [ș.a.m.d.] Acest lucru îl afirmă el aci, că este cu neputință ca o contradicție privitoare la un același lucru să fie laolaltă adevărată ori falsă într-un același timp. Este însă evident că nu-l preocupă aci orice formă a unor astfel de propoziții. Căci în cazul propozițiilor determinate suplimentar, acest lucru nu e întotdeauna... a fi laolaltă adevărate, în cazul că vom face negația alăturînd determinației suplimentare negația „nu“; ci uneori sînt adevărate laolaltă, în cazul cîte unei materii, ca într-al celei contingente, alteori nu sînt laolaltă adevărate, ca în cazul necesarului. Căci este adevărat să se

spună că „orice om este cu necesitate viețuitor", dar e fals să se spună că „nu orice om este cu necesitate viețuitor". Așa încît, în cazul necesarului, adevărul și falsitatea se distribuie. Dar în cazul contingentului ele nu o fac: căci este falsă și propoziția „se întîmplă ca orice om să se plimbe" și cea care spune „se întîmplă
75r ca nu orice om să se plimbe", în cazul unui răstimp determinat, evident. Dacă e vorba însă de un timp nedeterminat, e evident că amîndouă sînt adevărate. Pe de altă parte, dacă rostesc cealaltă negație „nu se întîmplă ca orice om să se plimbe", spun ceva adevărat dar și un neadevăr. Căci acest lucru înseamnă că „se întîmplă să nu se plimbe orice om", și nu rostesc altceva decît că e cu neputință ca orice om să se plimbe. În concluzie, în cazul unor astfel de propoziții trebuie ca particula „nu" să fie luată pentru și alăturată de mod, fie că e vorba de o propoziție determinată suplimentar, fie că nu; căci [doar] astfel se va produce contradicția.

p. 21b 22. *Dacă primul lucru este cu neputință* [ș.a.m.d.] Pe care îl declară cu neputință? Faptul că cele două propoziții, afirmația și negația, respectiv contradicția, trebuie să fie adevărate în cazul unui aceluiași lucru.

p. 21b 26. *Căci, după cum în cazurile de mai sus „a fi" și „a nu fi" erau adaosuri* [ș.a.m.d.] El spune adaos în loc de „cuvînt suplimentar și nu subiect". — Pe acestea le cuprinde capitolul.

p. 22[a] 38. *Cît despre „e necesar", trebuie văzut cum stau lucrurile cu el. Este evident că nu se comportă așa, ci contrariile sînt cele ce se implică, pe cînd contradictoriile își sînt străine* ș.a.m.d.

Adoptînd, în prima schemă, teza că negația simplă a necesarului este implicată de afirmațiile posibilului, contingentului și de negația imposibilului, el cercetează aci dacă a adoptat-o pe bună dreptate. Într-adevăr, s-ar părea că afirmația simplă e implicată de propozițiile menționate, vreau să spun de cele două afirmații, a posibilului și a contingentului, și de negația imposibilului. Faptul că afirmația e implicată, mai degrabă decît negația, îl precizează printr-o teză auxiliară, ce face demonstrația prin așa-numita dovadă a imposibilului. Teza este următoarea. Afirm că propoziției „e necesar să fie", afirmativă, îi urmează cea care spune că „e posibil să fie". Dacă celălalt declară că nu-i urmează aceasta, atunci, deoarece la fiecare este adevărat fie să afirmi fie să negi, va urma propoziția „nu e posibil să fie"; și deoarece această propoziție „nu e posibil să fie" are drept implicată propoziția ce sună „nu se întîmplă să fie" și cea care sună „e imposibil să fie", atunci cu necesitate afirmației simple a necesarului, celei care spune că „e necesar să fie", îi vor urma cea care sună „nu se întîmplă să fie" și „e imposibil să fie"; ceea ce este absurd. Și iarăși, de vreme ce afirmației „e imposibil să fie" îi urmează „e necesar să nu fie", iar cineva ar putea spune că „nu e posibil să fie" urmează lui „e necesar

să fie", atunci se va găsi că și propoziția „e necesar să nu fie" e implicată de propoziția „e necesar să fie"; ceea ce e imposibil. Prin urmare, „nu e posibil să fie" nu urmează lui „e necesar să fie", ci afirmația, adică „e posibil să fie", astfel încît negația și afirmația posibilului să nu fie în situația de a urma unei aceleiași propoziții. Iarăși, de vreme ce necesarul este determinat și dacă faptul de-a fi posibil înclină și într-o parte și în alta (căci el înseamnă și a fi necesar și a fi contingent), neapărat patru fiind propozițiile necesarului — vreau să spun: afirmația simplă, negația simplă, afirmația prin metateză și negația prin metateză — atunci s-a dovedit că afirmația simplă nu urmează ca în schema 1 [p. 271], deoarece s-a demonstrat că afirmația posibilului urmează afirmației necesarului. Însă nici afirmația prin metateză, cea care spune că „e necesar să nu fie", nu poate urma lui „e posibil să fie". Căci s-a stabilit că ea e implicată de negații. Va fi concepută deci, ca implicată de propozițiile amintite, negația prin metateză, care sună: „nu e necesar să nu fie". Într-adevăr aceasta e adevărată și în ce privește pe „e necesar să fie", și este mai generală decît cea din urmă și nedeterminată.

E posibil să fie se întîmplă să fie nu e imposibil să fie nu e necesar să nu fie	Nu e posibil să fie nu se întîmplă să fie e imposibil să fie e necesar să nu fie
E posibil să nu fie se întîmplă să nu fie nu e imposibil să nu fie nu e necesar să fie	Nu e posibil să nu fie nu se întîmplă să nu fie e imposibil să nu fie e necesar să fie

Rămîne deci să se schimbe ordinea și să se treacă propoziția „nu e necesar să fie", negativa simplă, care se afla în locul 4 al schemei 1, în locul al 8-lea, iar în locul ei, adică într-al patrulea, să se aducă negația prin 76r metateză, cea care spune că „nu e necesar să nu fie". Într-adevăr, aceasta din urmă se și opune contradictoriu celei așezate în dreapta, în speță afirmației prin metateză, care spune că „e necesar să nu fie". — Implicațiile propozițiilor se produc în același fel ca la propozițiile posibilului, adică în sensul că sînt așezate la dreapta, iar contradictoriile nu mai sînt separate, ca în schema 1. În acest loc figurează și a doua schemă. Filozoful ridică problema din nou și cu privire la aceasta, rezolvînd-o și înfățișînd cea de-a treia schemă, a propozițiilor ce se implică pe bază de adevăr. Felul cum face el aceasta îl vom afla, cu voia Domnului, într-altă parte.

p. 22^b 3. *Pricina însă pentru care necesarul nu face consecuția în același mod cu celelalte* [ș.a.m.d.] Aci indică o cauză anumită pentru care contradictoria nu e asociată contradictoriei, ci faptul de a fi celui de a nu fi. Și trebuia mai întîi să ne spună care este propoziția necesarului și cea implicată cu adevărat, iar astfel să indice cauza prin care se produce o asemenea implicație. El însă a intervertit ordinea și mai întîi rostește cauza pentru care implicația este aceasta, iar așa, schimbînd numai două propoziții, prezintă ordinea exactă. Căci rînduise sus negația simplă a necesarului, la început, împreună cu cele două simple, pe cînd acum o pune jos, împreună cu cele prin metateză.

Iar negația prin metateză a necesarului o rînduiește invers, cum s-a arătat pe baza teoriei.

p. 22b 7. *Așa încît, dacă acelea sînt la fel cu „poate să fie" și „nu poate", ele se comportă pe bază de contrarietate* [ș.a.m.d.] Acest lucru îl spune aci filozoful, cum că[9] necesarul nu se mai comportă la fel, ci în chip contrar.

p. 22b 11. *Într-adevăr, a fi necesar implică pe a fi posibil; dacă nu, ar urma negația.* Aci el începe să facă aceea ce spuneam în considerațiile noastre și vrea să arate că propoziției „e necesar să fie" îi urmează cea care spune că „e posibil să fie". Căci dacă nu-i urmează aceasta, atunci îi va urma cu nece-
76v sitate negația, care spune că „nu e posibil să fie", deoarece la un astfel de mod se pune în general problema să afirmi sau să negi. Iar el conclude pe baza reducerii la imposibil, cum spuneam, că propoziția „e posibil să fie" urmează întru totul celei ce spune „e necesar să fie". — Pe acestea le conține capitolul.

Capitolul 4

p. 22b 29. *S-ar putea pune problema dacă lui „e necesar să fie" nu-i urmează „poate să fie"* ș.a.m.d. După ce arătase în schema a doua că posibilul urmează necesarului (căci dacă nu este așa, spunea

[9] Dacă imposibilul se comportă la fel, ca realitate, cu ce nu e posibil. *(Nota ediției Academiei din Berlin.)*

el, atunci în chip necesar rezultă negația, care spune „e posibil să nu fie așa“ sau „nu e posibil să fie“, ceea ce de fiecare dată e cu neputință de spus în cazul necesarului), acum se întreabă cum ar putea spune cineva că posibilul urmează necesarului. Într-adevăr posibilul înclină și de o parte și de alta: ceea ce poate fi tăiat poate și să nu fie; în schimb necesarul e determinat. Cum poate urma determinatului nedeterminatul? El soluționează deci această nedumerire trecînd-o pe seama omonimiei, în sensul că posibilul e spus diferit, iar un [anumit] posibil urmează necesarului, dar în alt înțeles posibilul nu urmează necesarului. Însă în general posibilul poate fi luat din clasificări, ca fiind spus în diferite feluri. Posibil se spune fie potrivit cu aptitudinea, cum s-ar spune că un copil poate deveni grămătic, fie după posesiunea unui caracter, independent de faptul că e în putere ori în act și fără ca acela căruia nu-i revine în act să dispară, așa cum de pildă umbletul revine celui ce umblă, dar separîndu-se umbletul nu dispare cel ce merge. Aceasta se numește „necesarul pe bază de ipoteză“, predicatul putînd reveni subiectului. Sau [se mai spune posibil] cînd actul revine, potrivit cu caracterul posedat... iar el revine celor generate și pieritoare... Iar dacă revine celor generate și pieritoare, atunci lucrul căruia îi revine el piere de-a binelea de îndată ce actul se separă. De pildă, focul este ceva generat și pieritor; iar atunci cînd el există, e necesar să-i revină căldura, pe cînd atunci cînd dispare actul său, respectiv căldura, dispare și focul de-a binelea, laolaltă cu căldura. Pe de altă parte [actul] revine 77r

celor veșnice, așa cum spunem că mișcarea revine veșnic soarelui; căci soarele se mișcă neîncetat. Așa încît un fel de posibil, anume cel raportat asupra veșnicului... sau atunci cînd predicatul revine în chip absolut subiectului, ceea ce se și numește necesar prin ipoteză. Aceste două înțelesuri ale posibilului deci pot să urmeze necesarului; celelalte înțelesuri însă nu o fac neapărat. Astfel [trebuie spus] neîntîrziat că posibilul așa-zis pe bază de capacitate nu urmează necesarului; într-adevăr haina poate fi tăiată ori nu, dar nu se taie pe de-a-ntregul necesar ori nu. La fel, copilul poate să devină grămătic, dar și să nu devină. Așadar, acest posibil nu urmează necesarului, așa cum am zice că în chip necesar urmează viețuitorul din om. Căci despre întreg viețuitorul, noi spunem că urmează omului, ca fiind substanță, însuflețit, capabil de senzație, dar nu spunem și că orice viețuitor urmează din om. Într-adevăr, chiar dacă viețuitorul rațional urmează din om, nu o face și cel nerațional. Interpretul cărții spune, cred, că teorema este evidentă. Căci întotdeauna cînd cele principale nu se convertesc cu cele ce urmează, în chip necesar ce e mai general urmează lucrului principal, dar nu potrivit cu oricare dintre părțile sale, ci ca întreg. De pildă, în spusa că „omul este viețuitor", omul este luat ca principal, viețuitorul ca următor lui; și dacă ceva este om, este în întregime viețuitor, nu dacă ceva e viețuitor este în întregime om. De vreme ce deci anteriorul și următorul nu se convertesc, acesta dă urmare primului nu potrivit cu oricare din părțile sale, ci ca întreg, cum spuneam. Căci și viețuitorul este o sub-

stanță însuflețită, capabilă de senzație, după cum e omul. Iar acestea se pot spune despre toate. Întrucît el a arătat că posibilul e mai general decît necesarul, el răstoarnă rînduiala schemei și așază deasupra propozițiile necesarului, puse jos, iar pe celelalte le lasă la locul pe care-l au.

E necesar să fie	Nu e necesar să fie
nu se întîmplă să nu fie	se întîmplă să nu fie
nu e posibil să nu fie	e posibil să nu fie
e imposibil să nu fie	nu e imposibil să nu fie

E necesar să nu fie	Nu e necesar să nu fie
nu se întîmplă să fie	se întîmplă să fie
nu e posibil să fie	e posibil să fie
e imposibil să fie	nu e imposibil să fie

Cauza pentru care e făcut așa a dat-o el însuși: cele particulare și principale se rînduiesc întotdeauna 77v
înaintea celor ce urmează din ele și mai generale. Al doilea motiv, spune el, este că necesarul se referă numai la ce este veșnic, pe cînd posibilul și la el, și la cele de sub naștere și pieire; iar întrucît acelea sînt superioare celor născute și pieritoare, este firesc ca și în schemă propozițiile necesarului să fie rînduite înaintea celor ale posibilului. Pentru acestea el și face o clasificare, spunînd că, dintre realități, unele sînt doar în act, cum sînt substanțele divine, altele atît în putere cît și în act, cum sînt toate cele născute și pieritoare, iar altele numai în putere, cum este așa-zisa materie informă. — Cu acestea, el a pus capăt cercetării privitoare la propoziții. Iar aci se încheie teoria de față.

p. 23ª 11. *Iar această din urmă capacitate figurează numai la cele ce se mişcă* [ş.a.m.d.] El pare a numi „capacitate" aptitudinea care este pe deplin separabilă de ce e în act, cum este în cel aşezat aptitudinea de a umbla. De aceea ne şi spune că ea se află în cele mişcate, adică în cele ce stau sub naştere şi pieire, capabile să se mişte ori nu, în timp ce actul lipsit de o asemenea putere îl pune ca fiind în cele veşnice. De aceea, în continuare, va arăta că actul este anterior faţă de putere, prin faptul că lucrurile veşnice sînt anterioare celor născute, unde se află virtualul. Chiar dacă deci ar fi în cele cereşti virtualitate, ea totuşi nu e aceasta, ci e cea îmbinată cu actul.

p. 23ª 18. *Şi într-adevăr, necesarul şi non-necesarul sînt poate un principiu* [ş.a.m.d.] Aci, de vreme ce a arătat că posibilul este mai general decît necesarul, şi pe de altă parte trebuie să rînduiască drept ulterior pe cele implicate, ca fiind generale faţă de realităţile particulare principale, el numeşte principii şi pune drept prime propoziţiile necesarului.

p. 23ª 23. *Iar unele sînt acte fără a fi în putere, cum sînt substanţele prime.* Pentru cazul substanţelor prime, adică al celor veşnice, el spune că sînt aceleaşi puterea şi actul; şi pe drept cuvînt, de vreme ce nu se poate întîlni la ele o putere lipsită de act.

p. 23ª 24. *Pe cînd altele, cele care sînt anterioare prin natură, dar posterioare în timp, sînt în putere* [ş.a.m.d.] El declară anterior prin natură actul faţă de putere,

cum e desăvîrșitul față de nedesăvîrșit și ce e mai de 78r
preț față de ce e lipsit de preț; iar în timp el îl declară posterior, în măsura în care orice act reiese dintr-o virtualitate prealabilă. — Pe acestea le conține capitolul.

ÎNCEPUTUL SECȚIUNII A V-A

Capitolul 1

p. 23a 27. *Este oare contrară negației afirmația, sau afirmației afirmația*? ș.a.m.d.

Ținta lui Aristotel cu privire la propoziții a fost atinsă, iar capitolul 4 a luat capăt. În schimb cercetarea ce vine acum nu e întru totul a lui Aristotel, ci a fost scrisă ca un exercițiu de gîndire. Așa se face că și Porfir, scriind o întinsă interpretare a acestei lucrări, nu a socotit vrednic de luat în considerație spre clarificare capitolul de față. Totuși, fie că este, fie că nu e al lui Aristotel, vom lămuri cele ce sînt discutate în el. Problema este următoarea: pentru o propoziție oarecare, adevărată ori falsă, și două propoziții în conflict cu ea, care anume are putere mai mare de combatere: afirmația contrară ori negația proprie? Autorul acestei probleme arată că negația proprie combate mai puternic o asemenea propoziție. Însă el mută problema cercetată, din planul vorbirii în cel al gîndirii. Căci la fel cum se comportă lucrurile în cazul gîndirii, adică al vorbirii intime, la fel va fi și în cazul vorbirii rostite. Iar mai întîi, el determină care sînt judecățile contrare și care nu sînt, ci doar par să fie.

El spune, așadar, că acelea par să fie judecățile contrare care sînt gîndite cu privire la lucruri contrare: „înțelepciunea e ceva bun, înțelepciunea e ceva rău". După precizarea aceasta, el își propune să dovedească teza în discuție prin cinci argumente. Primul argument, pe bază de predicate, este următorul. Întîlnim o judecată care gîndește existentul ca existent, de pildă că binele este bun, binele este folositor, binele
78v este de urmărit, binele este de preferat, și toate cele de acest soi. Dar întîlnim și o altă judecată, care proclamă drept existent ce nu există... că „binele este de evitat, binele este nefolositor, binele nu e bun"; iar aceasta dă existentul drept neexistent. El spune, atunci, că nici o judecată dintre cele gîndite nu e de socotit că ar fi combătută de cele ce gîndesc existentul ca existent, ci existentul ca inexistent, cum de pildă prin propoziția „binele este bun" e combătută propoziția „binele nu este bun". Faptul însă că acest lucru nu are în el necesitate poate fi recunoscut din ce urmează. Într-adevăr adesea, cum am spus, s-a stabilit că un lucru e contrar unuia singur; însă a nu fi bun introduce și pe rău, și pe nefolositor, și faptul că e de evitat, și nenumărate altele. Se vor găsi deci nesfîrșit de multe [predicate] care să combată un singur lucru. Că după cum non-alb înseamnă și negru, și galben, și cenușiu, și roșu, și albastru, și toate celelalte culori intermediare, iar dacă s-ar spune că non-albul apare lîngă alb* s-ar găsi multe ce se opun unuia singur, la fel se întîmplă și în cazul celor ce discutăm.

---

* Textul e defectuos. *(Nota ediției românești.)*

Al doilea argument este pe baza în-sinelui și al accidentului. Noi știm, spune el, că aceea ce e în sine combate mai puternic în-sinele decît o face accidentul. Într-adevăr dacă am avea acestea două, albul în sine și albul prin accident, și alte două, negrul în sine și negrul prin accident, este limpede că negrul în sine e cel care se opune albului în sine și nicidecum negrul prin accident. Așadar, judecata care susține că binele nu este bun în sine combate judecata care concepe că „binele este bun", pe cînd cea care spune „binele este rău" e prin accident. Este deci limpede că negația proprie combate mai puternic afirmația.

Al treilea argument este, pentru el, cel pe bază de simplu și compus, anume că simplul combate sim- 79r
plul, compusul combate compusul. Dacă deci „binele este bun" e ceva simplu și „binele nu e bun" de asemenea simplu, iar „binele este rău" e îmbinat, atunci „binele nu este bun" combate mai puternic pe „binele este bun" decît judecata care socotește că „binele este rău". Iar cele două argumente [din urmă] au același gînd și felul lor de a combate e același. Căci este greșit să se spună că propoziția „binele este rău" e compusă, pe cînd „binele nu este bun" ar fi simplă. Într-adevăr, e limpede că nu spunem aci „simplu" și „compus" potrivit cu rostirea expresiilor, în sine sau pe bază de accident, ci potrivit cu sensul, de vreme ce autorul pune în joc problema în cazul judecății, respectiv al vorbirii în sine. Dacă deci spunîndu-se că „acest lucru este rău", „acesta e negru" se semnifică extremul, iar extremul e definit, pe cînd „nu este bun" și „nu este negru" semnifică nu doar extremele

ci și intermediarii, atunci e limpede că acestea din urmă sînt în mai mare măsură îmbinate și compuse decît judecățile care spun că „binele este rău“ și „albul este negru“.

Al patrulea este argumentul pe bază de replică. Într-adevăr el spune că, dacă asupra oricărui lucru este adevărat sau să se afirme sau să se nege ceva și dacă în chip necesar adeverește sau afirmația sau negația proprie lui, nefiind cazul să se invoce în nici o materie afirmația contrară, atunci e evident că, așa cum stau lucrurile în cazul altor propoziții care nu au drept contrară afirmația contrariului (trebuie într-adevăr știut că, dacă predicatul este fie o substanță, fie o mărime, fie altceva ce n-are contrariu, înseamnă că nu se poate rosti afirmația contrariului, pe cînd negația corespunzătoare poate fi rostită, ca de pildă „omul este un viețuitor, omul nu este un viețuitor“, „linia este de trei coți, linia nu este de trei coți“), la fel se va întîmpla și cu celelalte — cum spuneam — care aduc o contrarietate în propoziții. Iar faptul că
79v acest argument e întemeiat se vede prin raportarea la unu, ca aci. Într-adevăr chestiunea cercetată era că, existînd o propoziție adevărată ori falsă, [în conflict] cu două propoziții opuse, de care din acestea este ea mai puternic combătută? În cazul deci în care nu există afirmație a contrariului, cum să aibă rost problema? De aci se recunoaște că ea e combătută de negația corespunzătoare, și nu mai stăm să considerăm o altă propoziție în locul ei. Căci e ca și cum ai avea, de pildă, doi inamici și te-ai întreba dacă te combate [unul sau altul] mai mult; în cazul că ar pieri unul,

nu ar mai avea rost problema „dacă acela te combate ori nu“; iar la fel se întîmplă și în cazul de față, asupra căruia poartă argumentul al patrulea. Cît despre al cincilea și alte aspecte în legătură cu un argument eventual nou, le vom afla, cu voia Domnului, într-un alt capitol.

p. 23^{a} 40. *Alta* [...] *cum că nu e bun* [ș.a.m.d.] Această propoziție, care e o afirmativă prin metateză, a fost luată de el însuși, folosită fiind în chip egal. Căci am arătat că nu se deosebesc defel negația simplă și afirmația prin metateză. De aceea și el, vorbind despre negație, a luat afirmația prin metateză, dîndu-ne astfel de înțeles, negreșit, că nu încape deosebire între ele.

p. 23^{b} 3. *A socoti că judecățile contrare se determină prin faptul că sînt ale lucrurilor contrare este fals*. Aci el înfățișează precizarea suplimentară, care ne spune care anume judecăți sînt contrare și care nu sînt, dar par. Unii dintre interpreți, printre care și Ammonius, au socotit că acesta ar fi primul său argument. Nu este însă așa; căci nu se raportează în vreun fel la chestiunea propusă. — Pe acestea le conține capitolul.

Capitolul 2

p. 23^{b} 32. *În plus, la fel se comportă* [judecata] *că binele e bun cu cea că non-binele nu e bun* ș.a.m.d.

Aceasta este a cincea și ultima problemă, cea mai grea de înfruntat. El ia într-adevăr două antiteze, una ce are subiectul determinat, că „binele este bun“,

care este o afirmație adevărată, alta cu subiectul ne-
80r determinat, „non-binele nu este bun“; și s-ar putea crede că, așa cum se petrec lucrurile în cazul negației adevărate, al celei care posedă subiectul nedeterminat, la fel va fi în cazul afirmației adevărate, al celei ce posedă subiectul determinat. Să cercetăm deci care propoziție urmează sau suprimă negația adevărată, pe „non-binele nu este bun“. Găsim astfel că propoziția care spune că „non-binele este rău“ nu combate propoziția rostită; căci se întîmplă ca amîndouă să fie adevărate în unele cazuri, ca la cele ce au o natură pervertită: pot într-adevăr numi răul non-bine. Dar nu o combate nici propoziția care declară că non-binele nu este rău. Căci aceasta la fel spune adevărul, în cazul celor ce au un caracter intermediar, ca și într-al celor ce, în general, nu sînt făcute să primească bunătatea: de pildă despre piatră, care e un non-bine, pot să spun că nu e un rău, și despre copil de asemenea. Rămîne deci o singură propoziție, cea care spune că non-binele este bun. Căci aceasta combate statornic propoziția negativă rostită, care spune că „non-binele nu este bun“. Așadar la fel cum se întîmplă în cazul acestei antiteze, se va întîmpla și cu cealaltă. Propoziția care combate pe „binele este bun“ nu e cea care enunță că „binele este rău“, ci aceea că binele nu este bun. — Acestea sînt cele cuprinse în al cincilea argument. Însă, mai întîi, spunem împotrivă-i: de unde se poate socoti că implicația unor astfel de antiteze se face ca în cazul celei ce are subiect determinat? În al doilea rînd, că s-au pus în cercetare lucruri neomogene între ele. Într-adevăr, termenul subiect fiind nedeterminat, va

exista indiferență și în ce privește cele implicate de el, în timp ce termenul determinat va avea o implicație întru totul determinată. Cum să se socotească deci că au aceeași implicație [consecuție] opoziția determinată și cea nedeterminată? Iar acestea sînt cele susținute de argumente. De vreme ce însă nu s-a luat nicidecum, în argumentul de față, determinația supli- 80v
mentară universală, fie cea afirmativă, fie cea negativă, ci numai articolul, el face o precizare în plus și spune că nu se deosebește întru nimic a pune în joc articolele și determinația suplimentară universală; căci a spune că binele este bun, prin ce se deosebește de spusa „dacă orice lucru e bun el este bun"? La fel se va întîmpla și în cazul negației. Într-adevăr, cînd articolele nu indică o relație, fie că sînt singulare, fie că sînt plurale, ele introduc întru totul determinația suplimentară universală. Căci același lucru este, dacă există zece oameni, să spui „adu-mi oamenii" și „adu-mi toți oamenii"; la fel cu „omul se plimbă" și „orice om se plimbă". Dacă însă lucrul e dinainte cunoscut și indică o raportare, atunci nu mai încape echivalență. Cînd unii dintre poeți sau dintre retori s-au folosit și de determinație suplimentară, laolaltă cu articolul, le-au pus în joc pe amîndouă fie în vederea măsurii, fie într-a ritmului, așa cum a făcut-o Demostene în *Discursul despre coroană*, spunînd „Mai întîi mă rog la zei, tuturor zeilor și tuturor zeițelor". Într-adevăr, dacă ar fi spus „zeilor", folosindu-se de articol, nu mai era cazul să adauge și determinația suplimentară, vreau să spun pe „tuturor". Ammonius însă declară că articolul nu are întru totul puterea determinației universale, iar aceasta ar fi evi-

dent, spune el, din visul istorisit de Homer, în care spune:

El porunci să pornești cu întreagă oștirea-narmată

(Hom., *Il.*, II, 28 [Murnu 28]),

unde, nefiind de ajuns articolul, a adăugat pe „întreagă"; de unde s-a și născut amăgirea, în cazul lui Agamemnon. Noi însă spunem că aci nici nu există articolul, și că în chip firesc a adăugat pe „întreagă", adică determinația universală: căci propozițiile fără determinație suplimentară echivalează cu cele particulare. Așa încît, după cum s-a spus, dacă articolul nu indică o relație, el introduce întru totul determinația suplimentară universală, în cazul că aceasta nu
81r e adoptată fie în vederea ritmului, fie într-a măsurii.

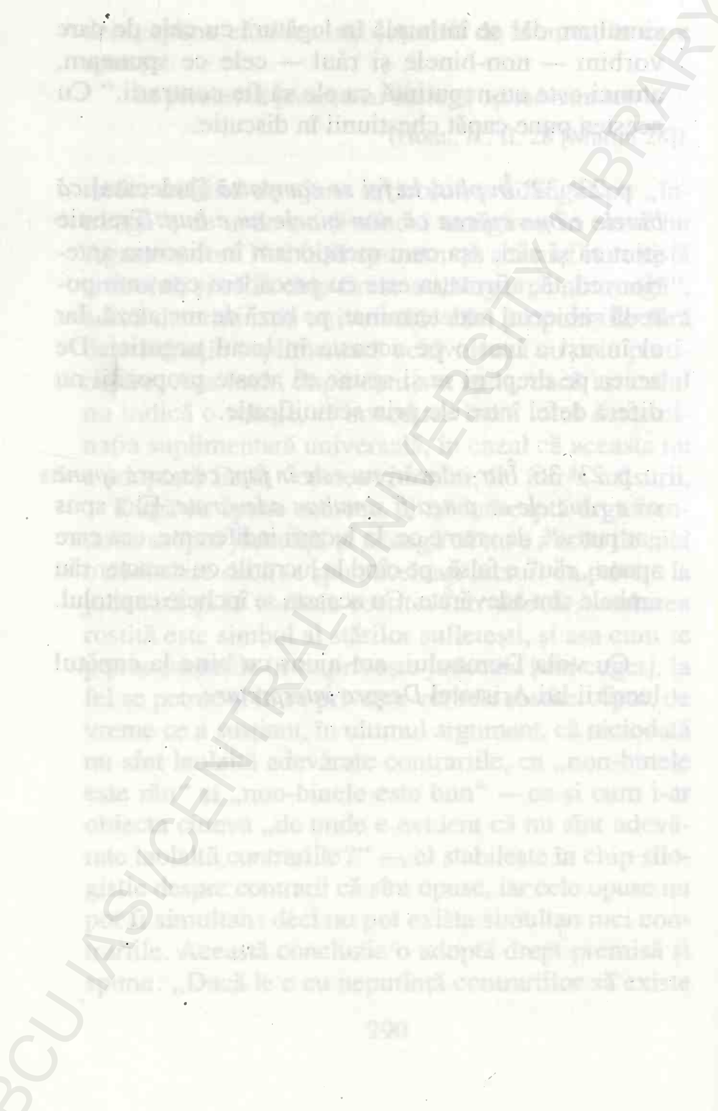
După ce spune acestea, el își îndreaptă argumentarea asupra judecății și adaugă că nu e vorba de nici o deosebire dacă se spun aceleași lucruri cu privire la judecată și la vorbele rostite. Într-adevăr, vorbirea rostită este simbol al stărilor sufletești, și așa cum se petrec lucrurile în ce privește judecata [din cuget], la fel se petrec și în ce privește vorbele rostite. Apoi, de vreme ce a susținut, în ultimul argument, că niciodată nu sînt laolaltă adevărate contrariile, ca „non-binele este rău" și „non-binele este bun" — ca și cum i-ar obiecta cineva „de unde e evident că nu sînt adevărate laolaltă contrariile?" —, el stabilește în chip silogistic despre contrarii că sînt opuse, iar cele opuse nu pot fi simultan; deci nu pot exista simultan nici contrariile. Această concluzie o adoptă drept premisă și spune: „Dacă le e cu neputință contrariilor să existe

simultan, dar se întîmplă în legătură cu cele de care vorbim — non-binele și răul — cele ce spuneam, atunci este cu neputință ca ele să fie contrarii." Cu acestea pune capăt chestiunii în discuție.

p. 23ᵇ 32. *În plus, la fel se comportă* [judecata] *că binele e bun cu cea că non-binele nu e bun*. Trebuie știut că și aici, așa cum menționam în discuția anterior redată, afirmația este cu precădere cea care posedă subiectul nedeterminat, pe bază de metateză. Iar el însuși a luat-o pe aceasta în locul negației. De aceea pe drept ni se și spune că aceste propoziții nu diferă defel între ele prin semnificație.

p. 23ᵇ 36. *Într-adevăr, nu este în fapt cea care spune că e rău; ele ar putea fi simultan adevărate*. El a spus „ar putea", de vreme ce, la lucruri indiferente, cea care spune „rău" e falsă, pe cînd la lucrurile cu caracter rău ambele sînt adevărate. Cu aceasta se încheie capitolul.

Cu voia Domnului, am ajuns cu bine la capătul lucrării lui Aristotel *Despre interpretare*.

Cuprins

Redactor
ANTOANETA IORDACHE

Apărut 1998
BUCUREȘTI – ROMÂNIA

Tipografia MULTIPRINT Iași
Str. Sf. Lazăr 49, Iași 6 00
tel/fax: 032 211225, 21 52

14 800

Filozofie

Colecția φ

29

Dacă e privită în ea însăși, cartea lui Aristotel nu pare să mai spună multe omului de azi. Dacă însă e privită ca o carte de cultură, ea este, întocmai *Categoriilor*, nu numai o carte mare a umanității, ci și una de la care se poate începe neîncetat, deci la care trebuie să se revină neîncetat.

Sînt trei lucruri care se nasc în cărticica aceasta: gramatica, logica și semantica. [...] Gramatica se naște limpede nu numai *în*, ci și *din* această carte: este istoricește cunoscut și consemnat faptul că reflexiunea gramaticală începe abia de la *De interpretatione*. [...] Dar o altă știință, mai prestigioasă, se năștea în *De interpretatione*, deși nu *direct* din ea, cum făcea gramatica: este logica. [...] Îndrăznim a spune că *reflexiunea* logică este în *De interpretatione* — în ciuda proporțiilor lui reduse — mai largă decît în *Analitice*. Abia acum apare problematica logică în toată amploarea ei. [...] În *De interpretatione*, logica este tratată independent. E *singurul* tratat, din cele șase ale *Organon*-ului, în care problematica logică apare în ansamblul ei și pentru ea însăși.

CONSTANTIN NOICA

Ultimele apariții

25. **Platon** Scrisori
26. **Platon** Euthyphron. Apărarea lui Socrate. Criton
27. **G. W. F. Hegel** Lecții despre Platon
28. **Thomas Mann** Germania și germanii

ISBN 973-28-0886-1